

ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็ง
ของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

AN ANALYTICAL STUDY OF BUDDHADHAMMA BASED ON THE 6TH FULL
MOON CEREMONY OF WAT PHRATHATCHAEHANG, NAN PROVINCE

พระบุญทิศ สิริจันท (จันทะวอน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็ง
ของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

พระบุญทิศ สิริจันโท (จันทะวอน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of Buddhadhamma Based on the 6th Full Moon
Ceremony of Wat Phrathatchaehang, Nan Province

Phra Bounthit Siricando (Chanthavone)

Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน”
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(รศ.ดร.ปรุทมม์ บุญศรีตัน)

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.ประยงค์ จันทร์แดง)

กรรมการ

(พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทธิญาณเมธี, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สุเทพ สารบรรณ)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทธิญาณเมธี, ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.สุเทพ สารบรรณ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

พระบุญทิศ สิริจันโท (จันทะวอน)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของ
วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

ผู้วิจัย : พระบุญทิว สิริจันท (จันทะวอน)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทธิญาณเมธี, ดร., ป.ธ.๕.

ศน.บ (ปรัชญาเปรียบเทียบ), M.A. (Indian Philosophy and Religion),

Ph.D. (Indian Philosophy and Religion)

: ผศ. ดร.สุเทพ สารบรรณ, พธ.บ. (ศาสนา), กศ.ม. (หลักสูตรและการสอน),

พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน และ ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาจากเอกสาร รายงาน การวิจัยที่เกี่ยวข้อง และมีการสัมภาษณ์ประกอบโดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยคำถามปลายปิด และคำถามปลายเปิด

ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย ผู้นำภาครัฐ (ชุมชน) ประชาชน ผู้ปฏิบัติธรรม นักท่องเที่ยว ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงพระมหาเถระและปราชญ์ที่อาศัยอยู่รอบ ๆ วัดพระธาตุแช่แห้ง รวม ๒๔ รูป/คน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ ๑ ผู้นำภาครัฐ จำนวน ๓ คน กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชน และพระมหาเถระที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๑๓ คน และกลุ่มที่ ๓ ผู้ปฏิบัติธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๘ คน

ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีงานนมัสการพระธาตุแช่แห้ง หรืองานหกเป็ง เป็นงานสำคัญที่จัดขึ้นเพื่อนมัสการพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขอพระหัตถ์ซ้าย จัดขึ้นตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ เหนือ เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน เป็นงานที่จัดขึ้น ตั้งแต่สมัยพญาการเมืองและเจ้าเมืองน่านองค์ต่อ ๆ มา ก็ถือปฏิบัติกันมาตามลำดับ จนเป็นประเพณีที่ประชาชนจังหวัดน่านได้สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ ในด้านหลักพุทธธรรมที่พบในงานนี้ ได้แก่

หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ สังคหวัตถุ ๔ และสาราณียธรรม ๖ ถือเป็นกรอบปฏิบัติสำหรับปลูกจิตสำนึกให้รู้จักความสามัคคี ส่วนคุณค่าของประเพณีมีด้วยกัน ๕ ด้าน ดังนี้ ๑) คุณค่าด้านวิถีชีวิต ประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นสิ่งที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวน่าน โดยนับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พึงทึ่งทึ่งและเป็นที่เคารพบูชาประจำปีของคนที่เกิดปีเถาะ ๒) คุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี พบว่าประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้งเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีและวัฒนธรรมที่ปฏิบัติและสืบทอดกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๖ เป็นต้นมา ๓) คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม พระธาตุแช่แห้งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบสกุลช่างน่าน ซึ่งเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมเฉพาะของศิลปะสกุลช่างน่าน ๔) คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม ประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ได้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะจังหวัดที่ใกล้เคียงจังหวัดน่านในเขตภาคเหนือ และคนต่างชาติ ที่ได้เดินทางมายังประเทศไทยทั้งในรูปแบบท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และ ๕) คุณค่าด้านประวัติศาสตร์วัดพระธาตุแช่แห้งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและมีความสำคัญคู่บ้านคู่เมืองน่าน ๖๖๖ ปี ถือว่าเป็นโบราณสถานสำคัญที่มีความเก่าแก่และมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยันถึงการก่อสร้างและประเพณีที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน

Thesis Title : An Analytical Study of Buddhadhamma Based on the 6th Full Moon Ceremony of Wat Phrathatchaehang, Nan Province

Researcher : Phra Bounthit Siricando (Chanthavone)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Phongprabhakorn Visuddhiñāṇamedhī, Dr., Pali V, B.A. (Comparative Philosophy), M.A. (Indian Philosophy and Religion), Ph.D. (Indian Philosophy and Religion)

: Asst. Prof. Dr. Suthep Saraban, B.A. (Religion), M.Ed. (Curriculum and Instruction), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation: December 24, 2018

Abstract

There are 3 objectives of this research on An Analytical Study of Buddhadhamma Based on the 6th Full Moon Ceremony of Wat Phrathatchaehang, Nan Province as follows: 1) to study on history and importance of 6th Full Moon Ceremony of Wat Phrathatchaehang in Nan Province; 2) to study on Buddhist Principles shown in 6th Full Moon Ceremony of Wat Phrathatchaehang in Nan Province; and 3) to analyze on value of 6th Full Moon Ceremony of Wat Phrathatchaehang in Nan Province.

This research is a Qualitative Research that was conducted by studying on related documents, reports, and Local scholars with structural interview created by the research under the objectives of this research consisted of both open-ended questions and close-ended questions.

The informants were leaders of public sector (community), general populations, tourists, related persons, monks, and local scholars living nearby. They were divided into 3 groups : Group 1 consisted of 3 leaders of public sector; Group 2 consisted of 13 community leaders and related monks; and Group 3 consisted of 8 Dhamma practitioners, tourists, and related populations.

The research found that Wat Phrathatchaehang Festival or 6th Full Moon Ceremony is an important event held to worship Phrathatchaehang where the

Buddha's left wrist relic is placed. The festival is on the 9th day of the 6th month, north, for 7 days and 7 nights. The festival was first organized by PhrayaKanmuang and later Nan's rulers followed this practice until it becomes a tradition to be inherited by Nans. The principles of Dhamma found in this work are Puññakiriyavatthu (the 3 bases of meritorious actions), Sangahavatthu (4 bases of social services), and Sārāniyadhamma (6 states of conciliation), which is a practical framework for cultivating awareness of unity. The value of the tradition has 5 aspects as follows: 1) Lifestyle values, the 6th Full Moon Ceremony, Wat Phrathatchaehang is bound to the way of life of Nans. By respecting the sacred heart and is the annual relics of people born in the Year of the Rabbit. 2) Art and culture values and traditions, found that the 6th Full Moon Ceremony Wat Phrathatchaehang is part of the tradition and culture that has been practiced and inherited since the year B.E. 1896 onwards. 3) Architectural values, Wat Phrathatchaehang has an architectural style of Nan Architecture. Which is a unique architectural style of Nan Architecture. 4) Economic and social values, the 6th Full Moon Ceremony, Wat Phrathatchaehang, Nan province has influenced tourism activities of Thais. Especially in the provinces near Nan in the northern region and foreigners and 5) historical value, Wat Phrathatchaehang Temple has a history and important history for 666 years, considered as an important historical site that is old and has historical evidence confirmation of construction and related traditions clearly.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของ วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน” นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จาก พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทธิญาณเมธี, ดร. เลขานุการหลักสูตรมหาบัณฑิตและดุขฎิบัณฑิต ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.สุเทพ สารบรรณ กรรมการที่ปรึกษา ที่ได้กรุณาให้ คำปรึกษาแนะนำเป็นอย่างดี ทั้งความเอาใจใส่ในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ

ตลอดถึง คณาจารย์บัณฑิตศึกษา โดยเฉพาะ พระครูวรวรรณวิฑูรย์, ดร. ผู้อำนวยการ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตศึกษา ดร.ชูชาติ สุทธิธะ เลขานุการบัณฑิตศึกษา เจ้าหน้าที่ ห้องสมุด เจ้าหน้าที่ทุกรูป/คนที่อนุเคราะห์ สนับสนุนเวลา สถานที่ อุปกรณ์ แบ่งเบาภาระงานให้ ผู้วิจัย สามารถทำการวิจัยจนสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ พระเดชพระคุณ พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร, (ธรรมวัตร จรณธมโม) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่านฯ เฉลิมพระเกียรติฯ พระภิกษุ สามเณร เจ้าหน้าที่ รวมทั้งคณะศรัทธาวัดพระธาตุแช่แห้ง และผู้ให้สัมภาษณ์เก็บข้อมูลวิจัยทุกรูป/คน ที่ให้โอกาสสัมภาษณ์เก็บข้อมูล

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งผลงานวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่มีความสนใจตามสมควร หากมี ข้อบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยขอภัยในความบกพร่องนั้นและยินดีน้อมรับคำแนะนำ ด้วยความเต็มใจยิ่ง

พระบุญทิศ สิริจันท (จันทะวอน)

๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ช
สารบัญแผนภูมิ	ฌ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ	๖
บทที่ ๒ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๒ ข้อมูลเกี่ยวกับวัดพระธาตุแช่แห้ง	๔๙
๒.๓ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๘๔
๓.๑ รูปแบบวิจัย	๘๔
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๘๔
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๘๘
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๘๙

	ช
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๘๙
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๙๐
๔.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน	๙๐
๔.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน	๙๔
๔.๓ คุณค่าของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน	๑๐๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๑๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๒
๕.๒ อภิปรายผล	๑๒๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๗
บรรณานุกรม	๑๒๘
ภาคผนวก	๑๓๕
ภาคผนวก ก ตัวอย่างสัมภาษณ์	๑๓๖
ภาคผนวก ข รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	
รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบสภาพเครื่องมือ	
แบบประเมินสภาพเครื่องมือรูปแบบ IOC	๑๔๑
ภาคผนวก ค หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย	๑๕๔
ภาคผนวก ง ภาพถ่ายผู้ให้สัมภาษณ์	๑๕๙
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๕

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑ แผนที่จังหวัดน่าน	๕๙
๒ วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน	๕๒
๓ วิหารหลวงวัดพระธาตุแช่แห้ง	๕๗
๔ วิหารพระเจ้าทันใจ	๕๘
๕ เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง	๕๘
๖ วิหารพุทธไสยาสน์	๕๙
๗ บ้านไดนาค	๕๙

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

หน้า

๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิจัยนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ดังต่อไปนี้

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕ หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๐๒ หน้าที่ ๓๓๕

		พระวินยปิฎก		
วิ.จ. (ไทย)	=	วินยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

		พระสุตตันตปิฎก		
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป็นณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.มฺ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป็นณาสก์ (ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต (ภาษาไทย)

		อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก		
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรทปุรณี	ปัญจกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรทปุรณี	เอกกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาแรกเริ่มนั้น กำหนดให้สังฆเวชนียสถานเป็นอนุสรณ์ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ภายหลังเสด็จปรินิพพานโดยที่มีพระสรีระเป็นสิ่งที่แสดงถึงการดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเป็นอนุสรณ์สถานนับตั้งแต่ครั้งพุทธกาล^๑ สมัยราชวงศ์โมริยะราวพุทธศตวรรษที่ ๓-๔ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงเป็นผู้ริเริ่มในการเผยแพร่ศรัทธาและความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุจนเป็นแบบแผนที่ผู้นำแคว้นต่างๆภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาทำให้พุทธศาสนาเถรวาทได้เจริญงอกงามโดยมีลังกาเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์โดยเฉพาะแนวความคิดในเรื่องพระธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุได้กลายเป็นอุดมการณ์หนึ่งของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ภายหลังที่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เข้ามาเผยแพร่สู่ดินแดนสุวรรณภูมิอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ส่งผลให้ผู้นำของรัฐต่าง ๆ แล่นำให้ความสำคัญต่อศรัทธาและความเชื่อในพระธาตุ หรือพระบรมสารีริกธาตุ พร้อม ๆ กับการให้ความสำคัญต่อพิธีปฏิบัติอันเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับเข้ามาโดยเนื้อหาที่เป็นแบบแผนอย่างลังกาคติ^๒ ในภายหลังได้ถูกปรับเปลี่ยนจากการสนับสนุนของผู้นำแห่งรัฐและพระเถระ นักปราชญ์ที่ทำการศึกษาค้นคว้าอย่างแตกฉานจึงก่อให้เกิดธรรมเนียมปฏิบัติรวมถึงศรัทธาความเชื่อ

โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านานนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมาภายใต้การอุปถัมภ์ค้ำชูจากราชวงศ์มังราย ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ อันถือเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ได้มีการสร้างสรรค์ผลงานอันสืบเนื่องในศรัทธาความเชื่อทางศาสนาให้ปรากฏมากมายทั้งงาน สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมรวมถึงงานพุทธศิลป์แขนงอื่นที่มี ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ส่วนทางด้านวรรณกรรมพุทธศาสนาก็มีผลงานที่สำคัญมากมายหลายฉบับ เช่น ตำนานมูลศาสนา^๓ ชินกาลมาลีปกรณ์ จักรวาลทีปนีและจามเทวีวงศ์

^๑ มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๒.

^๒ สิทธิ บุตรอินทร์, โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา, (คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๔๓.

^๓ อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๔.

เป็นต้นซึ่งความสำคัญของพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ นอกจากจะมีบทบาทในแง่ของลัทธิความเชื่อทางศาสนา^๔ แล้วยังมีบทบาทเป็นกลไกในการจัดระเบียบทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างและโดดเด่นกว่าในบรรดาสังคมใกล้เคียงบริเวณนี้อย่างเด่นชัด เนื่องจากพุทธศาสนาได้มีการปรับปรัชญาและแนวความคิดผสมผสานกับคติความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นแห่งนี้ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนและนำพาสังคมล้านนาให้มีความเป็นเอกภาพและเสถียรภาพสืบมาทุกยุคทุกสมัย

ดังนั้น สถาบันศาสนาจึงมีบทบาทอย่างมากในสังคม ทำให้องค์กรสงฆ์และชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันอย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้ยังถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำทางความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม จนกลายเป็นผู้วางจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมชาวล้านนา ในอดีตซึ่งการสร้างโลกทัศน์ของฝ่ายพุทธศาสนาเถรวาทนี้ นอกเหนือไปจากคติความเชื่อสูงสุดอันเกี่ยวข้องกับ การหลุดพ้นสังสารวัฏฏะหรือนิพพาน^๕ แล้ว การเคารพนับถือพระบรมธาตุก็ถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งตามแนวความคิดของชาวพุทธฝ่ายเถรวาททุกผู้ทุกนาม เพราะชาวล้านนาเชื่อว่าการนำเอาวิถีชีวิตของตนเข้าไปสัมพันธ์กับพระธาตุในลักษณะของการพึ่งพิงพุทธานุภาพจะดลบันดาลให้ชีวิตได้ประสบแต่ความผาสุก สงบร่มเย็นตลอดอายุขัยรวมถึงชีวิตภายหลังจากการแตกดับไปแล้ว จึงเป็นแนวความคิดที่ยึดมั่นในเรื่องพระธาตุอย่างแนบแน่นโดยมีรูปแบบของการปฏิบัติก็คือ “การบูชาธาตุ” ของคนในสังคมล้านนาอย่างกว้างขวางราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ พระบรมธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุนั้นหมายถึง พระอัฐิของพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ส่วนคำว่าพระธาตุหมายถึง อัฐิของพระอรหันต์ หรือสกุ๊ปหรือเจดีย์ที่บรรจุพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ในกรณีหลังนี้จึงอาจเรียกอีก อย่างหนึ่งว่า “พระธาตุเจดีย์หรือเจดีย์พระธาตุ” พระธาตุเป็นศาสนสถานที่มีปรากฏอยู่ทั่วไปในดินแดนล้านนา โดยพระธาตุแต่ละองค์จะมีเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาและปาฏิหาริย์ของพระธาตุ ตลอดจนการสร้างเจดีย์สำหรับบรรจุองค์พระธาตุ บันทึกไว้เป็นตำนาน เรียกว่า ตำนานพระธาตุ^๖ ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุในล้านนานี้ น่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับการรับนับถือพุทธศาสนา

ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารโยนก ที่กล่าวถึงสมัยแผ่นดินพระเจ้ากือนา ซึ่งครองราชย์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๑๐ ว่า ได้มีศาสนาพุทธแบบลังกาวงศ์มาประดิษฐานยังนครพิงค์ เชียงใหม่ นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานทางด้านวรรณกรรมของภาคเหนือ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนา

^๔ แสงว มลละแซม, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คนของย้ายแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

^๕ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ, (กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๒๔-๒๕.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๔๑๗., การบูชาธาตุ หมายถึง การกราบไหว้บูชาพระธาตุประจำปีเกิด เพื่อความเป็นสิริมงคล

^๗ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๔/๙๒.

ปรากฏอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ เช่น ปัญญาสชาติก เป็นต้น การสร้างพระธาตุนั้นมิใช่จะถือว่าเป็นการสร้างปูชนียสถานสำหรับพุทธศาสนิกชนเพื่อการสักการบูชาหวังในกุศลแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมไปถึงความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจที่จะปกป้องผู้สักการบูชาตลอดจนภูมิประเทศที่พระเจดีย์นั้นตั้งประดิษฐานอยู่ด้วย

การเอาพระธาตุเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เพื่อผลให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนา โดยถือความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตอย่างผาสุก ตามความเชื่อถือและอานิสงส์ผลบุญจะดลบันดาลให้ในแต่ละบุคคลที่ยึดมั่นผูกพันกับพระธาตุแต่ละปีเกิดหรือปีนักษัตรนี้ มีที่มาและพัฒนาการจากการบูชาพระธาตุ หรือการบูชาของสังคมล้านนามาตั้งแต่ครั้งอดีตกาลโดยผู้คนที่มิปีเกิดเหมือนกันจะประกอบกิจกรรมทางศาสนา เพื่อทำการสักการบูชาพระธาตุปีเกิดของตนเองตามเวลาที่ได้มีการกำหนดขึ้นตามปฏิทินทางจันทรคติที่พระธาตุ^๔ แต่ละแห่งจะกำหนดขึ้นในแต่ละวันเพ็ญของเดือนต่าง ๆ ในรอบหนึ่งปี ซึ่งหนึ่งในพระธาตุที่สำคัญของล้านนาที่ถือกันว่าเป็นพระธาตุประจำปีเกิดของผู้ที่เกิดปีเถาะก็คือ พระธาตุแช่แห้งเป็นปูชนียสถานสำคัญอันศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มือง่าน มีอายุมากกว่า ๖๖๖ ปีตั้งอยู่ในวัดพระธาตุแช่แห้ง หมู่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน องค์พระธาตุเป็นสถูปแบบพื้นเมือง เดิมเป็นสถูป^๕ ทรงลังกาแต่ได้หักพังและมีการปฏิสังขรณ์สืบกันมาหลายครั้งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่างฝีมือและคตินิยมของแต่ละยุคสมัยเป็นพระธาตุที่ชาวจังหวัดน่านและจังหวัดใกล้เคียง ตลอดจนพุทธศาสนิกชนทั่วไปให้ความเคารพศรัทธาอย่างมาก

ผู้วิจัยเห็นว่าพระธาตุแช่แห้งเป็นพระธาตุประจำปีเกิดของผู้ที่เกิดปีเถาะ อีกทั้งพระธาตุแช่แห้งเป็นปูชนียสถานสำคัญอันศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มือง่าน มีอายุมากกว่า ๖๖๖ ปีตั้งอยู่ในวัดพระธาตุแช่แห้ง (พระอารามหลวง) ที่ชาวบ้านได้กำหนดให้มีการจัดงานประจำปีในทุก ๆ ปี ซึ่งกำหนดเอา เดือน ๖ เหนือ (เดือน ๔ ใต้) หรือเดือน มีนาคม ในช่วงเวลานี้ชาวเหนือจะมีประเพณีพิธีกรรมที่ทำให้เกิดความมั่นใจในชีวิต อยู่รอดปลอดภัยและความอุดมสมบูรณ์ของการเพาะปลูกจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการสรงน้ำสักการะเจดีย์และบรรพชนที่ล่วงลับ เช่น มีประเพณีสรงน้ำธาตุช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ และ ประเพณีกราบนมัสการพระแช่แห้ง วัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง จังหวัดน่าน ประเพณีขึ้นธาตุย่อหยงส์ อำเภอแม่จิม จังหวัดน่าน เป็นต้น ในที่นี้จึงได้ยกเอาประเพณีกราบนมัสการพระธาตุแช่แห้งมาวิเคราะห์ ซึ่งเห็นว่าเป็นประเพณีที่มีความสำคัญและน่าสนใจมากอีกประเพณีหนึ่งของจังหวัดน่านเป็นศูนย์รวมจิตใจที่น่าสนใจมากของชาวพุทธด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณี

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘/๑๙๕๕.

^๕ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, การสร้างความศักดิ์สิทธิ์สำหรับพระนครใน ร.๑, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

หกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง (พระอารามหลวง) จังหวัดน่าน เพื่อเป็นการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ประเพณีและวัฒนธรรม ที่มีความเชื่อความศรัทธา หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีและความสามัคคี จนกลายเป็นสถานศูนย์รวมจิตใจ ให้เกิดการสักการบูชา จนเป็นที่รู้จักกันในนามประเพณีหกเป็งกราบนมัสการพระธาตุแช่แห้ง และยังบ่งบอกถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สงบสุขร่มเย็น เพราะอำนาจบารมีของพระธาตุแช่แห้งที่คอยปกป้องรักษาคุ้มครองเมืองน่าน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่านเป็นมาอย่างไร

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่านเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ วิเคราะห์คุณค่าของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีการดำเนินวิจัยเป็น ๓ ขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน รวมถึงหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

โดยรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ บทความ เอกสาร วิชาการ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (อินเทอร์เน็ต)

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เมื่อศึกษาภาคเอกสารเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นแล้วผู้วิจัยจะสำรวจเก็บข้อมูลในภาคสนาม โดยบันทึกข้อมูลเรื่องประเพณีหกเป็ง ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบโครงสร้าง โดยสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่าง จำนวนทั้งสิ้น ๒๔ รูป/คน ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ผู้นำภาครัฐ จำนวน ๓ คน

กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชน และพระมหาเถระที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๑๓ คน

กลุ่มที่ ๓ ผู้ปฏิบัติธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๘ คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

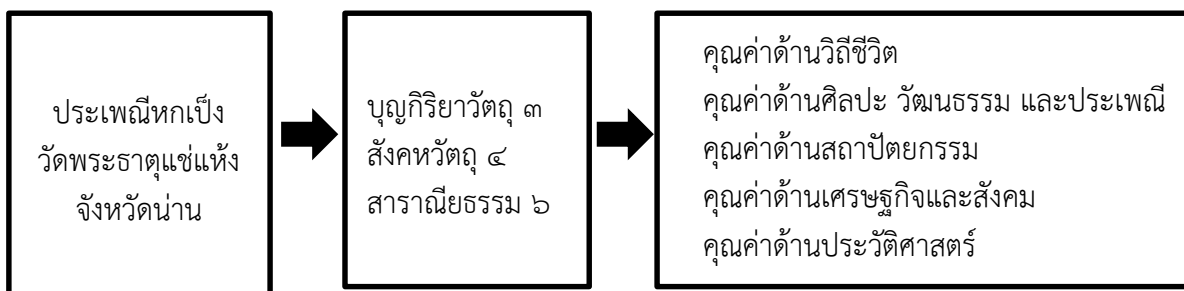
ประเพณีหกเป็ง หมายถึง ประเพณีที่จัดขึ้นทุกปีในวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ เหนือเพือนมัสการพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

พระธาตุแช่แห้ง หมายถึง องค์พระธาตุที่ตั้งอยู่วัดพระธาตุแช่แห้ง เลขที่ ๘๙ หมู่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ที่มีรูปแบบของศิลปสถาปัตยกรรมรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบสกุลช่างน่านที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในดินแดนล้านนา

คุณค่า หมายถึง คุณค่าด้านวิถีชีวิต คุณค่าด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรารถนา น่าพอใจเป็นสิ่งที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนที่มาร่วมงานประเพณีหกเป็ง

หลักพุทธธรรม หมายถึง บุญกิริยาวัตถุ ๓ และสังคหวัตถุ ๔ สาราณียธรรม ๖ ที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง

๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๑ : กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๑.๗.๒ ได้ทราบหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๑.๗.๓ ได้ทราบถึงคุณค่าของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

บทที่ ๒

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็ง โดยแยกเป็น ๓ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ ๑) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับประเพณี แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ตำนานพระพุทธศตูปเจดีย์ และประเพณีหกเป็งในภาคเหนือ ๒) ข้อมูลเกี่ยวกับวัดพระธาตุแช่แห้ง ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของหัวด่น่าน วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน และ ๓) ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับประเพณี

ประเพณีมีบ่อเกิดมาจากสภาพสังคม ธรรมชาติ ทัศนคติ เอกลักษณ์ ค่านิยม โดยความเชื่อของคนในสังคมต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์นั้น ๆ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุต่าง ๆ ฉะนั้นเมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้น มนุษย์จึงต้องอ่อนน้อมร้องขอในสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้พอกภัยนั้นผ่านพ้นไปแล้ว มนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วยการทำพิธีบูชา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ตามความเชื่อ ความรู้ของตน เมื่อความประพฤตินั้นคนส่วนรวมสังคมยึดถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผน และทำจนเป็นพิมพ์เดียวกัน สืบต่อ ๆ กันจนกลายเป็นประเพณีของสังคมนั้น ๆ^๑

๑) ความหมายของประเพณี

ประเพณีเป็นการกระทำกิจกรรมทางสังคม ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ประเพณีในสังคมไทยเรานั้นมีมากมายล้วนเป็นมรดกมาจากบรรพบุรุษ จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม นับว่าคนไทยในปัจจุบันโชคดีที่มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีงามไว้ให้ปฏิบัติ เป็นแบบอย่างให้แก่ลูกหลาน สืบต่อมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ซึ่งคำว่า ประเพณี มีผู้ให้ความหมายและคำนิยามมากมายยกตัวอย่างดังนี้

^๑ ความเป็นมาของประเพณี , [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.baanmaha.com> [๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

ขนิษฐา จิตชินะกุล^๒ ให้ความหมายประเพณี ว่าหมายถึง พฤติกรรมของมนุษย์ที่เลือกปฏิบัติตามค่านิยมในทางที่ดีงามและเป็นที่ยอมรับของส่วนใหญ่ โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นความเชื่อว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญจะต้องปฏิบัติตาม ประเพณีแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันไป หากสังคมใดอยู่ใกล้ชิดกันประเพณีย่อมคล้ายคลึงกันได้ เพราะมีการไปมาหาสู่กันทำให้ประเพณีเลื่อนไหลกันได้ ซึ่งประเพณีของสังคมยังเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมอีกด้วย

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์^๓ คำว่า ประเพณี คือ ความประพฤติที่หมู่ชนหมู่หนึ่งถือเป็นธรรมเนียม หรือเป็นแบบแผนสืบต่อกันมาจนเป็นพิมพ์เดียวกัน ถ้าใครในหมู่ประพฤตินอกแบบก็เป็น การผิดประเพณี ประเพณีเป็นเรื่องของพิธีที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขจนกว้าง ประเพณีไทยแสดงถึงสัญลักษณ์ของชาติโดยเนื้อหาสาระแล้ว

เสฐียรโกเศศ^๔ ได้ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ว่า ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติดอกนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี

สรุปได้ว่าประเพณี คือ สิ่งที่คนในสังคมส่วนรวมสร้างขึ้นให้เป็นมรดกที่ผู้เป็นทายาทจะต้องรับไว้และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป รวมทั้งการเผยแพร่แก่คนในสังคมอื่นอีกด้วย

๒) ประเภทของประเพณี

ประเพณี คือ สิ่งที่คนในสังคมส่วนรวมสร้างขึ้นให้เป็นมรดกที่ผู้เป็นทายาทจะต้องรับไว้ และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป รวมทั้งการเผยแพร่ แก่คนในสังคมอื่นอีกด้วยประเพณีสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท^๕ ดังนี้

๒.๑ จารีตประเพณี (Mores) เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับศีลธรรมและสวัสดิการของสังคมส่วนรวม มีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมนั้นต้องปฏิบัติตาม เมื่อปฏิบัติผิดก็ต้องมีการลงโทษหมายถึง สิ่งที่สังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความถูกต้อง ผิด มีเรื่องศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ใครฝ่าฝืนหรือเพิกเฉยถือว่าเป็นการละเมิดกฎของสังคม ผิดประเพณีของสังคม จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรมของแต่ละสังคมย่อมไม่เหมือนกัน

^๒ ขนิษฐา จิตชินะกุล, **คติชนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๑.

^๓ สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

^๔ พระยาอนูมานราชชน (เสฐียรโกเศศ), **วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย**, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

^๕ ประชิต สกุนะพัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖.

เช่น ลูกควรมีความกตัญญูต่อบิดามารดาใครอกตัญญูก็จะเป็นที่สาปแช่งของคนทั่วไป เป็นต้น ดังนั้น จารีตประเพณีเป็นเรื่องของแต่ละสังคมจะใช้ค่านิยมของสังคมใดสังคมหนึ่งไปตัดสินสังคมอื่นไม่ได้

๒.๒ ขนบประเพณี (Institution) เป็นประเพณีที่มีการวางระเบียบแบบแผนไว้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้แล้วปฏิบัติสืบมาโดยตรง คือ เป็นประเพณีที่มีการวางระเบียบแบบแผนสำหรับปฏิบัติในสังคมอย่างชัดเจนบุคคลต้องปฏิบัติตามแบบแผนที่กำหนดไว้ เช่น พิธีการแต่งงาน ต้องเริ่มจากการทาบทามสวามิภักดิ์ หรือ พิธีไหว้ครู ต้องทำตามวิธีที่กำหนดไว้โดยอ้อม คือ เป็นพิธีที่บุคคลรู้จักกันทั่ว ๆ ไป ไม่ได้มีการวางระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ที่แน่นอน แต่ปฏิบัติกันมาได้เพราะมีการบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น การไหว้ ทำความเคารพ การตักบาตร สวดมนต์ ขนบประเพณี จึงเป็นลักษณะของการวางระเบียบแบบแผนปฏิบัติทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งแต่ละสังคมได้วางกฎระเบียบแบบแผนที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ขนบประเพณีจึงเป็นเรื่องที่กำหนดให้ปฏิบัติต่อมาจนกลายเป็นประเพณี แต่อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาและสภาพของสังคมที่เหมาะสม

๒.๓ ธรรมเนียมประเพณี (Convention) เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการวางตัวในสังคมส่วนรวม ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์และแบบแผนไม่มีผิดหรือถูก เหมือนจารีตประเพณี เป็นเพียงบรรทัดฐานที่ปฏิบัติกันจนเป็นประเพณี เป็นแนวทางการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน que ปฏิบัติประจำวัน que ปฏิบัติกันมาจนเคยชิน แต่ต้องไม่ขัดแย้งกัน เป็นเรื่อง que ทุกคนควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่อาจถูกตำหนิได้ว่าไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ เช่น การยืน การเดิน การกล่าวคำทักทาย การแต่งกาย การรับประทานอาหาร เป็นต้น เป็นธรรมเนียมประเพณีเป็นการวางแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม เป็นเรื่อง que เกี่ยวกับตัวบุคคลการปฏิบัติไม่ปฏิบัตินั้นสามารถบ่งบอกได้ถึงบุคลิกภาพของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งบางสังคมจะถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ใครที่ไม่ปฏิบัติอาจจะถูกรังเกียจและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมนั้น

สรุปความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมอะไรก็ตามที่ได้ทำสืบ ๆ กันมาแล้วเป็นประจำ เป็นสิ่งที่ดี สิ่ง que ทุกคนให้การยอมรับ และเข้าใจร่วมกัน สิ่งนั้นมักจะถูกเรียกว่าประเพณี การทำตามประเพณีนั้นเป็นสิ่งที่เรียบร้อยดีงาม ในสังคม เพราะเป็นสิ่งที่สังคมให้ความสำคัญกับคนรอบข้างที่อยู่ร่วมกัน เหมือนกับประเพณีหกเป็ง

๓) ความสำคัญของประเพณีและพิธีกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมเป็นสมบัติของสังคมที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมมาโดยตลอด ประเพณีและพิธีกรรมจึงมีบทบาทต่อมนุษย์หลายประการ^๖ ดังนี้

^๖ ประชิต สกฤษะพัฒน์, วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย, หน้า ๖๑.

(๓.๑) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ คนเราไม่ว่าจะอยู่ในยุคใด สมัยใด เมื่อประสบปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ก็มักจะเกิดภาวะความเครียดและเกิดความกังวล สภาวะจิตใจที่ไม่มั่นคงเช่นนี้โดยมากจะมีผลต่อร่างกาย บั่นทอนสุขภาพที่อาจทำให้เกิดความเจ็บป่วยทางกายหรือทางจิตประสาทก็ได้ การทำพิธีกรรมหรือ “พิธี” เป็นการแก้ไขเรื่องร้ายให้กลายเป็นดี ทำให้จิตใจสบายขึ้น ผ่อนคลายความตึงเครียดและสร้างความมั่นคงเข้มแข็งขึ้น

(๓.๒) เป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเรียบร้อย และเป็นปกติมีสันติสุขได้นั้น สังคมนั้น ๆ ต้องมีข้อตกลง มีระเบียบแบบแผนที่ทุกคนยอมรับและประพฤติดตาม

(๓.๓) เป็นสัญลักษณ์ชี้้นำให้เข้าสู่สาระสำคัญของชีวิต ประเพณีและพิธีกรรมแต่ละอย่างย่อมมีแนวคิด หรือแบบแผนการปฏิบัติที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม ขั้นตอนต่าง ๆ ในประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นสัญลักษณ์ของแนวคิดและมีบทบาทในการชี้้นำให้เข้าถึงสาระสำคัญของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีและพิธีกรรมส่วนบุคคลจะแฝงแนวคิดที่เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในแต่ละช่วงอย่างน่าสนใจ

(๓.๔) เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน การประพฤติดปฏิบัติ การกระทำกิจกรรมใด ๆ ร่วมกัน เป็นแบบแผนเดียวกัน ย่อมเป็นสิ่งที่ผูกพันให้คนในกลุ่มหรือสังคมมีความผูกพันใกล้ชิดกันและรู้สึกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกัน

(๓.๕) เป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน จากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า คนชาติไทยมีวัฒนธรรมที่ได้วิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาตลอด ในแง่ของความเชื่อก็เช่นเดียวกัน แต่เดิมคนไทยมีความเชื่อเรื่องผีสงและวิญญาณต่าง ๆ และเมื่อมีลัทธิพราหมณ์แพร่ขยายเข้ามา รวมกับความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาที่รับมาใหม่ ความเชื่อเหล่านี้ถูกผสมผสานกลมกลืนด้วยประเพณีและพิธีกรรม

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม

๑) ความหมายของพิธีกรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๗ พิธี คือ งานที่จัดขึ้นตามลัทธิหรือความเชื่อถือตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อความขลังหรือความเป็นสิริมงคลเป็นต้น เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา ส่วนพิธีกรรม คือ การบูชา,แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๗๘๘.

เอี่ยม ทองดี^๘ กล่าวว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยหรือวัฒนธรรมไทยหรือวัฒนธรรมข้าวที่สังคมได้สร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักให้เกิดความมั่นคงในการดำเนินชีวิต มีวัตถุประสงค์และแนวทางเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเพื่อความ เป็นสวัสดิมงคลตลอดจนถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของคนและสิ่งที่เกี่ยวข้อง

ยุพา กาพเนตร และคนอื่น ๆ^๙ กล่าวถึง ความหมายพิธีกรรม เป็นการปฏิบัติ ที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรม อันเกี่ยวกับ สัญลักษณ์ ที่ทำในโอกาสต่าง ๆ หรือพฤติกรรมทางสังคมที่กำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียมประเพณี กฎหมาย หรือระเบียบของสังคม ที่แสดงออกถึงสัญลักษณ์ของค่านิยมหรือความเชื่อ กิจกรรมส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับศาสนาและการใช้สัญลักษณ์ซึ่งแสดงถึงความสำคัญของวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่ออนุชนรุ่นหลังเกิดสำนึกหรือเคารพนับถือ

สรุปได้ว่าพิธีกรรม คือ การกระทำพิธีต่าง ๆ อย่างไม่อย่างหนึ่ง ทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เพื่อเป็นการสร้างกำลังใจให้เกิดความสบายใจของผู้ทำ

๒) ลักษณะของพิธีกรรม

การกระทำที่จัดได้ว่าเป็นพิธีกรรม จะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้^{๑๐}

๑. เน้นเรื่องจิตใจ ซึ่งแยกออกเป็นความหมายได้ ๔ ความหมาย ได้แก่

๑.๑ การอ้างถึงบุคคลหรือสิ่งที่ใจเท่านั้นสัมผัส หรือพิสูจน์ได้ เช่น อ้างว่าแม่โพสพมีจริง ความจริงนี้เป็นสิ่งที่จิตยอมรับ แต่ถ้าจะให้แม่โพสพมาปรากฏเป็นรูปร่างให้ตาเห็นเหมือนดังเช่นสตรีทั่วไป ก็ไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปได้ แม่โพสพจะไม่ใช่ที่ประจักษ์ด้วย หู ตา จมูก ลิ้น กาย แม่โพสพก็เป็นที่ประจักษ์ด้วยใจ การอ้างอิงบุคลิกหรือสิ่งที่ประจักษ์ดังกล่าว ทำให้พูดอีกนัยหนึ่งได้ว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมคือ ภาวะเหนือธรรมชาติ หรือภาวะเหนือปกติวิสัย

๑.๒ การแสวงหาผลอันเป็นอารมณ์ที่เกิดกับจิตใจ เช่น ในการประกอบพิธีทำขวัญแม่โพสพ ผู้ประกอบพิธีย่อมหวังผลอันดับแรก คือความสบายใจและความมีกำลังใจ แม้ข้าวจะยังไม่สุกยังเก็บเกี่ยวไม่ได้ก็ตาม แต่การประกอบพิธีจะยังความเชื่อมั่นว่า ข้าวจะสุกและเก็บเกี่ยวได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ในเวลาประมาณสองเดือนถัดไป ความเชื่อมั่นเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงใจและกายอย่างหนึ่ง ถ้าคนเราขาดสิ่งนี้ชีวิตก็คงดำรงอยู่เหมือนป่วยเสียครั้งหนึ่ง ป่วยเพราะความกังวลและความระแวงเป็นต้น ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมจึงเป็นทั้งอาหารและยาสำหรับปลูกฝังอารมณ์ อันถึงปรารถนาต่าง ๆ

^๘ เอี่ยม ทองดี, พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เทคโนโลยีของอดีต ประเพณีในปัจจุบัน ตำนานแห่งอนาคต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๕.

^๙ ยุพา กาพเนตร, ประทับใจ ลึกข่า และประสิทธิ์ พวงบุตร, ประเพณีอีสานในเชิงอนุรักษ์และเผยแพร่, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๙.

^{๑๐} กิ่งแก้ว อรรถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ, “ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย” ไทยคดีศึกษา : อารยธรรมมณี, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๓), หน้า ๕-๖.

๑.๓ การยอมรับว่าใจมีอิทธิพลต่อกายและวัตถุภายนอก ชีวิตคนเรามีส่วนประกอบใหญ่อยู่ ๒ ประการ คือ กายกับใจ ในยามกายป่วยจิตใจก็อ่อนแอ เศร้าหมอง และในขณะเดียวกันเมื่อใจอ่อนแอ เศร้าหมอง กายก็พลอยป่วย รับประทานอาหารไม่ได้ เป็นต้น กายกับใจจึงมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันดังนี้ แต่จะอย่างไรก็ตาม การที่จะพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้น จุดสำคัญอยู่ที่การพัฒนาใจ เมื่อใจมีความเข้าใจมีความรู้เห็นที่ถูกต้อง เราต้องให้ความเข้าใจที่ถูกต้องเมื่อเขาเข้าใจแล้ว เขาย่อมยอมรับการเหยียวยาวที่ถูกต้อง การเสริมสร้างกำลังใจเพื่อความเข้าใจ การตัดสินใจ และการกระทำที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งจำเป็นและพิธีกรรมก็เป็นสิ่งหนึ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น

๑.๔ การเห็นวัตถุเป็นสาขาของจิต กล่าวคือ มิได้มองวัตถุเป็นเพียงวัตถุ หากแต่เน้นวัตถุนั้น ๆ เป็นองค์แห่งการรับรู้ มีชีวิตจิตใจเยี่ยงมนุษย์สัตว์ ฉะนั้นเมล็ดข้าวจึงได้รับการยกย่องนับถือ ไม่นานที่หาบของขายได้รับการปิดทอง เมื่อเจ้าของรู้สึกสำนึกในความดีหรือคุณค่าของสิ่งใดเขาย่อมแสดงออก ซึ่งความสำนึกด้วยการปรนนิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นเหมือนกับว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่อาจรับรู้การกระทำของเขา

๒. เน้นเรื่องสัญลักษณ์ ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ใช้แทนค่าอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดอกกุหลาบ เมื่อใช้สื่อความรัก เป็น โดยทั่วไปแล้ว สิ่งที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ไม่ใช่สิ่งประเภทเดียวกับสิ่งที่แทนค่า คือ ดอกไม้ย่อมไม่ใช่สัญลักษณ์ของดอกไม้หรือนางสาว ก. ไม่ใช่สัญลักษณ์ของนางสาว ข. เพียงแต่อาจเป็นตัวแทนของกันและกันได้เท่านั้น

๓) ลักษณะของพิธีกรรม

พิธีกรรมโดยทางปฏิบัติ ได้แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท^{๑๑} คือ

(๓.๑) พิธีมงคล เป็นพิธีที่ทำเพื่อเพิ่มให้งานที่ดีที่เป็นมงคลอยู่แล้ว เป็นสิริมงคลยิ่งขึ้น เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญอายุ งานเช่นนี้ถือเป็นงานที่ส่งเสริม เรื่องที่ทำให้เจริญงอกงาม อย่างการแต่งงานก็เพื่อให้คู่บ่าวสาวได้อยู่กินกันไปนาน ๆ จึงมักมีคำอวยพรสรุปย่อว่า ใ้ให้อยู่ครองกันจนเฒ่าแก่ ถือไม้เท้ายอดทอง ถือกระบองยอดเพชร การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ก็เพื่อให้บ้านนั้นเป็นที่อยู่สุขร่มเย็นของคนในครอบครัว การทำบุญอายุก็เพื่อขอให้ผู้นั้นมีอายุยืนยาว และในความยืนยาวนั้นก็ให้มีสุขภาพดี แข็งแรง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีกำลังภายในเข้มแข็งด้วย เมื่อมีความมุ่งหมายเช่นนี้ การจัดงานมงคลจึงต้องสรรหาแต่เรื่องที่จะก่อสิริสวัสดิ์ เข้ามาในงานเริ่มตั้งแต่เรื่องประกอบพิธี และการแต่งกายของผู้มาร่วมพิธีก็ต้องแต่งด้วยสีสันที่เจริญตาเจริญใจ คำพูดที่เจรจากันระหว่างแขก ก็ให้พูดในเรื่องที่เป็นมงคล ฟังแล้วรื่นหู เช่น ห้ามพูดเรื่องงานศพในงานแต่งงาน ไม่ให้พูดเรื่องอัปมงคลทั้งหลาย เหล่านี้เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป

^{๑๑} ประสาน ทองภักดี, ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: ค่ำรงการพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๕๖.

(๓.๒) พิธีอวมงคล เป็นพิธีล้างสิ่งๆที่เรียกว่า เสนียดจัญไรที่เกิดขึ้นมาเอง เช่น งานศพ งานสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ อันสิ่งที่ไม่ดี ไม่เป็นมงคลนั้นไม่มีใครชอบ ไม่มีใครอยากได้ แต่มันก็เกิดขึ้นมาเอง บางอย่างก็ไม่มีทางป้องกันได้เลย เช่น ความตาย เรื่องความตายนี้ถือเป็นเรื่องอวมงคลที่ร้ายแรงมาก เพราะฉะนั้นเมื่อมีการตายเกิดขึ้นในบ้านเรือนใด จึงต้องทำพิธีกันเป็นพิเศษและพิธีเกี่ยวกับการตายนี้ มีกันอยู่ทุกชาติ ทุกภาษา แต่มีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามความเจริญของมนุษย์ในท้องถิ่นนั้น ๆ

๔) องค์ประกอบของพิธีกรรม

องค์ประกอบของพิธีกรรมว่ามี ๖ อย่าง^{๑๒} ดังนี้

(๔.๑) ประธานของพิธีโดยปกติผู้ที่จะเป็นประธานในพิธีใด ๆ ก็ต้องเป็นผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือในสังคมนั้น ๆ

(๔.๒) ผู้ประกอบพิธี หมายถึง ผู้ที่เป็นหลักเป็นหัวใจ บันดาลให้พิธีดำเนินไปได้ ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปสุดแต่ลักษณะของพิธี พิธีกรรมบางอย่างผู้เป็นประชาชนก็ประกอบพิธีเอง เช่น พิธีรดน้ำแต่งงานผู้เป็นประธานในพิธีนั้นมักจะเป็นผู้สวมมงคลเจิมคู่บ่าวสาว และรดน้ำเป็นคนแรก

(๔.๓) ผู้ร่วมพิธี หมายถึง ผู้ที่มาร่วมในพิธีเป็นทางการ และจะร่วมในฐานะเป็นองค์ประกอบแท้ ๆ ของพิธี เช่น พิธีสังฆกรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งจำกัดจำนวนสงฆ์อย่างต่ำ ๔ รูป หรืออาจจะเป็นผู้ร่วมพิธี โดยได้รับเชิญมาเป็นเกียรติ แต่ในบางพิธีซึ่งเป็นงานใหญ่ เช่น พิธีสาบานของทหาร ก็มักจะมีผู้มาชมอย่างคับคั่ง ทั้งที่ไม่ได้เชิญเป็นทางการหรือแม้แต่พิธีเล็ก ๆ บางอย่างหากทำในที่เปิดเผยก็มักจะมีผู้มาร่วมดูร่วมชมอยู่เสมอ เพราะมนุษย์เรามีความอยากรู้อยากเห็นเป็นปรกติวิสัย

(๔.๔) สถานที่ประกอบพิธี โดยทั่วไปสถานที่ประกอบพิธี มักจะไม่ถือกฎเกณฑ์ตายตัว คงเลือกที่เหมาะสมแก่การจัดงานเป็นสำคัญ เช่น พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ก็คงใช้บ้านหลังนั้นนั่นเอง แต่ยังมีพิธีกรรมทางศาสนาบางอย่าง ซึ่งจำกัดเรื่องสถานที่ประกอบพิธี เช่น เรื่องการบวชพระ การทำอุโบสถสังฆกรรม ท่านจำกัดให้ทำในที่แห่งเดียว เรียกตามทางพระว่าสีมา เวลานี้ก็คือโบสถ์นั่นเอง พิธีกรรมอย่างนี้ทำที่อื่นไม่ได้ ต้องทำในโบสถ์เท่านั้น

(๔.๕) วันเวลาประกอบพิธี เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับคนบางคน โดยเฉพาะ คือผู้ร่วมพิธีเป็นทางการ ฉะนั้น การกำหนดวันเวลาจึงเป็นเรื่องสำคัญ และโดยทั่วไปหากพิธีนั้นเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลจัดขึ้นเอง ถ้าเป็นเรื่องของบุคคลนั้น จะกำหนดเอาเองตามที่เขาเห็นว่าเหมาะสม แต่โดยมากเวลานี้เจ้าของพิธีมักจะไม่กล้ากำหนดเอง แต่ขอไปให้โหรากำหนดวันเวลาให้เรียกว่าไปหาฤกษ์ ยังมีพิธีสำคัญบางอย่างซึ่งกำหนดวันเวลาไว้แน่นอนตายตัว ทั้งนี้เพราะพิธีที่จะจัดนั้นเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง เช่น พิธีฉลอง รัฐธรรมนูญ กำหนดวันที่ ๑๐ ธันวาคม

^{๑๒} ประสาน ทองภักดี, ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า, หน้า ๕๔-๕๕.

ของทุกปี พิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งที่ต้องกำหนดวันไว้ตายตัว คือ พิธีทางศาสนา เช่น การทำอุโบสถ ต้องทำทุกกึ่งเดือน คือ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ วันเข้าพรรษา ต้องทำในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เป็นต้น

(๔.๖) อุปกรณ์ในการทำพิธี เรื่องนี้ก็มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของพิธี พิธีที่มุ่งไปในทางเป็นสิริมงคล ก็จะสรรหาสิ่งที่ถือว่าเป็นสิริมงคลมาเป็นอุปกรณ์ในพิธี เช่น พิธีไหว้ครู นอกจากจะมีอย่างอื่นเหมือนพิธีทั่วไปแล้ว โบราณยังกำหนดให้หาหญ้าแพรก ดอกมะเขือมาใช้ในพิธีด้วย ถือว่าเป็นสิริมงคล พิธีกรรมบางอย่างต้องการความเด็ดขาด ความศักดิ์สิทธิ์ อุปกรณ์ของพิธีก็ต้องใช้สิ่งที่แสดงความเด็ดขาด หรือความศักดิ์สิทธิ์เข้าร่วมในพิธี เช่น พิธีสาบานของทหาร ก็ต้องใช้ธงที่มีลวดลายพิเศษ และคนถืออาวุธและบางที่ก็มีการสวนสนามซึ่งมีทั้งคนถืออาวุธ และอาวุธเต็มรถผ่านฝูงชนไปเป็นดับ ๆ หรือพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา นอกจากมีอย่างอื่นแล้ว ก็ยังมีหอกดาบอันศักดิ์สิทธิ์เข้ามาร่วมในพิธีด้วย

๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัย ต่าง ๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มิอาจอธิบายต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น^{๑๓}

๑) ความหมายของความเชื่อ

คำว่า การเชื่อ คือศรัทธา เป็นคำภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า สัทธา เป็นอิตถีลิงค์ แปลว่า ความเชื่อ มีความหมายเฉพาะคำ คือ ที่เชื่อว่าศรัทธา เพราะเป็นธรรมชาติตั้งมั่น ที่เชื่อว่าศรัทธา เพราะเป็นเหตุให้บุคคลตั้งจิตชอบ^{๑๔}

^{๑๓} บทที่ ๘ ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรม (Rituals) คาถาอาคม (Magic) ภาษา (Language) และคติชาวบ้าน (Folklore), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.udru.ac.th/attachments/elearning/02/13.pdf [๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๑๔} “স্য สททหติ สทธา” มุลนิจิฎุมิพล, สททนิติมาลาปกรณ สุตตมาลา (ฉบับภูมิพล), (กรุงเทพมหานคร : มุลนิจิฎุมิพล , ๒๕๒๕) , หน้า ๔๐๔ .

ทัศนีย์ ทานตวณิข^{๑๕} ให้ความหมายของ ความเชื่อ คือ การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้

ประชิด สกฤษณ์พัฒน์^{๑๖} ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา และมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคล หรือกลุ่มชนโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

มานิต มานิตเจริญ^{๑๗} ให้ความหมายของคำว่า ความเชื่อ (Beliefes) หมายถึง เห็นด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ และนับถือ

สรุปได้ว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับต่าง ๆ ว่าเป็นจริง มีอยู่จริง และมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

๒) ความเป็นมาของความเชื่อ

ความเชื่อของมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอน^{๑๘} ดังต่อไปนี้

(๒.๑) ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์ คือความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเกิดอยู่ข้างเคียงกับมนุษย์ มนุษย์เกิดมาลิ้มตาในโลก สิ่งแรกที่มนุษย์ได้เห็นได้สัมผัสก่อนสิ่งอื่นคือธรรมชาติรอบตัวมนุษย์และธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านั้น ได้แก่ ความมืด ความสว่าง ความหนาว ความร้อน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ ฟ้าร้องฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติเหล่านี้มีตัวตน มีอำนาจพิเศษและสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ ดังนั้น การนับถือธรรมชาติจึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์

(๒.๒) ความเชื่อในคติถือผีสาง เทวดา วิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญรอบข้างอย่างอื่น มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฟ้าผ่า แม่น้ำ แม้ภูเขาและต้นไม้ใหญ่ที่สามารถบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่าง ๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านี้ และมีผลบันดาลให้เกิดความสุขและความทุกข์แก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้าง หรือรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์บ้าง เช่น พระภูมิเจ้าที่ แม่นางนางเรือ และเทพารักษ์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อบูชาธรรมชาติเหล่านี้คงมีอำนาจอะไร

^{๑๕} ทัศนีย์ ทานตวณิข, **คติชาวบ้าน**, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๓๓.

^{๑๖} ประชิด สกฤษณ์พัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒.

^{๑๗} มานิต มานิตเจริญ, **พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕๓.

^{๑๘} เสฐียร พันธรั้งซี่, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร: แพรววิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๓๐-๓๑.

อย่างหนึ่งสิ่งสถิตอยู่ อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นได้นั้น เรียกว่า เจตภูตหรือวิญญาณ เจตภูตที่มีอำนาจทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น อาจเป็นมารร้ายหรือ ผีสางอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนที่นำความสุขมาให้ อาจเป็นเทวะประเภทใดประเภทหนึ่ง และในขั้นนี้ เจตภูตที่ทรงอำนาจสิงอยู่ในธรรมชาตินั้น ๆ อาจแบ่งออกได้อีกเป็น ๓ ลำดับแห่งวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ดังนี้

(๑) เริ่มจากธรรมชาติแต่ละอย่างก่อน แล้วกว้างออกไปถึงธรรมชาติทุกอย่างในโลก โดยเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกมีวิญญาณสิ่งสถิตอยู่

(๒) เชื่อว่าวิญญาณเหล่านั้นมีอำนาจไปแต่ละอย่าง อาจบันดาลความดี ความชั่ว ความสุข และความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้แต่ละอย่างตามอำนาจและความกรุณาที่มีอยู่ วิญญาณเหล่านั้นต้องมีรูปร่าง แต่ไม่สามารถเห็นได้

(๓) เริ่มสร้างขึ้นด้วยความนึกคิดของตนเอง ภาพที่ตนนับถือเรียกว่าพระเจ้าหรือ เทพเจ้าหรือผีสางเทวดาก็ตามเกิดขึ้นมาแต่ครั้งนั้น ความเชื่อเช่นนี้เป็นมูลเหตุอีกประการหนึ่งของ ศาสนา นักปราชญ์ในสังคมมนุษย์โบราณเรียกความเชื่อนี้ถือว่าวิญญาณหรือเจตภูต

(๒.๓) ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ ได้แก่ มารดา บิดา ปู่ย่าและตายายที่ตายไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ เพื่อปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของพวกตน ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยสังเกตตัวอย่าง ได้ที่การบังสุกุลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วของคนไทย และการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษของคนจีน

(๒.๔) ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ ความคิดของมนุษย์ได้พัฒนาติดต่อมาจาก ความคิดเรื่องสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรจะมีรูปเป็น อย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร บางพวกเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพเจ้า สูงสุด บางพวกเชื่อว่าพายุฟ้าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ บางพวกเชื่อว่าพระจันทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุดกว่า เทพเจ้าองค์ใด เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

๓) วิวัฒนาการของความเชื่อ

ความเชื่อมีวิวัฒนาการความเป็นมา^{๑๙} ดังนี้

(๓.๑) ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ (Animatism) เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติ เหล่านี้มีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงไถ่เกรงกลัวและกราบไหว้

(๓.๒) ความเชื่อในคติถือผีสางเทวดาหรือวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อว่าในธรรมชาติ ทั้งหลายมี เจตภูตหรือวิญญาณ (spirit) ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้ายผีสาง ส่วนที่

^{๑๙} ดนัย ไชโยธธา, ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙- ๖๓.

ทำให้เกิดสุขอาจเป็นทေး สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีสาว เทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น

(๓.๓) ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษ ที่ตายไปแล้วไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณ บรรพบุรุษ

(๓.๔) ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือ พหุเทวนิยม (Polytheism) มีการสร้างภาพ เทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติ อย่างไหนมีอำนาจสูงต่อกันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

(๓.๕) ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรืออติเทวนิยม (Henotheism) ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรืออติเทวนิยมเป็นการนับถือ เทพเจ้าตามกลุ่มชั้นวรรณะของตนไม่ปะปนกัน

(๓.๖) ความเชื่อในพระเป็นเจ้า องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม (Monotheism) เป็นความ เชื่อว่าในโลกนี้มีพระเจ้าสูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เป็นวีรบุรุษ

(๓.๗) ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ ใช้เหตุผล ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่ง ปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธรศาสนา^{๒๐}

๔) ประเภทของความเชื่อ

ความเชื่อของมนุษย์มีอยู่มากมาย แต่ละพื้นที่ แต่ละท้องถิ่นมีส่วนที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันไป สามารถแบ่งออกได้^{๒๑} คือ

(๔.๑) ความเชื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ ได้จากการที่มนุษย์ในสมัยแรก ๆ อาศัย ธรรมชาติเป็นอยู่ เมื่อฝนตก ฟ่ำร้อง ก็กลัว บางทีเกิดฟ้าผ่าลงมาตนได้รับอันตรายก็เข้าใจว่าธรรมชาติ ลงโทษเพราะพระเจ้าท่านพิโรธ เมื่อน้ำท่วมใหญ่หรือฝนแล้ง ก็ว่าพระเจ้าลงโทษ จึงหาวิธีกราบไหว้ อ้อนวอนมิให้ท่านลงโทษ เป็นต้น

(๔.๒) ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน ความเชื่อในเรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เจ็บป่วย ไม่สามารถประกอบอาชีพ ก็หาหยูกยาอันเป็นสมุนไพรรักษาหายบ้างไม่หายบ้างเพราะยาออกฤทธิ์ ชั่ว เช่น คนปากเป็นนกระจอกก็เอาเปลือกแคมาเคี้ยว เป็นตาแดงให้เคี้ยวกระเทียมเป่าที่ตา เป็นต้น

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พระเป็นเจ้า แปลมาจาก God, พจนานุกรม ศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖.

^{๒๑} กิ่งแก้ว อุตถากร, คติชนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหสยามพัฒนา, ๒๕๑๙), หน้า ๓๖-๓๙.

(๔.๓) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ผัน การประกอบพิธีต่าง ๆ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองต่อไปภายหน้า เช่น ขึ้นบ้านใหม่ก็หาฤกษ์ยาม จะเดินทางไกลไปค้าขายก็หาฤกษ์ยาม ออกเดินทางทิศใดจึงจะดี ส่วนความฝันหรือนิมิตนั้น เชื่อกันว่ามีส่วนของความจริง ทำให้บางคนถือเอามาเป็นภาระในการกระทำต่าง ๆ ถ้าฝันดีก็หวังว่าจะโชคดีมีสุข หากฝันร้ายก็จะหาวิธีปิดเป่าโดยแก้ฝันตามแม่น้ำบ้าง ทางสี่แพร่งบ้าง เป็นต้น

(๔.๔) ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของคนและสัตว์ มนุษย์ได้คลุกคลีอยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน ย่อมจะนำเอาลักษณะที่ดีด้วยของกันและกันมาพิจารณา แล้วสรุปเอาว่าน่าจะเป็นอย่างไร น่าจะเป็นอย่างนั้น แล้วบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น บอกว่าคนที่หน้ากร้อ คอสั้น ห้ามคบ หรือหญิงที่เดินกางแขนเหมือนชาย เป็นสตรีโทษ ห้ามแต่งงานด้วย กรณีเกี่ยวกับสัตว์ เช่น ควายที่จะนำมาใช้งาน ต้องดูขวัญว่าที่ตัวมีกี่ขวัญ ถ้ามีไม่ครบตามลักษณะที่กำหนดถือว่าไม่ดี เป็นต้น

(๔.๕) ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา แต่ละศาสนาสอนให้คนเชื่อด้วยวิธีต่าง ๆ กัน แต่จุดหมายปลายทางคือความสุขในชีวิตเช่นเดียวกัน เช่น ศาสนาคริสต์ สอนให้รักเพื่อนมนุษย์ ผู้กระทำความผิดมีการสารภาพบาปต่อพระเจ้าจะหมดบาปได้ ศาสนาพุทธสอนให้เชื่อในการกระทำและผลของการกระทำ เป็นต้น

(๔.๖) ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ มนุษย์ต้องประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอด การเพาะปลูกต่าง ๆ จะได้ผลดีจึงมีทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติ เช่น ห้ามยืมเวลาปลูกข้าวโพด จะทำให้ฝักข้าวโพดมีเมล็ดห่าง ๆ เวลาต้นไม่มีดอกข้อห้ามซึ่งจะทำให้ผลเน่า เป็นต้น

(๔.๗) ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี แต่ละภูมิภาคมีประเพณีมากมาย เพราะความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นมีอย่างนั้น มีการประกอบพิธีตามความเชื่อในประเพณีอยู่ด้วย เช่น ประเพณีชิงเปรต ในภาคใต้ ประเพณีทำบุญคูณลานในอีสาน ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

(๔.๘) ความเชื่อเรื่องเคล็ดและแก้เคล็ด มนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งที่ไม่ดีจะกลายเป็นดีได้ เมื่อได้แก้เคล็ดแล้ว เช่น เชื่อว่าเกิดมาอายุเท่านั้นเท่านั้นจะถึงฆาต ก็ทำพิธีสืบชะตาต่ออายุ หรือตัดกรรม จะทำให้อายุยืนอยู่ไปได้นาน หรือผู้ผลิตแป้งเชื้อสุราเมื่อตากแป้งเชื้อ ก็จะนอนคลุมโปงทำเป็นที่ว่าเมา จะทำให้แป้งเชื้อมีคุณภาพดี เป็นต้น

(๔.๙) ความเชื่อเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ ขาติ ภพ เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่มีมานานแล้วว่าการทำไม่ดีจะตกนรก ถูกยมบาลทรมาน ถ้าทำดีจะมีสุขขึ้นสวรรค์ เชื่อว่าตายแล้วไปเกิดในชาติหน้าต่อ ๆ ไป เป็นความเชื่อที่เนื่องมาจากศาสนาเช่นกัน เป็นความฉลาดของคนโบราณที่ใช้อุบายสอนคนเพื่อให้เป็นคนดี มีความหวังในชีวิต

(๔.๑๐) ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ตัวเลขนับว่าเป็นสิ่งที่เชื่อว่าจะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ชาวตะวันตก เชื่อว่าเลข ๑๓ เป็นตัวเลขอัปโชค ก็จะหลีกเลี่ยงการกระทำ

ที่เกี่ยวกับเลขนี้ คนไทยเชื่อว่าเลข ๙ ดี ทำอะไรก้าวหน้าก็จะประกอบพิธีในวันที่เป็นเลขเก้า นอกจากนั้นยังเชื่อในวันจรมวันพุธ ตามหลักโหราศาสตร์อีกด้วย

๕) ผลของความเชื่อ

ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประโยชน์ของความเชื่อ ทำให้มีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้^{๒๒} คือ

- (๑) ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
- (๒) ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
- (๓) ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
- (๔) ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
- (๕) ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม (สัญลักษณ์)
- (๖) ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
- (๗) ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนาเป็นไปอย่างมั่นคง
- (๘) ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

ในทางตรงกันข้าม หากความเชื่อนั้นเป็นความงมงายไม่ใช่วิจารณ์ญาณ กล่าวคือ เชื่อตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษ โดยมิได้พิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล ก็ทำให้เกิดผลเสียแก่ชุมชนสังคม โดยเฉพาะในการพัฒนาประเทศ เพราะนอกจากจะไม่ให้ความร่วมมือแล้ว ยังกระทำการต่อต้านอีกด้วย

๖) ประโยชน์ของความเชื่อ

ประโยชน์ของความเชื่อ^{๒๓} มีดังนี้

(๖.๑) ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เช่น คนไทยเชื่อในเรื่องของดวงสมพงศ์กัน ในกรณีที่คู่บ่าวสาวรักใคร่ชอบพอกัน มีความประสงค์จะแต่งงานก็จะพากันไปหาหมอดู ทำนายให้ว่าดวงสมพงศ์กันหรือไม่ ถ้าดวงสมพงศ์กันจะมีผลให้อยู่ร่วมกันเป็นสุขตลอดไป เป็นการกระชับความแน่นแฟ้นเกี่ยวกับชีวิตการครองเรือนได้มั่นคงทางหนึ่ง

(๖.๒) ความเชื่อทำให้เกิดพลัง เช่น คนไทยเชื่อว่าการรดน้ำมนต์จะสามารถป้องกันอันตรายต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปัดเป่าภัยพิบัติต่าง ๆ ได้ เมื่อคนเชื่อเช่นนี้ย่อมจะไปหาพระหมอมให้ทำน้ำมนต์รดให้ในเวลาที่จะเดินทางหรือกลับจากเดินทาง จะแคล้วคลาดศัตรูได้ด้วย กรณีที่ทหารจะ

^{๒๒} สัญลักษณ์ สัญลักษณ์วิวัฒนาการ, ปาณาณีย์ วิถีวิวัฒนาการ, ศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔.

^{๒๓} มณี พยอมยงค์, ความเชื่อของคนไทยใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๗๑.

ไปราชการสงครามมักจะเห็นพระได้รับนิมนต์ไปประพรมน้ำมนต์อยู่เสมอ สิ่งดังกล่าวช่วยเสริมให้พลังใจอีกเหิม กล้าที่จะต่อสู้กับอริราชศัตรูได้

(๖.๓) ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ งานบางอย่างจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการคล้อยช่วยคิด ช่วยชี้ทางให้งานสำเร็จได้ บางพวกก็เชื่อว่าผีตาแอก (ผีนา) ถ้าทำการเลี้ยงดีจะช่วยให้ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามดี ให้ผลผลิตเป็นทวีคูณดังนั้นชาวอีสานจึงให้ทำการเลี้ยงตาแอกกันทุกปี

(๖.๔) ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี เช่น กรณีผีดำ ซึ่งนับถือกันอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสาน นั้นถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ถ้าหากคนในบ้านทะเลาะเบาะแว้งกัน ผีดำจะมาทำให้สมาชิกในครอบครัวนั้นมีอาการปวดหัวตัวร้อนเป็นไข้ ต้องเช่นสรวงจึงจะหาย เหตุการณ์เช่นนี้กลุ่มที่เชื่อก็จะพยายามที่จะไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อันเป็นส่วนที่ทำให้ครอบครัวมีสามัคคีกลมเกลียวกัน

(๖.๕) ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม เช่น กรณีที่เชื่อว่ายักษ์มีจริงโดยอาศัยอยู่ในป่าและจะออกมาจับคนไปกิน พวกที่เชื่อก็จะวาดภาพหรือปั้นรูปยักษ์ให้หน้าเกลียดน่ากลัว ถือตะบองยื่นแยกเขี้ยวเช่นที่เห็นตามวัดสำคัญในกรุงเทพมหานคร

(๖.๖) ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา เช่น กรณีที่เชื่อว่าการทำพิธีไหว้ครู นอกจากจะเป็นการบูชาพระคุณบูรพาจารย์แล้ว ยังเชื่อว่าจะทำให้ผู้เรียนหนังสือมีสติปัญญาเฉียบแหลม รู้ได้ไว และมีปัญญาความรู้อีกมาก อุปกรณ์ที่นำมาไหว้ครูจึงมีดอกเข็ม กล้วยาแพรก และดอกมะเขือเป็นสัญลักษณ์เพื่อบูชาครูในพิธีไหว้ครูด้วย

(๖.๗) ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่น ศาสนาบางศาสนาสอนให้ทุกคนมีความเชื่อในศาสนานั้น ๆ ดังนั้น หลักการของศาสนาจึงต้องมีพิธีกรรมไว้สำหรับให้ศาสนิกได้ประกอบ เช่น การกราบไหว้ การสวดอ้อนวอน ฯลฯ เพื่อให้เกิดความมั่นใจไม่คลอนแคลนในศาสนาที่ตนนับถือ

(๖.๘) ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ เช่น กรณีการเจ็บป่วยบางคนไม่สบายโดยหาสาเหตุไม่ได้ เพราะจิตใต้สำนึกยังอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ตลอดเวลา หากได้บบานศาลกล่าว

๗) ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อ

ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อ ที่สำคัญที่อยู่ ๕ ประการ คือ

(๗.๑) มนุษย์ไม่อาจขาดความเชื่อหรือความคิดได้ เพราะหากขาดความเชื่อเสียแล้วมนุษย์จะไม่เข้าใจตนเอง และไม่เข้าใจโลกหรือสภาพสิ่งแวดล้อมได้ ถ้าไม่เข้าใจสิ่งเหล่านั้นแล้ว มนุษย์ก็ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ ตัวอย่าง หากไม่รู้ว่าตนเป็นใครชายหรือหญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ก็ไม่อาจติดต่อกับผู้อื่นได้ หากไม่มีความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมก็ไม่อาจใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม หรืออาจถูกภัยอันตรายจากสภาพแวดล้อมได้ การเข้าใจหรือมีความเชื่อในสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

(๗.๒) ชีวิตมนุษย์ มีทั้งสิ่งที่เห็นได้ พิสูจน์ได้ เข้าใจได้ หากมนุษย์ไม่มีความคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เป็นฐานไว้บ้างแล้ว มนุษย์ก็จะไม่สามารถประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นได้ เช่น อนาคตเป็นสิ่งที่ยังมองไม่ถึง ผีหรือเทวดาเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ความรักความซึ้ง ความดีความชั่วก็วัดไม่ได้ มนุษย์จะต้องอาศัยความเชื่อหรือสร้างความคิดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นทุน เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นเพื่อเสริมต่อจากสิ่งเหล่านั้นได้ถูกต้อง

(๗.๓) ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจ เช่น เมื่อมนุษย์เชื่อว่าเครื่องบินสามารถบินในอากาศได้ มนุษย์สามารถควบคุมเครื่องบินให้ถลาขึ้นสู่อากาศได้ มนุษย์เชื่อว่าตนมีกำลังกายดีก็ จะมีความมั่นใจในการต่อสู้ เพราะเชื่อว่าสัมมาอาชีพเป็นการทำได้แม้ยากลำบากก็มีกำลังใจฝ่าฟันทำ เป็นต้น

(๗.๔) ความเชื่อทำให้เกิดความสบายใจ เช่น เชื่อในเจตนาของพระเจ้าที่จะทดลองความอดทนทุกข์ยาก จึงทำให้เจ็บปวดไม่หายหรือทำความพยายามแล้วไม่สำเร็จ คนใช้เชื่อความสามารถของหมอ จึงยอมให้ผ่าตัด (ด้วยความสบายใจ) เป็นต้น

๒.๑.๔ ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์

๑) ความหมายของพระสถูปเจดีย์

พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^{๒๔} ได้ให้ความหมายไว้ว่า สถูป หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีรูปโอคว่ำซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรบูชามีกระดูกของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ เป็นต้น บางทีใช้เข้าคู่กับคำ เจดีย์ เป็น สถูปเจดีย์ เช่น เดินเวียนเทียนรอบพระสถูปเจดีย์ ส่วนคำว่า เจดีย์หมายถึง สิ่งซึ่งก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลม บรรจุสิ่งที่มีพระธาตุ เป็นต้น สิ่งหรือบุคคลที่เคารพนับถือ

พจนานุกรมพุทธศาสนานับประมวลศัพท์ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๒๕} ได้ให้ความหมายไว้ว่า สถูป หมายถึงสิ่งก่อสร้างซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรบูชาเป็นอนุสรณ์ที่เตือนใจให้เกิดปะสาทะและกุศลธรรมอื่น ๆ เช่น พระสารีริกธาตุ อัฐิแห่งพระสาวก หรือกระดูกแห่งบุคคลที่นับถือ ส่วนคำว่าเจดีย์หมายถึงที่เคารพนับถือ บุคคล สถานที่ หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา เจดีย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี ๔ อย่างคือ (๑) ธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (๒) บริโภคเจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย (๓) ธรรมเจดีย์บรรจุพระธรรม คือ พุทธพจน์ (๔) อุทเทสิกเจดีย์คือพระพุทธรูป ในทางศิลปกรรมไทย หมายถึง สิ่งที่ก่อเป็นยอดแหลมเป็นที่บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือ เช่น พระธาตุ และอัฐิบรรพบุรุษ เป็นต้น

^{๒๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์รุ่นที่ ๑.๐๐, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒), ไม่ปรากฏหมายเลขหน้า.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนานับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๐, ๒๕๐.

สันติ เล็กสุขุม^{๒๖} ได้ให้ความหมายของสถูปเจดีย์ไว้ว่า “พระเจดีย์หรือเรียกสั้น ๆ ว่า เจดีย์มี ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าของพระมหากษัตริย์จักรพรรดิ บริโภคเจดีย์ หมายถึง สิ่งขวนิชสถานอันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยประทับ เช่น สถานที่ประสูติตรัสรู้ปฐมเทศนาและปรินิพพาน ธรรมเจดีย์ หมายถึง คาถาแสดงพระอริยสัจ หรือคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เช่นพระไตรปิฎก อุเทสิกเจดีย์คือของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อ พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดจะต้องทำเป็นอย่างไร การที่เจดีย์มีความหมายครอบคลุมอย่างกว้างขวาง ดังที่กล่าวข้างต้น จึงพ้องกับความหมายของคำว่า สถูป ที่บ่งถึงสิ่งก่อสร้างเหนือหลุมฝังศพ หรือ สร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ ด้วยเหตุนี้สถูป จึงใช้แทนเจดีย์เป็นเช่นนี้ในประเทศอินเดียสมัยโบราณมาแล้ว”

พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ ได้ให้ความหมายและอธิบายว่า “คำว่าเจดีย์ในยุคดั้งเดิม มีนัยกว้างขวางครอบคลุมสิ่งที่ควรเคารพ นับถือ บูชาหลายอย่าง โดยสรุปมี ๔ ประเภท ^{๒๗} ได้แก่

- (๑) ธาตุเจดีย์ สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ
- (๒) บริโภคเจดีย์สิ่งขวนิชสถาน อันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น สถานที่ประสูติตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนาและปรินิพพาน หรือที่เรียกว่าสิ่งขวนิชสถาน ๔ ตำบล
- (๓) ธรรมเจดีย์ข้อความที่ว่าด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำประโยค ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา
- (๔) อุเทสิกเจดีย์ สิ่งของที่สร้างขึ้นอุทิศพระพุทธเจ้าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะเป็นอะไร เช่น พระแท่นวัชรอาสนะที่เจดีย์ศรีมหาโพธิ์พุทธคยา พระพุทธรูป โดยนัยนี้จะเห็นว่า เจดีย์มีความหมายกว้างครอบคลุมสิ่งที่ควรบูชาสักการะทุกอย่าง ไม่ได้หมายถึงสถูปอย่างเดียวเจดีย์ที่มีความหมายเดียวกันกับสถูป คือ ธาตุเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมธาตุ หรืออัฐิธาตุเท่านั้น ซึ่งอาจจะใช้คำว่า เจดีย์สถูป พระธาตุ พระบรมธาตุหรือ พระปรารักษ์แล้วแต่กรณี”

๒) ความเป็นมาของพระสถูปเจดีย์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ให้ความหมายอธิบายถึงลักษณะและความเป็นมาของสถูปเจดีย์ไว้ว่า “มีประเพณีสร้างสำหรับบรรจุอัฐิธาตุมาแต่ก่อนสมัยพุทธกาล ไม่เฉพาะแต่สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของพระจักรพรรดิเท่านั้น สถูปที่บรรจุอัฐิธาตุบุคคล

^{๒๖} สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์ความเป็นมาและศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

^{๒๗} พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ, **เจดีย์ในพระพุทธศาสนา (๒๕๔๗)**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th> [๒๐ ม.ค. ๒๕๖๑]

ธรรมดาอื่น ๆ ก็มี สลุปชั้นเดิมที่เดียวจะเป็นพุนดินขึ้นเป็นโคก ตรงที่ฝั่งอริธาตูล่างลงเชื่อมรอบกันดิน พังและบนโคกนั้นจะป้อมหรือฉัตรให้เป็นเกียรติยศ หรือเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า เป็นที่ฝั่ง อริธาตุนั้นผู้ใดถ้าไม่ใช้อริธาตุนั้นสำคัญก็จะเป็นแต่พุนดินเป็นโคกเท่านั้น สลุปจะทำ เป็นขนาดใหญ่ หรือขนาดน้อยและจะทำโดยประณีตบรรจงหรือทำแต่พอสำเร็จก็แล้วแต่กำลังของผู้สร้าง ต่อชั้นหลัง มาเมื่อนิยมนับถือพระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนา จึงตกแต่งแปลงรูปพระสลุปให้งดงามวิจิตรขึ้น เช่น แต่งกอดินให้เป็นรูปทรง ทำเขื่อนให้เป็นฐานและชั้นทักษิณ และทำรูปปลั่งกัณฑ์ตั้งบนหลังโคก แล้วต่อฉัตรให้เป็นยอด”^{๒๘}

“เจดีย์ในพระพุทธศาสนา มีตำรากำหนดว่าเป็น ๔ อย่างต่างกันคือ ธาตุเจดีย์อย่าง ๑ บริโภคเจดีย์อย่าง ๑ ธรรมเจดีย์อย่าง ๑ อุเทสิกะเจดีย์อย่าง ๑ ปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า เช่น มหาปรินิพพานสูตร และมีลิตปัญหาเป็นต้น”^{๒๙}

“สลุปเจดีย์นั้น เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภทหนึ่ง ในหลายประเภท ที่คนอินเดียโบราณนิยม สร้างโดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในเชื้อชาติเดียวกันกับพระพุทธเจ้า สันนิษฐานว่าคนกลุ่มศากยะ อาจเป็น กลุ่มเดียวกันกับพวกอารยันที่อพยพลงจากตอนเหนือของอินเดียแต่ต่อมาไม่เห็นด้วยกับ ระบบสังคม วัฒนธรรมที่อารยันส่วนใหญ่ถือปฏิบัติโดยเฉพาะการแบ่งชนชั้นทางสังคมออกเป็น วรรณะกลุ่มนี้จึง แยกตัวออกมาเรียกชื่อว่าศากยะและสร้างวัฒนธรรมประเพณีแบบใหม่ขึ้นมา ถือปฏิบัติในกลุ่มของตนเอง เมื่อญาติเสียชีวิตก็นิยมเผาศพและเก็บกระดูกไว้บูชา โดยสร้างที่เก็บ ซึ่งถ้ามีขนาดใหญ่โตก็ เรียกว่าสลุป”^{๓๐}

ใน พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค^{๓๑} พระพุทธเจ้าก็ตรัสถึงการสร้างสลุปถวายแก่ บุคคล ๔ จำพวก ดังนี้คือ

- ๑) พระตถาคตอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปารหบุคคล
- ๒) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นอุปารหบุคคล
- ๓) พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุปารหบุคคล
- ๔) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอุปารหบุคคล

บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้เป็นบุคคลพิเศษ ควรแก่การสร้างสลุปบรรจุอริธาตูลงไว้ให้เป็นที่ สักการบูชาของบุคคลผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ซึ่งสามารถเป็นปัจจัยนำไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้ นอกจากนี้พระองค์ยังตรัสถึงอานิสงส์ของการไหว้พระสลุปว่า “ชนเหล่าใด จักยกกระเปียบดอกไม้ของ

^{๒๘} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๗ - ๙.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๓๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, **เจดีย์ในพระพุทธศาสนา (๒๕๔๗)**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/๑๒๕.

หอม หรือจุน จักอภิวัตหรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระสฤปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อแก้กุล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้น ตลอดกาลนาน^{๓๒}

๓) การสร้างเจดีย์

ประเพณีการสร้างสฤปเจดีย์นั้นนิยมสร้างกันมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ เช่น เมื่อคราวที่พระสารีบุตร พระอัครสาวกเบื้องขวาผู้ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางมีปัญญามากเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระศาสนา เมื่อก่อนจะปรินิพพานท่านเดินทางไปโปรดมารดาจนได้เป็นพระโสดาบันแล้วจึงปรินิพพานที่บ้านเกิดหลังจากพิธีศพแล้ว พระจุนทะ น้องชายของท่านนำบาตร จีวร ผ้าห่อพระธาตุไปถวายพระบรมศาสดา ณ พระเชตวัน เมืองสาวัตถีพระพุทธเจ้าทรงถือผ้ากรองน้ำห่อพระธาตุกล่าวคุณของพระสารีบุตรด้วยคาถา ๕๐๐ คาถา โปรดให้สร้างพระธาตุเจดีย์ ต่อจากนั้นได้เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ ในเวลานั้นพระมหาโมคคัลลานเถระก็ปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงถือเอาพระธาตุของพระมหาโมคคัลลานะโปรดให้สร้างเจดีย์แล้วออกจากกรุงราชคฤห์ เสด็จถึงบ้านอุกกเวลคาม ริมฝั่งแม่น้ำคงคาทรงแสดงพระสูตรที่เกี่ยวกับการปรินิพพานของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ^{๓๓}

พระพาหิยะผู้เป็นเอตทัคคะด้านบรรลุลุทธิธรรมได้เร็ว มีเรื่องราวปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎกอังคตตรนิกายเอกนิบาตว่า พาหิยะนั้น ถึงที่สุดกิจของตนแล้ว พูลขอบรรพชากับพระพุทธเจ้าแสวงหาบาตร จีวร เพราะยังมีบาตรจีวรไม่ครบ กำลังตั้งขึ้นผ้าทั้งหลายจากกองขยะลำดับนั้นอมนุษย์ผู้มีเวรกันมาแต่ก่อนเข้าสิงร่างของแม่โคลูกอ่อนตัวหนึ่งทำให้ท่านเสียชีวิตพระศาสดาเสด็จออกจากกรุงสาวัตถีทอดพระเนตรเห็นพาหิยะลี้มอยู่ที่กองขยะระหว่างทาง ตรัสบอกเหล่าภิกษุว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงช่วยกันยกร่างพาหิยะแล้วให้นำไปทำฌาปนกิจ โปรดให้สร้างเจดีย์ไว้ ณ ทางใหญ่ ๔ แพร่ง^{๓๔}

๔) ความสำคัญของพระสฤปเจดีย์

สฤปหรือเจดีย์นั้น ในพระพุทธศาสนา ถ้าจะให้ถูกต้องจริง ๆ ต้องเรียกว่า พระสฤป ต้องใช้คำว่า พระ นำหน้าด้วย เพราะเป็นของสูง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุการสร้างสฤปหรือเจดีย์เป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชน ซึ่งมีได้มีเฉพาะในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น ในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ชาวพุทธก็สร้างสฤปหรือเจดีย์เป็นที่

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒., ที.ม. (บาลี) ๑๐/ ๒๐๕/ ๑๒๕.

^{๓๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๓๘๗ - ๓๘๘.

^{๓๔} อง.เอกก.อ. (ไทย) ๓๒/๔๓๔

ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์เพื่อเป็นที่บูชาสักการะทั้งสิ้น^{๓๕} สถูปเจดีย์แต่เดิมนั้นสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเมื่อพระสงฆ์สาวกเดินทางไปประกาศศาสนา ณ ที่ใดหากนำพระบรมสารีริกธาตุไปด้วยก็จะนำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุในสถูปเจดีย์ที่ก่อไว้เพื่อให้ คนเคารพบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจในประเทศนั้น ๆ พระสถูปจึงเกิดก่อนพระพุทธรูป^{๓๖} ความสำคัญของสถูปเจดีย์ประมวลพอสังเขปได้ดังนี้

(๔.๑) พระสถูปเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

พระสถูปเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุได้มีการสร้างพระสถูปเจดีย์เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ภายหลังการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปแล้วและกลายเป็นประเพณีนิยมในการสร้างพระพุทธรูปเจดีย์เพื่อเป็นพุทธบูชาสืบต่อบวรพระพุทธศาสนาเรื่อยมา เรื่องนี้มีจารึกไว้ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรคมหาปรินิพพานสูตร^{๓๗} ได้กล่าวถึงพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับ การปฏิบัติต่อพระบรมศพและการสร้างพระสถูปว่า

ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า “พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคตอย่างไร ?” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พวกเธออย่ากังวลเพื่อบูชาสรีระของตถาคต จงพยายามชวนชวายทำหน้าที่ของตนเองอย่า ประมาทในหน้าที่ที่มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด กษัตริย์พราหมณ์คหบดีผู้เป็นบัณฑิต ผู้เลื่อมใสในตถาคต จะทำการบูชาสรีระของตถาคตเอง”

ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า “พวกเขาพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคตอย่างไร ?” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พึงปฏิบัติต่อสรีระของตถาคต เหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ” ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า “พวกเขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไร ?” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พวกเขาใช้ผ้าใหม่ห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิเสร็จแล้วจึงห่อด้วยผ้าสีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าและผ้าสีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเติมด้วยน้ำมันใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้วทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วนแล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่งชนเหล่าใดจักยกกระเปียบดอกไม้ ของหอม หรือจตุรณ จักอภิวาท หรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน”

^{๓๕} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. เจดีย์ในพระพุทธศาสนา (๒๕๔๗), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑]

^{๓๖} น.ณ ปากน้ำ, สถูปเจดีย์ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๔.

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๔ - ๒๐๕/๑๕๒.

ในมหาปริณิพพานสูตร ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสร็จสิ้นแล้ว สรุปความว่า

“พระราชแห่งแคว้นมคธพระนามว่าชาติศัตรูเวเทหิบุตร พวกเจ้าลิฉฉวีผู้ครองกรุงเวสาลี พวกเจ้าศากยะชาวกบิลพัสดุ์ พวกเจ้าอุลลิสู้ครองกรุงอัลลกะปัปะ พวกเจ้าโกลิยะผู้ครองกรุงรามคาม พรหมณ์ผู้ครองกรุงเวฐฐที่ปะกะพวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงปาวาได้ทรงสดับว่า พระผู้มีพระภาคปริณิพพานในกรุงกุสินาราจึงทรงส่งทูตไปถึงพวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราว่า พระผู้มีพระภาคเป็นกษัตริย์ พวกเราก็คือกษัตริย์จึงควรจะได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุบ้างจะได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง”

พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา ได้ตรัสตอบว่า “พระผู้มีพระภาคปริณิพพานในเขตบ้านเมืองของเรา พวกเราจะไม่ให้ส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ”^{๓๘} โทณพรหมณ์ เห็นเหตุการณ์ดังนั้น จึงได้กล่าวกับหมู่คณะทูตเหล่านั้นว่า : “ท่านผู้เจริญ โปรดฟังคำชี้แจงของข้าพเจ้า พระพุทธเจ้าทรงถือหลักขันติธรรมไม่ควรที่จะประหัตประหารกัน เพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุคคล ขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน พระสถูปจะได้แพร่กระจายไปยังทิศต่าง ๆ มีประชาชนจำนวนมากผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุ”

หมู่คณะทูตเห็นตามนั้น โทณพรหมณ์ จึงทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่า ๆ กันเรียบร้อยแล้ว จึงได้กล่าวกับหมู่คณะทูตเหล่านั้นว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โปรดให้ทะนານี้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะสร้างพระสถูปบรรจุทะนาน (ตุมพะ)และทำการฉลอง” พวกเขาจึงได้มอบทะนานให้โทณพรหมณ์

พวกเจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปีปผลิวัน ได้ทรงสดับว่า พระผู้มีพระภาคปริณิพพานในกรุงกุสินารา จึงทรงส่งทูตไปถึงพวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราว่า “พระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์พวกเราก็คือกษัตริย์ จึงควรจะได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุบ้าง จะได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง” พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราตอบว่า “บัดนี้ไม่มีส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมสารีริกธาตุได้แบ่งกันหมดแล้ว พวกท่านจงนำเอาพระอังคาร(เถ้า)ไปจากที่นี่เถิด” พวกทูตเหล่านั้น จึงนำเอาพระอังคารไปจากที่นั่น^{๓๙}

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๖ /๑๗๗ - ๑๗๘.

^{๓๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗ - ๒๓๘ /๑๗๘ - ๑๗๙.

เวลานั้น พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร ทรงสร้างพระสถูปบรรจुพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงราชคฤห์ พวกเจ้าลิฉฉวีทรงทำการฉลองในกรุงเวสาลี พวกเจ้าศากยะทรงทำการฉลองในกรุงกบิลพัสดุ์ พวกเจ้าอุลิตรงทำการฉลองในกรุงอัลลกะปปะ พวกเจ้าโกถิยะทรงทำการฉลองในกรุงรามคาม พราหมณ์ผู้ครองกรุงเวฐฐที่ปะกะทำการฉลองในกรุงเวฐฐที่ปะกะ พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงปาวาทรงทำการฉลองในกรุงปาวา พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราทรงทำการฉลองในกรุงกุสินารา โทณพราหมณ์สร้างพระสถูปบรรจุพระทันานและทำการฉลอง พวกเจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปปลิววันทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระอังคารและทำการฉลองในกรุงปปลิววัน รวมเป็นพระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๘ แห่ง พระสถูปที่บรรจุพระทันานเป็นแห่งที่ ๙ และพระสถูปที่บรรจุพระอังคารเป็นแห่งที่ ๑๐

กล่าวโดยรวม “พระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคฯ ซึ่งเป็นบุคคลประเสริฐสุดมี ๘ ทะนานประชาชนบูชากันอยู่ในชมพูทวีป ๗ ทะนานพระราชาเผ่ามากุชชาอยู่ในรามคาม ๑ ทะนานเทพชั้นดาวดึงส์บูชาพระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่ง พระเขี้ยวแก้วอีกองค์หนึ่งบูชากันอยู่ในคันธารบุรี อีกองค์หนึ่งบูชากันอยู่ในแคว้นของพระเจ้ากาลิงคะ อีกองค์หนึ่งพระราชาเผ่ามากุชชาอยู่พระทนต์ ๔๐ องค์ พระเกศา และพระโลมาทั้งหมดเหล่าเทพนำไปองค์ละองค์(บูชา) สืบ ๆ กันไปในจักรวาล ด้วยพระเดชแห่งพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคฯอันสาธุชนสักการะกันดีแล้ว พระพุทธเจ้าพระองค์ใดอันจอมเทพ จอมนาค และจอมคนบูชาแล้ว อันจอมมนุษย์ผู้ประเสริฐสุดบูชาแล้วเหมือนกัน ท่านทั้งหลายจงประนมมือไหว้พระบรมสารีริกธาตุของคณีนัน ๆ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นบุคคลหาได้ยาก”^{๔๐}

การสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นที่สักการะของสาธุชน จึงได้มีมาแล้ว นับแต่ภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระเสร็จสิ้นแล้ว คติความเชื่อ ความศรัทธา ในการสร้างพระพุทธรูปเจดีย์ เพื่อเป็นพุทธานุชา เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา นี้ ได้แพร่หลาย ขยายกว้างไกลออกไป ในทุกหนทุกแห่งที่พระพุทธธรรมแผ่เข้าถึง トラบเท่าทุกวันนี้

(๔.๒) พระสถูปเจดีย์เป็นสังเวชนียสถาน

ใน มหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าทรงกำหนดสถานที่ ๔ แห่งเป็นสังเวชนียสถาน เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว ได้แก่ สถานที่ ประสูติตรัสรู้แสดงพระปฐมเทศนา และปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า : อานนท์สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปคู่สังเวชนียสถาน ๔ แห่งอะไรบ้างคือ (๑) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปคู่ด้วยระลึกว่า ตถาคตประสูติในที่นี้ (๒) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปคู่ด้วยระลึกว่า ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้ (๓) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปคู่ด้วยระลึกว่า ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้ (๔) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปคู่ด้วยระลึกว่า ตถาคตได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิ เสสนิพพานธาตุในที่นี้ ชนเหล่าใด

^{๔๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๙ - ๒๔๐ /๑๗๙ - ๑๘๐

เหล่าหนึ่งจาริกไปยังเจดีย์จักมีจิตเลื่อมใส ตายไป คนเหล่านั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๔๑}

ดังนั้นจึงมีการสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นสี่แห่ง คือ (๑) ที่ลุมพินีวัน อันเป็นสถานที่ประสูติ (๒) ที่พุทธคยาอันเป็นสถานที่ ตรัสรู้ (๓) ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา และ (๔) ที่เมือง กุสินารา อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมีสถานที่อีก ๔ แห่ง สำหรับชาวพุทธผู้จาริกแสวงบุญ คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ๔ ประการคือ (๑) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ณ เมืองสังกัส (๒) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรง ท้าทายยมกปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี (๓) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงทรมานช้างนาฬาคีรี ณ เมืองราชคฤห์ และ (๔) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงทรมานพระยาวันร ณ เมืองเวสาลี^{๔๒}

(๔.๓) พระสถูปเจดีย์เป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา

การสร้างและบูชาสถูปเจดีย์เป็นรูปแบบหนึ่งของการทำบุญทำกุศล ดังเช่นในอดีตชาติของพระมหากัสสปเถระ ท่านได้สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและได้ทำการบูชาด้วยจิตที่เลื่อมใสทุกวัน ผลแห่งบุญนั้นทำให้ท่านได้เกิดอยู่ในหมู่มนุษย์และเทวดาเป็นอันมาก จนถึงชาติสุดท้ายนี้ท่านได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ออกบวชจนได้บรรลุอรหัตต์^{๔๓}ผู้ใดสร้างสถูปเจดีย์อุทิศแด่พระศาสนา และบูชาสถูปเจดีย์นั้นด้วยจิตใจที่เลื่อมใส ผลแห่งบุญที่ได้กระทำนั้น จะนำมาซึ่งประโยชน์และความสุขแก่ผู้นั้น การสร้างสถูปเจดีย์อุทิศแด่พระศาสนาไม่เพียงแต่เป็นการสร้างบุญกุศลให้กับตนเองแต่ยังเป็นการแผ่บุญกุศลให้กับ ผู้อื่นด้วยเพราะเมื่อผู้อื่นได้กระทำการสักการบูชาสถูปเจดีย์ผู้นั้นก็จะได้รับบุญกุศลด้วย การสร้างสถูปเจดีย์อุทิศแด่พระศาสนาจึงเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง^{๔๔}

๕) ประวัติความเป็นมาของเจดีย์ในประเทศไทย

ระยะเวลาที่ผ่านไปมาแล้ว ที่ดินแดนไทยรวมทั้งดินแดนใกล้เคียงในภูมิภาคแถบนี้ ได้เข้าสู่วัฒนธรรมศาสนาภายใต้ระบบกษัตริย์ ซึ่งแผ่ขยายจากประเทศอินเดียโบราณ ทำให้แบบแผนด้านงานช่างหรือที่เรียกว่า “ศิลปกรรม” อันเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่ง ในการเผยแผ่คติความเชื่อและการศรัทธาในศาสนา ได้ก้าวผ่านพัฒนาการมาเป็นลำดับ จนมีลักษณะเฉพาะเป็นลำดับยุคสมัยของดินแดนเหล่านั้น ซึ่งการติดต่อไปมาหาสู่กัน ทำให้เกิดการถ่ายรับแรงบันดาลใจด้านรูปแบบ และ

^{๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐ - ๑๕๑

^{๔๒} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, *ตำนานพระพุทธเจดีย์*, หน้า ๒๐-๒๑

^{๔๓} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๙๘ - ๔๐๕/๖๒ - ๖๓.

^{๔๔} พิบูลย์ ลีหมพานิชย์, “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนคหบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๘.

คติความเชื่อระหว่างดินแดนทั้งใกล้และไกลอีกด้วยแรกเริ่มของวัฒนธรรมศาสนา ดินแดนไทยทางภาคกลางคงมีงานก่อสร้างอาคารของเทวสถานหรือวัดในพระพุทธศาสนา เช่น วิหาร ที่มีหลังคาเป็นเครื่องไม้ อาคารประเภทหลังคาคลุมมักชำรุดเสียหายไปตามกาลเวลา ยิ่งเก่าแก่ยิ่งไม่ค่อยหลงเหลือเป็นตัวอย่าง แต่หากเป็น “พระเจดีย์” หรือเรียกอย่างสั้น ๆ ว่า “เจดีย์” มักก่อด้วยวัสดุคงทนมากกว่า เช่น อิฐ หรือศิลา แม้อยู่ในสภาพชำรุดมาก ก็ยังอาจมีประเด็นให้ศึกษาตรวจสอบได้มากกว่า เจดีย์เรียกอีกอย่างว่า สถูป คำว่า “สถูป” หรือ “เจดีย์” ในพระพุทธศาสนา ตามความหมายเดิมหมายถึง สิ่งก่อสร้างสำหรับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หรือหมายถึง สถานที่สำคัญอันศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา

ชาวไทยคุ้นเคยกับคำว่าเจดีย์ในความหมายที่นอกจากประดิษฐานพระบรมธาตุแล้วยังเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธองค์ ตลอดจนพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เรื่องเล่าเสริมศรัทธาที่เกี่ยวกับเจดีย์จากนิทานพุทธประวัติมีว่า เมื่อถวายเพลิงพระบรมสรีระของพระศาสดาแล้ว พระอินทร์ได้อัญเชิญพระทันตธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) ไปประดิษฐานไว้ใน เจดีย์จุฬามณี ที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งก่อนหน้านั้น เจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์องค์นี้เป็นที่ประดิษฐานพระเกศโมลีของเจ้าชายสิทธัตถะ (สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) ที่ทรงตัดพระเกศโมลี แล้วโยนขึ้นไปบนท้องฟ้า เพื่ออธิษฐานเสี่ยงทาย การตรัสรู้ในคราวออกผนวช และพระอินทร์ได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ก่อนแล้วเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า บางครั้งเรียกว่า พระบรมธาตุ พระมหาธาตุ พระศรีมหาธาตุ หรือพระศรีรัตนมหาธาตุ ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยเมื่อกล่าวถึงเจดีย์ มักอิงอยู่กับความเป็นพระธาตุ หรือ พระศรีมหาธาตุ เช่น ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหง “...ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็นกระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชชนาลัยก่อนพระเจดีย์เหนือหอเข้าจึงแล้ว...” อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังได้ทรงสันนิษฐานไว้ว่า ในสมัยสุโขทัย การสร้างเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระอัฐิของพระราชวงศ์ก็มีอยู่ด้วย

นอกจากนี้ ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุว่า กรุงศรีอยุธยา จดบันทึกใน พ.ศ. ๒๐๓๕ ว่ามีการสร้างพระมหาสถูปสำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระโอรส พระมหาสถูปดังกล่าวคือ เจดีย์ประธาน ๓ องค์ ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ การประดิษฐานพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์ไว้ในเจดีย์ คงอิงกับสมมติคติที่ว่า พระมหากษัตริย์ นอกจากทรงเป็นเสมือนทวารราชาแล้ว ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ หรืออีกนัยหนึ่งคือ พระอนาคตพุทธเจ้า สมมติคตินี้ ยังรวมถึงการประดิษฐานพระอัฐิของพระราชวงศ์ ซึ่งเปรียบเสมือนหน่อพุทธางกูรด้วยระยะเวลาที่ผ่านไป รูปแบบและรูปทรงต่าง ๆ ของเจดีย์ที่ผ่านมาแต่ละยุคสมัย มักสร้างกันเฉพาะภายในวัด และได้พัฒนารูปแบบมาอย่างมากมาย คำว่า “เจดีย์” จึงมีคำขยายเพื่อบ่งบอกถึงรูปแบบและลักษณะ เช่น เจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งเป็นทรงระฆังขนาดใหญ่ (บางแห่งเรียกว่า

เจดีย์ทรงลังกา) เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม มียอดเป็นทรงที่ดูคล้ายรูปดอกบัวตูม บางครั้งก็เรียกกันว่า “เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์” และเจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งมักเรียกกันสั้น ๆ ว่า “ปราสาท”

ปัจจุบัน ประเทศไทยยังมีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์สำคัญเพิ่มขึ้นเป็นกรณีเฉพาะ เช่น พระมหาธาตุพนมเมธาณีนคร และพระมหาธาตุพนมพลภูมิสิริ ที่ตั้งอยู่บนยอดดอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งกองทัพอากาศจัดสร้างขึ้น เนื่องในมหามงคลสมัย ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ โดยลำดับ ชื่อพระมหาธาตุมีชื่อที่บ่งถึงรูปแบบหรือลักษณะ การออกแบบเจดีย์ทั้ง ๒ องค์ ได้ผสมผสานแรงบันดาลใจจากบางลักษณะของเจดีย์ในอดีต ให้เป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบและลักษณะใหม่ปัจจุบันวัดบางวัดที่มีกำลังทรัพย์ได้ออกแบบสร้างเจดีย์ให้มีรูปทรงใหม่ ๆ แปรกต่างแต่ยังคงมีเค้าเดิมของเจดีย์โบราณอยู่บ้างไม่มากนักน้อย และนิยมก่อสร้างให้มีขนาดใหญ่ เพื่อสามารถใช้พื้นที่ภายใน สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ด้วย ส่วนบุคคลทั่วไปอาจสร้างเป็นเจดีย์ขนาดเล็ก ซึ่งมีพื้นที่ภายในสำหรับใช้เป็นที่บรรจุอัฐิของบรรพบุรุษ เจดีย์ประเภทนี้จำลองแบบมาจากเจดีย์องค์สำคัญ ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ พระธาตุนม โดยทั่วไปสูงประมาณ ๒-๓ เมตร หล่อด้วยปูนซีเมนต์แล้วทาสี หรือประดับกระจกหรือกระเบื้องสี พบได้ทั่วไปในพื้นที่ที่จัดไว้เป็นสัดส่วนอยู่ภายใน

(๑) วัดและเจดีย์แบบทวารวดี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖)

เจดีย์ที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมทวารวดีทางภาคกลาง แม้ตัวอย่างจะหลงเหลืออยู่น้อย แต่ก็ให้ความรู้ความเข้าใจได้ดีพอสมควร เช่น เจดีย์ศิลา เป็นศิลปะทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ พบที่จังหวัดนครปฐม ปัจจุบัน ประดิษฐานอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีต้นเค้ามาจากเจดีย์ในศิลปะอินเดียซึ่งยังปรากฏหลักฐานชัดเจนที่ส่วนยอด ที่เรียกว่า ฉัตรวัลลี ซึ่งก็คือใบฉัตรที่ซ้อนลดหลั่นกันในทรงกรวยสูง สำหรับ ปล้องไฉน อันเป็นส่วนยอดทรงกรวย ของเจดีย์ทรงระฆัง ซึ่งมีที่มาจากฉัตรวัลลี ได้มีการเปลี่ยนวงฉัตร หรือใบฉัตร เมื่อก่อสร้างเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ ก็ได้ก่อส่วนนี้เป็นทรงกรวยขนาดใหญ่ แล้วพอกปูนเป็นปล้องคล้ายวงแหวนซ้อนลดหลั่นกันแทนวงฉัตร อันเป็นพัฒนาการที่ผ่านการคิดค้นเพื่อให้ส่วนนี้มีความแข็งแรง ซึ่งมีผลดีคือ ได้รูปแบบใหม่ที่ยังส่อเค้าเดิม ให้ระลึกถึงความหมายเดิมได้ด้วย ตอนบนสุดคือ ดุมฉัตร ซึ่งภายหลังพัฒนา โดยยึดเป็นทรงกรวยเรียบ ที่เรียกว่า ปลี เจดีย์แบบทวารวดี นอกเหนือจากที่มีอยู่หลายแห่งในภาคกลาง เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรี นครปฐม ในภาคอีสานก็มีปรากฏ เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์^{๔๕}

^{๔๕} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระเจดีย์ (เจดีย์แบบศรีวิชัย), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://kanchanapisek.or.th/infodetail03.html> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

(๒) เจดีย์แบบศรีวิชัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘)

งานช่างในภาคใต้ของประเทศไทยเรียกชื่อว่า ศิลปะศรีวิชัย โดยนำมาจากชื่อเมืองสำคัญที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึก เจดีย์แบบศรีวิชัยมีลักษณะเชื่อมโยงกับรูปแบบของจันตี (chandi) ซึ่งเป็นศาสนสถานของชาวในภาคกลางประเทศอินโดนีเซีย เจดีย์แบบศรีวิชัยองค์สำคัญที่รู้จักกันดี ได้แก่ พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ ส่วนระดับบางส่วนและส่วนยอดของเจดีย์องค์นี้ถูกสร้างแทนส่วนที่ชำรุดเมื่อคราวบูรณะในรัชกาลที่ ๕ โดยทั่วไปแล้วเจดีย์แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนล่าง คือ ฐาน ส่วนกลาง คือ เรือนธาตุและส่วนบนที่ประกอบด้วยชั้นซ้อนลดหลั่น เรียวสอบขึ้นเป็นยอดแหลม ยอดแหลมนี้เป็นที่มาของชื่อ เจดีย์ทรงปราสาทยอดอย่างไรก็ดี นอกจากเค้าเดิมที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของจันตีในศิลปะชวาแล้ว เจดีย์ศิลปะศรีวิชัยบางแบบซึ่งมีห้องคูหา เช่น เจดีย์ของวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก็ได้ผนวกเอาลักษณะที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะจาม (ศิลปะโบราณในประเทศเวียดนาม) ได้แก่ งานประดับผนังโดยเจาะร่องเป็นแถวในแนวตั้ง ซึ่งมีอยู่ที่ กาลัน (kalan) อันเป็นศาสนาคารทรงปราสาทในศิลปะจามมาก่อน

(๓) เจดีย์แบบหริภุญชัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘)

ศิลปะหริภุญชัย (บ้างก็สะกดว่า หริภุญไชย) มีศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่เมืองหริภุญชัย (จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน) งานช่างของเมืองนี้ เกี่ยวข้องกับงานช่างที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ก่อนของราชธานีพุกาม ประเทศพม่ารูปแบบเจดีย์แบบหริภุญชัยที่รู้จักกันดี คือ เจดีย์กู่กุด ที่วัดจามเทวี อำเภอเมืองฯ จังหวัดลำพูน ชื่อ “กู่กุด” มีที่มาจากยอดเจดีย์ที่หักไป องค์เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมประกอบด้วยชั้นซ้อนลดหลั่นกัน ๕ ชั้น แต่ละชั้นมีพระพุทธรูปในท่าประทับยืน ประดิษฐานอยู่ในแต่ละชั้นจรณะนำที่เรียงรายอยู่โดยรอบ รวมจำนวนพระพุทธรูป ๖๐ องค์ ส่วนยอดทรงกรวยเหลี่ยมที่เหลืออยู่เพียงส่วนโคนมีลักษณะเป็นปล้อง เทียบได้กับปล้องไฉนของเจดีย์ทรงระฆัง ตอนบนของทรงกรวยเหลี่ยมหักหายไป จึงเป็นที่มาของชื่อกู่กุด ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของรูปแบบเจดีย์องค์นี้ ยังไม่มีข้อยุติ นักวิชาการบางคนเชื่อว่าอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับลักษณะของโลหะปราสาทในศิลปะลังกา สมัยเมืองโปลงนารูวะ แต่บางคนเชื่อว่าเกี่ยวข้องกับเจดีย์บางแบบของพม่าสมัยเมืองพุกามภายในวัดกู่กุดยังมีเจดีย์อีกองค์หนึ่งขนาดเล็กกว่า คือ เจดีย์แปดเหลี่ยม เป็นเจดีย์ที่มีฐานแปดเหลี่ยม เหนือขึ้นไปคือ เรือนธาตุแปดเหลี่ยมเช่นกัน และประดิษฐานพระพุทธรูปในชั้นจรณะนำของทุกเหลี่ยม ส่วนบนเหลืออยู่เพียงทรงระฆัง โดยที่ยอดทรงกรวยได้หักหายไปแล้ว ประเด็นที่น่าสนใจคือ พระพุทธรูปภายในชั้นจรณะนำทั้งแปดของเจดีย์องค์เล็กนี้ ต่างมีรูปลักษณะแบบเดียวกับพระพุทธรูปในจรณะนำของเจดีย์กู่กุด ดังนั้น จึงมีส่วนช่วยให้พิจารณากำหนดอายุเจดีย์แปดเหลี่ยมองค์นี้ได้ว่าเป็นงานช่างร่วมสมัยกัน เจดีย์เก่าแก่ของสมัยหริภุญชัยเหลือให้เห็นเพียงไม่กี่องค์ อาจเพราะบ้านเมืองไม่เคยรกร้าง มีการบูรณะเปลี่ยนแปลงเจดีย์มาโดยตลอด จึงเหลือเจดีย์เก่าแก่สมัยหริภุญชัยไม่กี่องค์ดังที่กล่าวมา

(๔) เจดีย์แบบล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-ปัจจุบัน)

เมื่อพระเจ้ามังรายยึดครองเมืองหริภุญชัยได้ไม่นาน ใน พ.ศ. ๑๘๓๙ เสด็จมาสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีของแคว้นล้านนา แม้ยังขาดหลักฐานที่ชัดเจนซึ่งแสดงถึงการสืบทอดรูปแบบเจดีย์มาจากเจดีย์แบบหริภุญชัย แต่รูปแบบเจดีย์บางองค์ของสมัยราชธานีล้านนาก็อาจเชื่อมโยงกับเจดีย์แปดเหลี่ยมในศิลปะหริภุญชัยได้ โดยเฉพาะการทำทรงระฆังที่ตั้งต่อด้วยยอดทรงกรวย เจดีย์แบบนี้เรียกว่า เจดีย์ทรงปราสาทยอด เจดีย์ทรงปราสาทยอดที่มียอดกลางใหญ่เป็นประธาน และมียอดเล็กประกอบอีก ๔ ยอด จึงอาจเรียกว่า เจดีย์ทรงปราสาท ๕ ยอด ได้แก่ เจดีย์วัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ในตำนานการสร้างวัดนี้ระบุว่าสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าแสนภู ราว พ.ศ. ๑๘๗๑ ที่มาของเจดีย์ทรงปราสาทยอดองค์นี้ได้รับแรงบันดาลใจจากเจดีย์ในศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกาม คือ รูปแบบของซุ้มอันมีแท่งตั้งประดับเรียงรายอยู่ที่กรอบซุ้ม ไทยเรียกว่า ซุ้มฝักเพกา แต่พม่าเรียกชื่อเฉพาะว่า ซุ้มเคล็ก (clec)

เจดีย์แบบล้านนาอีกองค์ คือ เจดีย์เชียงยืน ที่วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมืองฯ จังหวัดลำพูน เป็นเจดีย์ทรงปราสาท ๕ ยอดเช่นกัน แต่ตั้งอยู่บนฐานเตี้ย จึงเกิดประเด็นถกเถียงว่าน่าจะมียุก่อนหรือหลังเจดีย์วัดป่าสัก เพราะโดยทั่วไปแล้ว สัดส่วนที่สูงขึ้นเป็นแนวโน้มทางวิวัฒนาการอย่างหนึ่งของเจดีย์ จึงพิจารณากำหนดอายุเจดีย์เชียงยืน ซึ่งมีฐานเตี้ยว่า สร้างก่อนหรือหลังเจดีย์วัดป่าสักเล็กน้อย ส่วนยอดที่เป็นรูปแบบทรงกรวย อาจเป็นรูปแบบดั้งเดิม โดยแผ่นโลหะ (ทองจังโก) ที่ยังหลงเหลืออยู่อาจหุ้ม เพื่อลวงรักและปิดทอง ทรงระฆังมีลวดลายปูนปั้นคาดประดับโดยรอบ เรียกว่า รัตอก จึงสันนิษฐานได้ว่าเจดีย์เชียงยืนอาจเป็นศิลปะหริภุญชัย หรือศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙^{๔๖}

๖) ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจดีย์

(๖.๑) การบูชาเจดีย์

ในภาษาไทย คำว่า บูชา เป็นคำศัพท์มาจากภาษาบาลี ว่า บูชา เป็นอิทธิลึงค์ หรือ บูชน์ เป็น นปุงสกลึงค์ แปลว่า การบูชา วิเคราะห์คำศัพท์ว่า บูชาติ บูชน์ บูชียเต บูชน์ แปลว่า การบูชาชื่อว่าบูชา หรือ อันยอมบูชา ชื่อว่า การบูชา ลง ยุ ปัจจัยแต่หน้า บูช ธาตุเป็นภาวรูปภาวสาธนะ^{๔๗} คัมภีร์อภิธานวรรณนา ให้ความหมายคำว่า บูชา ไว้ว่า (บูชา+บูชาย+อ+อา) แปลว่า การบูชา การทำพิธีกรรม วิเคราะห์ว่า บูชน์บูชา หมายถึง การบูชา ชื่อว่า บูชา^{๔๘}

^{๔๖} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **เจดีย์ในล้านนา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://kanchanapisek.or.th/infodetail05.html> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑]

^{๔๗} กรรมการแผนตำรา, **มังคล์ ตถทีปนี แปล เล่มที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๑.

^{๔๘} พระมหาสมปอง มุทิโต, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓๑.

บูชา หมายถึง การนำดอกไม้ ของหอม อาหารทรัพย์สินเงินทอง หรือของมีค่า มามอบให้เพื่อแสดงออกถึงความทราบซึ่งในพระคุณ มองเห็นคุณความดีงาม เคารพนับถือ ชื่นชม เชิดชู หรือนำมาประกอบกิจการในการแสดงความยอมรับนับถือ ตลอดจนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแสดงความเคารพนับถือเช่นนั้น^{๔๙} และการบูชายังหมายถึง การแสดงความเคารพต่อบุคคล หรือสิ่งที่มีคุณค่าด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟการยกย่องเทิดทูลด้วยความนับถือหรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้บูชาฝีมืออีกด้วย^{๕๐}

คตินิยมเรื่องการบูชานั้นมีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลและก่อนยุคพระเวทซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์ฮินดูเกิดขึ้นในอินเดีย โดยที่แนวความคิดในยุคนั้นมีลักษณะเป็นวิญญาณนิยม (Animism) ถือว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์อยู่ในสิ่งที่มีตัวตน มนุษย์จึงต้องบูชา เช่นสรวงเพื่อเอาอกเอาใจไม่ให้วิญญาณบันดาลโทษหรือภัยพิบัติแก่ตน ซึ่งต่อมาวิญญาณก็ได้รับยกย่องเป็นเทพเจ้า^{๕๑} และแนวความคิดแบบวิญญาณนิยมก็ได้พัฒนาไปเป็นพหุเทวนิยม (Polytheism) หมายถึง ความเชื่อที่มีเทพเจ้าหลายองค์ ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นของยุคพระเวทและเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้น^{๕๒}

จากนั้นการบูชาเทพเจ้าก็พัฒนาเป็นระเบียบพิธีมากขึ้นและถูกเผยแพร่ไปสู่ชนชาติต่าง ๆ ด้วยโดยเฉพาะชนชาติไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลทางศาสนาจากอินเดียตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญขึ้นท่ามกลางวิถีปฏิบัติตามแนวของวิญญาณนิยมนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติแนวทางปฏิบัติดั้งเดิมเสียหลายประการ ดังเช่นเรื่องการบูชาเทพเจ้าด้วยการฆ่าสัตว์เช่นสรวงสังเวद्यหรือการบูชาัญญา เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอย่างเด็ดขาด ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าการเชื่อในอำนาจดลบันดาลของเทพเจ้าทั้งหลายที่แสดงออก ด้วยการอ้อนวอนบูชาัญญานั้น ไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง พระองค์จึงได้สอนชาวอินเดียใหม่ของท่านทั้งหลายจงดูซิ ในธรรมชาติอันนั้นมีความจริงอยู่ ความจริงนี้ก็คือกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ การที่ผลเกิดจากเหตุ เหตุทำให้เกิดผล สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันอย่าไปมัวมองดูว่าเป็นฤทธิ์ดลบันดาลของเทพเจ้า ความเป็นจริงที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นเราเรียกว่า ธรรม”^{๕๓}

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๖.

^{๕๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๖๓๔.

^{๕๑} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), สถานการณ์พุทธศาสนา : กระแสไสยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔.

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับธรรมเป็นเรื่องหลัก แม้ในเรื่องการบูชาที่จากเดิมมีการบูชาเทพกัณนั้น พระองค์ก็ทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลผู้มีคุณธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งพระองค์เองก็ทรงบูชาสักการะหรือเคารพธรรมดังข้อความที่ปรากฏใน ปฐมอุรุเวลาสูตร ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งแรกตรัสรู้ เราพักอยู่ที่ตีนอชปาลนิโครธ แลบชายฝั่งแม่น้ำเนรัญชราตำบลอุรุเวลา เมื่อเราเฝ้าอยู่ในที่สงบ เกิดปริวิตกขึ้นว่า คนไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ย้ำเกรงอยู่เป็นทุกข์ เราจะพึงสักการะ เคารพ พึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์ ผู้ใดอยู่เล่าหนอ เราตรองเห็นว่า เราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์อื่นอยู่ ก็เพื่อทำสัลขันธ์ สมာธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ของเราที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ ก็แต่ว่าเราไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยศีล สมာธิ ปัญญา วิมุตติยิ่งกว่าตนในโลกทั้งเทวโลก ทั้งมารโลก ทั้งพรหมโลก ในหมู่สัตว์ทั้งเทวดา มนุษย์ ทั้งสมณพราหมณ์ ซึ่งเราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงอยู่ได้ดังนี้แล้ว เราตกลงใจว่า อയാกระนั้นเลย ธรรมใดที่เราตรัสรู้นี้ เราพึงสักการะเคารพพึ่งพิงธรรมนั้นอยู่เถิด^{๕๔}

จากข้อความเบื้องต้นแสดงให้เห็นถึงพระพุทธจริยวัตรที่เป็นแบบอย่างได้อย่างชัดเจนว่า การเคารพสักการะหรือบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้ยึดถือหลักธรรมใหญ่ แต่ไม่ได้หมายถึงพระพุทธศาสนาปฏิเสธการเคารพบูชาบุคคล การเคารพบูชาบุคคลก็เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาส่งเสริมเหมือนกัน แต่การบูชาบุคคลนั้น ต้องคำนึงถึงคุณธรรมของบุคคลเป็นหลัก และยังสอนให้ตระหนักว่า การอยู่อย่างไม่มีที่เคารพยำเกรงนั้นเป็นทุกข์ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ได้ปฏิเสธการเคารพบูชาบุคคล

ดังที่ตรัสว่า แม้พระองค์จะเคารพสักการะธรรมอยู่ แต่เมื่อสงฆ์ถึงพร้อมด้วยความเป็นใหญ่เมื่อไร พระองค์ก็ทรงให้ความเคารพสงฆ์ด้วย^{๕๕}

โดยนัยนี้ สงฆ์คือสัญลักษณ์หรือรูปแบบของบุคคลผู้มีธรรมในทางพระพุทธศาสนา ผู้เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพสักการะนั้นเอง ซึ่งนอกจากสงฆ์แล้ว บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลายก็เป็นบุคคลที่เรียกว่า “ปุชนียบุคคล” หรือ บุคคลที่ควรบูชาเพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงปรินิพพานไปแล้วก็ยังมี การบูชาพระสรีระศพของพระองค์ดังที่มีลลกะษัตริย์ผู้ครองกรุงกุสินารารับสั่งข้าราชการบริพานว่า พนาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงเตรียมของหอมระเบียบดอกไม้และเครื่องดนตรีทุกอย่างที่มีในกรุงกุสินาราไว้ให้พร้อม^{๕๖}

จากเนื้อความจะเห็นได้ว่าเป็นการบอกให้เตรียม ดอกไม้ ธูป เทียน น้ำอบ น้ำหอมทุกชนิดที่มีอยู่ เพื่อไปทำการสักการะ เคารพ นบনอบ บูชา พุทฺธสรีระ ด้วยการพ้องรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี วางระเบียบดอกไม้และของหอมจนครบถ้วนด้วยความเคารพ

^{๕๔} อก. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑/๒๕-๒๖.

^{๕๕} อก. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑/๒๕-๒๖.

^{๕๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๗/๑๗๐.

ในส่วนลักษณะของการบูชา นั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถกระทำได้ด้วยการแสดงออกซึ่งสิ่งที่ตั้งงาม เช่น การกราบไหว้ ลุกกราบ ให้การยกย่อง นอบน้อม ตลอดถึงการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ โดยจำแนกการบูชาออกเป็น ๒ ประเภท^{๕๗} ได้แก่ อามิสบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพ ด้วยสิ่งของ เครื่องสักการะ มีรูป เทียน ดอกไม้ เป็นต้น

ปฏิบัติบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพด้วยการปฏิบัติตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คำสอนที่เป็นหลักสำคัญ คือ การไม่ทำชั่ว การทำความดี และการทำใจให้ผ่องแผ้ว เบิกบาน การรักษาศีลช่วยควบคุมไม่ให้ประพฤตชั่ว การประพฤติตามธรรมะทำให้ได้กระทำความดี การฝึกสมาธิทำให้จิตใจสงบและผ่องแผ้ว

ทั้งนี้ เป้าหมายของการบูชานั้นอยู่ที่การได้ประกอบกุศลกรรม หรือ การสร้างเสริมคุณธรรมในตนเองเป็นสำคัญ มิใช่การอ่อนวอนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งปรารถนาต่าง ๆ เพราะการจะได้มาซึ่งสิ่งปรารถนานั้นก็ขึ้นอยู่กับกุศลธรรมชาติ คือ กุศลแห่งกรรมนั่นเอง การสรรเสริญเทพเจ้า การอ่อนวอนร้องขอให้ดลบันดาลจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถช่วยได้หากไม่ได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับเป้าหมายที่ปรารถนาหรือไม่สร้างเหตุให้สมกับผลที่ต้องการ

ทัศนะดังกล่าวนี้ มีกรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ซึ่งเป็นที่เลื่องลือว่าสามารถปลุกชีวิตที่ตายไปแล้วให้ฟื้นคืนชีพได้ และสามารถชักจูงวิญญาณของสัตว์ที่ตายแล้วให้สู่สรวงสวรรค์ได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนว่า บุคคลผู้ประกอบอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการไม่สามารถขึ้นสวรรค์ได้ และไม่สามารถช่วยให้ขึ้นสวรรค์ได้ด้วยการสวดอ่อนวอนสรรเสริญคุณเทพเจ้าเพื่อขออำนาจดลบันดาล เปรียบเหมือนหินที่จมน้ำ ไม่สามารถลอยขึ้นเหนือน้ำได้ด้วยเหตุแห่งการสวดอ่อนวอน ในทางกลับกันผู้ประกอบกุศลกรรมบถเท่านั้นที่สามารถขึ้นสวรรค์ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการสวดอ่อนวอน เปรียบเหมือนเนยใสหรือน้ำมันที่ถูกเทลงในน้ำย่อมสามารถลอยขึ้นเหนือน้ำได้เอง^{๕๘} การจะได้ดีมีสุข หรือ มีภพหน้าที่ดีจึงเป็นเรื่องของกรรมคือการกระทำเป็นสำคัญ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการสวดอ่อนวอนร้องขอแต่อย่างใด

จากความหมายเบื้องต้นจะเห็นได้ว่า การบูชา หมายถึงการสักการะ การแสดงความเคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งที่นับถือเสมือนใสด้วยเห็นคุณค่าและความสำคัญของบุคคลหรือสิ่งที่นับถือด้วยการแสดงออก ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ด้วยความเคารพนับถืออย่างจริงจัง การสวดสรรเสริญ สวดขอพร การขอร้องอ่อนวอน สิ่งที่มีอำนาจเหนือตน เพื่อให้เกิดความปลอดภัยในชีวิต และมีโชคดี เป็นการแสดงกิริยาอาการที่เลื่อมใสใจจริง^{๕๙}

^{๕๗} อก.ทูก. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

^{๕๘} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๕๙๙ - ๖๐๐/๓๘๕ - ๓๘๖.

^{๕๙} พระมหาประสพฤกษ์ จารูวาท (รัตนยงค์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดการบูชาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

จากหลักการข้างต้นนี้ สามารถสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ที่มุ่งปลดปล่อยบุคคลจากการพึ่งพาอำนาจภายนอกเป็นการพึ่งตนเอง โดยมีหลักธรรมเป็นเครื่องฝึกฝนพัฒนาตนให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และเมื่อก้าวเชื่อมโยงถึงหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาจึงสามารถสรุปได้ว่า หลักการบูชาในพระพุทธศาสนานั้นมีความเป็นพิเศษในตัวเอง ไม่เหมือนกับลัทธิอื่น ๆ เพราะเป็นการแสดงออกถึงธรรมในตัวบุคคลเพื่อเคารพต่อธรรมที่มีในบุคคลอื่นเป็นสำคัญ แก่นของการบูชาในพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของธรรมไปโดยปริยาย เพราะทั้งบุคคลที่บูชา บุคคลที่ถูกบูชาและพฤติกรรมที่แสดงออก รวมทั้งเป้าหมายของการบูชาล้วนมีธรรมเป็นหลักใหญ่ การบูชาตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้าในฐานะผู้บันดาลความสุขให้เลย

อย่างไรก็ตาม หลักการที่กล่าวมานี้ เป็นหลักการที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การปฏิบัติตนเกี่ยวกับการบูชาในสังคมพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้เป็นไปตามที่กล่าวมาทั้งหมด เพราะหาพิจารณาโดยสภาพความเป็นจริงของสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสังคมพระพุทธศาสนา ก็จะพบว่า แนวคิดแบบวิญญานนิยมที่กล่าวในตอนต้นยังปรากฏอยู่ในสังคมพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนมากมาย วิธีปฏิบัติในการบูชาสิ่งต่าง ๆ ของชาวพุทธดูเหมือนจะไม่ได้ให้ความสำคัญที่ธรรมหรือมีเป้าหมายที่ธรรมเหมือนอย่างที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนตามนัยในพระไตรปิฎก ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ยังคงมีปรากฏในสังคมไทยมากมาย การเชื่อในอำนาจเครื่องรางของขลังและอำนาจของเทพเจ้า พระภูมิเจ้าที่ต่าง ๆ จนเกิดเป็นพิธีกรรม เช่น การปลุกเสกพระเครื่อง การบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่ และการบวงสรวงเทพเจ้า ตลอดจนการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นสิ่งที่ชาวพุทธในสังคมไทยกระทำกันอยู่โดยไม่ได้มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ผิด แม้จะมีบางคนบางกลุ่มจะตำหนิว่าเป็นเรื่องมงายก็ตามแต่คนส่วนมากก็ยังคงปฏิบัติตามความเชื่อของตนอยู่

ดังนั้นการบูชาจึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นทั้งทางกาย วาจา และทางใจ ที่ทำไปแล้วเพื่อให้เกิดความสบายใจและบ่งบอกถึงการแสดงความเคารพนับถือต่อสิ่งนั้นด้วยดอกไม้ ของหอม ธูป เทียน หรือของมีค่าต่าง ๆ ที่หามาได้ด้วยความสามารถ และยังรวมถึงการประกอบพิธีกรรมหรือการจัดกิจกรรมที่ทำให้รำลึกถึงสิ่งต่าง ๆ หรือบุคคลที่ตนเคารพนับถือนั้นด้วย

(๖.๒) การสมโภชเจดีย์

การเฉลิมฉลอง สมโภช หมายถึง การกินร่วมการเลี้ยงอาหารงานเลี้ยงงานฉลองในพิธีมงคลเพื่อความรื่นเริงยินดี^{๖๐} เป็นการจัดเพื่อเชิดชูเกียรติยศของบุคคลผู้เป็นที่เคารพในวาระต่าง ๆ

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๙.

เพื่อความเป็นสิริมงคล รวมไปถึงการสมโภชวัตถุดิบเป็นที่เคารพสักการะ ดังมีเรื่องปรากฏในหนังสือ พระปฐมสมโพธิกถา ที่นิพนธ์ขึ้นโดยสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ในปริเฉทที่ ๒๖ ว่าด้วยเรื่อง มหาปริณิพพานสูตรปริวรรตตอนหนึ่งว่า เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ละสังขาร เข้าสู่ ปริณิพพานแล้ว เหล่ามัลลกะศรัยได้นำเอาพระบรมธาตุไปทำการสมโภชเป็นเวลาถึง ๗ วัน^{๖๑} แล้วจึง ได้แบ่งให้กับกษัตริย์เมืองต่าง ๆ ไปเก็บรักษาไว้ในสถูปเจดีย์เพื่อเป็นการระลึกนึกถึง และแสดงความ เคารพสักการะในสิ่งที่ตนให้ความเคารพนับถือ เมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๒ หลัง พุทธปริณิพพาน ณ นครปาฏลิบุตรราชธานี (ปัจจุบันคือเมืองปัตนะ ภาคใต้อินเดีย) พระเจ้าอโศก- มหาราช ผู้ครองราชย์สมบัติในขณะนั้น ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ตามตำนานกล่าว ว่า ได้ทรงสร้าง พระวิหารและพระสถูปมากมายทั่วทั้งชมพูทวีปเป็นจำนวนถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ เป็นผู้ รวบรวมและขุดค้นพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อจะนำไปบรรจุในสถูปที่พระองค์ทรงสร้างไว้ทุกแห่งเพื่อ ถวายเป็นพุทธบูชา และเป็นที่สักการบูชาแก่ผู้ที่นับถือพุทธศาสนา^{๖๒}

เมื่อการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็ทรงปรารถนา ที่จะจัดให้ มีการฉลองสมโภช พระสถูปเจดีย์ทั้งหมดนั้น เป็นการโมหหารยิ่ง ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน และ เพื่อให้การฉลองสมโภช เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปราศจากอุปสรรค จึงใคร่จะอาราธนาพระสงฆ์ ชีนาสพ ที่ทรงอิทธิฤทธิ์ มาเป็นผู้คุ้มครองงาน มาเป็นผู้คุ้มครองงาน ให้ปราศจากการรบกวนจากมาร ร้ายต่าง ๆ แต่พระสงฆ์ในนครปาฏลิบุตร ไม่มีรูปใดที่จะสามารถ เป็นผู้คุ้มครองงานมหกรรมอัน ยิ่งใหญ่นี้ให้พ้นจากภัยทั้งหลายทั้งปวงได้ นอกเสียจากพระอุปัคฺตเถระผู้เดียวเท่านั้น พระสงฆ์ทั้งปวง จึงให้พระวงศ์สะ ในปฐมสมโพธิกถา กล่าวว่าให้ภิกษุสองรูปที่ได้อภิญญาสมบัติ^{๖๓} ไปนิมนต์ พระอุปัคฺตเถระ มาช่วยรักษาความปลอดภัย ในงานสมโภชครั้งนี้ ซึ่งกล่าวกันว่า พระอุปัคฺตเถระองค์นี้ มีปกติสันโดษอยู่องค์เดียว เข้าฌานสมาบัติเสวยวิมุตติสุข อยู่ในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ภายใน ปราสาทแก้วที่เนรมิตขึ้นเหนือรัตนบัลลังก์ จะออกจากสมาบัติ เหาะขึ้นมาบิณฑบาตในโลกมนุษย์ ในวันพุธเพ็ญกลางเดือนเท่านั้น^{๖๔}

พระอุปัคฺตเมื่อได้รับนิมนต์แล้ว จึงเดินทางไปเพื่อรักษางานฉลองสมโภชพระสถูปเจดีย์ ฝ่ายพระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อเข้าไปในสมาคม ได้มนัสการคณะสงฆ์แล้ว ได้ทราบว่าเป็นพระอุปัคฺตเถระผู้ที่ จะรักษางานมีร่างกายผอม เหมือนไม่มีเรี่ยวแรง จะรักษางานได้อย่างไร จึงได้ทำการทดสอบ

^{๖๑} สมเด็จพระมหาปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๙ ปริเฉท, (กรุงเทพฯมหานคร : เลียงเชียงจงเจริญ, [ม.ป.ป.]), หน้า ๔๖๗.

^{๖๒} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพระพุทธเจดีย์, หน้า ๓๕.

^{๖๓} สมเด็จพระมหาปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๙ ปริเฉท, หน้า ๔๙๑.

^{๖๔} พระประพันธ์ สุทฺธจิตโต (กลาวสิบสาม), “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปัคฺตที่มีค่าต่อพิธีกรรมชาว พุทธล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๙.

พระอุปัชฌาย์โดยการปล่อยช้างตกมันให้วิ่งเข้าใส่พระอุปัชฌาย์ในขณะเวลารับบาตรนั่นเอง เมื่อพระอุปัชฌาย์เห็นช้างตกมันวิ่งมาจึงได้แผ่เมตตาไปยังช้างเชือกนั้น ทำให้ช้างหยุดชะงัก เหมือนสลักจากศิลา

ฝ่ายพระเจ้าอโศกมหาราชเห็นเหตุการณ์นั้น จึงได้เกิดความปีติยินดี ที่พระอุปัชฌาย์เถระมีอิทธิฤทธิ์มาก และได้เข้าไปหาพระอุปัชฌาย์เถระเพื่อมาขอขมาที่ได้ปล่อยช้างตกมันใส่ พระอุปัชฌาย์ก็ยกโทษให้ เมื่อถึงฤกษ์งามยามดีตามที่กำหนดไว้ บรรดาพระสงฆ์ชีนาสพ และพระสงฆ์ปุณฺณ ตลอดจนพุทธศาสนิกชน ทั้งในนครปาฏลีบุตร และต่างแดนจากจตุรทิศ ก็เริ่มหลั่งไหลเข้าสู่บริเวณงาน พร้อมเครื่องสักการบูชา เพื่อร่วมพิธีฉลองสมโภช พระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ในมหาเจดีย์และเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ ด้วยความเลื่อมใส ศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง

ฝ่ายพญามาร (พญาวัสสวดีเทพบุตรมาร) เมื่อทราบข่าวการฉลองสมโภชก็มุ่งหน้าเข้ามาในงาน เพื่อจะก่อความวุ่นวาย ต่าง ๆ นานา ทั้งบันดาลให้เกิดลมพายุ ทั้งแปลงร่างเป็นสัตว์ป่า และสัตว์หิมพานต์ แต่ทุกครั้งก็ถูกพระอุปัชฌาย์เถระ กำราบได้หมด และสุดท้าย เพื่อให้พญามารออกไปจากบริเวณพิธี พระอุปัชฌาย์เถระ จึงเนรมิตร่างหมาเนาขึ้นมาตัวหนึ่ง แล้วดึงประคดจากเอวของท่านออกมาผูกกร่างหมาเนานั้น คล้องคอพญามารไว้ แล้วสาปว่าไม่ว่าใครก็ตาม (นอกจากท่านเอง) จะเอาหมาเนานี้ออก จากคอพญามารไม่ได้ แล้วขับพญามารออกไป จากบริเวณงาน

ความอับอายเกิดขึ้นกับพญามาร จึงได้ออกมาจากบริเวณงาน และพยายามแก้ร่างสุนัขเนา ออกด้วยฤทธาานุภาพ แต่ทำอย่างไร ก็ไม่สามารถแก้ได้ เพราะเมื่อเอามือทั้งสอง ต้องสายประคดที่คล้องคอที่ไร ต้องมีไฟลุกขึ้นไหม้คอ และมีทันที สุดจะแก้ไขด้วยตนเองได้ ก็ไปหาที่พึ่งอื่น ที่คิดว่าน่าจะช่วยได้ แต่ถึงแม้จะไปหาท้าวมหาราชทั้งสี่ พระอินทร์ ท้าวยามา ท้าวสันดุสิต ท้าวนิมิตเทวราช ตลอดจนท้าวสหัมบดีพรหม ก็ไม่มีใครสามารถช่วยได้ ต่างได้แต่แนะนำว่า ให้พญามารไปขอขมา และขอความเมตตา จากพระเถระผู้นั้นเสียดีกว่า

พญามารเห็นดังนั้น จึงได้กลับไปหาพระเถระ อ้อนวอน ให้ช่วยเอาซากหมาเนาออกจากคอให้ แล้วจะไม่มารบกวน การจัดงานอีก พระอุปัชฌาย์เถระก็อนุโลมตามนั้น แต่ยังไม่ไว้ใจพญามารนักเกรงพญามารจะกลับมาทำลายพิธีในภายหลัง จึงเดินนำพญามาร ไปยังเขาใหญ่ลูกหนึ่ง แล้วเอาร่างหมาเนาทิ้งลงเหว และเนรมิตให้สายประคดยาวขึ้น แล้วพันคอพญามารไว้กับเขาลูกนั้น พร้อมทั้งแจ้งว่า เมื่อเสร็จพิธีฉลองสมโภชพระมหาเจดีย์สิ้นสุดลงแล้ว จึงจะแก้ไขออก ปล่อยให้พญามารเป็นอิสระ (๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน) เวลาผ่านไปตามที่ตกลงกัน การจัดงานสมโภช ก็สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี พระอุปัชฌาย์เถระ จึงกับมาหาพญามาร โดยแอบอยู่ห่าง ๆ เพื่อฟังเสียงพญามารว่า ละพยศร้ายหรือยัง พญามารเอง เมื่อจากทิพย์วิมานอันบรมสุข มารับทุกข์เวทนาเช่นนี้ ก็ละพยศร้ายในสันดาน หวนนึกถึงพระพุทโศดม จึงกล่าวสวดดี ในความเมตตากรุณา ของพระพุทเจ้า ในเรื่องที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ อันยิ่งใหญ่ว่า “ทรงบำเพ็ญสิ่งอันเป็นสุคหามิได้ เป็นที่พึ่งพำนักแก่สัตว์โลกทั้งมวล ในกาลทุกเมื่อ พระองค์นั้น เป็นผู้ประเสริฐหาผู้เสมอเหมือนมิได้ อนึ่ง ในกาลก่อน ข้าพเจ้าได้ทำ

ร้ายพระองค์ โดยประการต่าง ๆ แต่พระองค์ ก็ยังทรงมหากรุณาธิคุณ มิได้กระทำตามโต้ตอบ แก่ข้าพเจ้าเลย มาบัดนี้ สาวกของพระองค์นามว่าอุปคุตต์ไม่มีเมตตาแก่ข้าพเจ้าเลยกระทำกับข้าพเจ้า ให้ได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัส และได้รับความอับอาย เป็นอย่างยิ่ง ถ้าหากว่ามีบุญกุศล ที่ได้สั่งสมไว้แต่กาลก่อน ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐาน प्रารณาเป็นพระสัพพัญญูในอนาคต ดังเช่นพระองค์ ต่อไป

กล่าวได้ว่า การตระกำลำบากในครั้งนี้ ทำให้พญามาร ซึ่งความจริงแล้ว มีอดีตชาติ (ในยุคของพระกัสสปพุทธเจ้า) เคยมีจิตตั้งมั่น ที่จะบำเพ็ญเพียร ให้ได้เป็นพรพุทธเจ้าเช่นกัน แต่ที่ได้กระทำการขัดขวาง พุทธศาสนาโคตม ก็ด้วยความริษยา พระพุทธโคตม (มีมิฉชาติฐิ) เนื่องด้วยพระองค์ ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก่อนตน ทั้ง ๆ ที่ตนบำเพ็ญบารมี มามากพอสมควรเหมือนกัน แต่การกระทำในแต่ละครั้ง ก็มีได้ล่วงเกิน ทำบาปหนักแต่ประการใด เมื่อพระอุคุตเถระ ได้ยินคำปรารภดังนั้น ก็เห็นว่าพญามารสิ้นยศแล้ว จึงแก้เชือกออกปล่อยให้พญามารเป็นอิสระ พร้อมทั้งขอขมาพญามาร และบอกว่า การกระทำครั้งนี้ ก็เพื่อให้พญามาร ระลึกได้ถึงพุทธภูมิ ที่ท่านเคยปรารภเอาไว้เท่านั้นเอง มิได้มีเจตนา ที่จะล่วงเกินประการใด ซึ่งพญามารก็เข้าใจด้วยดี

ต่อจากนั้นพระเถระ ก็ได้ขอให้พญามาร เนรมิตกาย เป็นพระพุทธรองค์ เพื่อจะได้เห็นเป็นพุทธานุสติบ้าง ซึ่งพญามารก็รับคำ แต่ขอรับรองว่า เมื่อเห็นเขาเนรมิตกาย เป็นพระพุทธรองค์แล้วอย่าหลงกราบไหว้เป็นอันขาด เพราะจะให้เขาบาปหนัก

ครั้งเมื่อพญามารเนรมิตกาย เป็นพระพุทธรเจ้า ประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะ และฉัพพรรณรังสี อันวิจิตร มีพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เบื้องขวา แวดล้อมด้วย มหาสาวกทั้งหลาย เป็นบริวาร เสด็จเยื้องย่าง ด้วยพุทธลีลาอันงดงามยิ่ง พระเถระ และบรรดาพุทธบริษัททั้งหลาย เห็นเช่นนั้น ก็ลืมหิวหิวกันถวายมนัสการ ทำเอาพญามารตกใจ รีบคืนร่างเดิม และท้วงติงว่า ทำให้ตนมีบาปหนัก แต่พระเถระ ก็กล่าวให้พญามารสบายใจว่า ทุกคนกราบไหว้พระพุทธรเจ้า และพญามารก็ไม่บาปหรอก จะได้กุศลมากกว่า

จากนั้นพญามาร ก็กลับคืนสู่สวรรค์ ชั้นที่ ๖ วิมานของตน และนับแต่นั้นมา พญามาร ได้มีจิตอ่อนน้อมเลื่อมใส ในพระพุทธานุภาพ หมดสิ้นน้ำใจริษยา และบำเพ็ญบารมี เพื่อพุทธภูมิต่อไป

ดังนั้นการสมโภชในพระพุทธานุภาพนั้นย่อมจะเกิดขึ้นได้ด้วยแรงศรัทธาเลื่อมใส โดยมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นตัวอย่างของมหาอุบาสกผู้ที่ดำรงอยู่ในธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ที่ได้ทำความเคารพสักการะอย่างยิ่งใหญ่ด้วยดอกไม้ ของหอม ของกิน ของบริโภคนานา เพื่อให้ผู้คนได้รำลึกนึกถึงคุณความดีที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กระทำไว้แล้ว

๒.๑.๕ ประเพณีหกเป็งในภาคเหนือ

๑) วันสำคัญของพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ

พุทธศาสนิกชนได้ให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาลโดยอาศัยบันทึกเหตุการณ์ดังกล่าวในพระไตรปิฎก และบันทึกของพระสงฆ์สาวกยุคต่อมาถึงเหตุการณ์สำคัญเหล่านั้น โดยให้ยึดถือเป็นวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ได้แก่

(๑.๑) **วันพระ** หรือวันธรรมสวนะ หรือวันอุโบสถ เป็นวันประชุมของพุทธศาสนิกชนเพื่อปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาในพระพุทธศาสนาประจำสัปดาห์ หรือที่เรียกกันทั่วไปอีกคำหนึ่งว่า “วันธรรมสวนะ” อันได้แก่วันถือศีลฟังธรรม (ธรรมสวนะ หมายถึงการฟังธรรม) โดยวันพระเป็นวันที่มีการกำหนดตามปฏิทินจันทรคติ โดยมีเดือนละ ๔ วัน ได้แก่ วันขึ้น ๘ ค่ำ, วันขึ้น ๑๕ ค่ำ (วันเพ็ญ), วันแรม ๘ ค่ำ และวันแรม ๑๕ ค่ำ (หากเดือนใดเป็นเดือนขาดถือเอาวันแรม ๑๔ ค่ำ)

(๑.๒) **วันมาฆบูชา** ตรงกับวันเพ็ญ เดือน ๓ เป็นวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ หรือเรียกอีกชื่อว่า “จาตุรงคสันนิบาต” คือวันที่มีเหตุอัศจรรย์ ๔ ประการ คือ

- (๑) พระภิกษุจำนวน ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมกัน โดยมีได้นัดหมายแต่อย่างใด
- (๒) พระภิกษุเหล่านี้ล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น
- (๓) พระภิกษุเหล่านี้เป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา
- (๔) ในวันนั้นเป็นวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวง หรือเสวยมาฆะฤกษ์^{๖๕}

(๑.๓) **วันวิสาขบูชา** ตรงกับวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เป็นวันที่มีความ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ๓ ประการ คือ (๑) วันประสูติ (๒) วันตรัสรู้ (๓) วันปรินิพพาน

(๑.๔) **วันอาสาฬหบูชา** ตรงกับวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ วันนี้มี ปรากฏการณ์ที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

- (๑) เป็นวันแรกที่พระพุทธเจ้าเริ่มประกาศพระศาสนา
- (๒) เป็นวันถือกำเนิดพระสงฆ์รูปแรกในพระพุทธศาสนา
- (๓) เป็นวันแรกที่พระรัตนตรัยครบบริบูรณ์^{๖๖}

(๑.๕) **วันเข้าพรรษา** ตรงกันวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งพระสงฆ์จะต้อง อยู่ประจำ ณ วัดใดวัดหนึ่งระหว่างฤดูฝน กำหนดตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ รวมเวลา ๓ เดือนเต็ม

(๑.๖) **วันออกพรรษา** ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ หมายถึง การออกจาก การอยู่ประจำในฤดูฝน หลังจากทีพระภิกษุอยู่จำพรรษาตลอดเวลา ๓ เดือน วันรุ่งขึ้นก็จะ จารีกไปที่

^{๖๕} สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, หน้า ๙๘.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖,

อื่นได้สำหรับวันนี้พระสงฆ์ต้องแรมคืนอยู่ในวัดที่จำพรรษาเพื่อให้ครบ ๓ เดือนเต็ม และทำปวารณา
ณันวันออกพรรษาเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันปวารณา”^{๖๗}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ กล่าวได้ว่าในวันสำคัญพุทธศาสนิกชนจะได้ทำบุญ รักษา
ศีล เจริญภาวนา และรับฟังพระธรรมเทศนา ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ส่วนวันวิสาขบูชา
นั้นมีความโดดเด่นที่สุด ๓ ประการ ดังนี้

๑. วันประสูติ คือ วันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีกอ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ที่องค์
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประสูติที่สวนลุมพินีวัน แคว้นสากกะ ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และ
กรุงเทวทหะ ในขณะที่พระนางสิริมหามายาพระราชมารดาเสด็จกลับเมืองเกิดเพื่อไปประสูติพระโอรส
ตามราชประเพณีพระองค์เกิดประจวบพระครรภ์จะประสูติ อำมาตย์ผู้ตามเสด็จจึงจัดที่ไถ่ร่มไม้สาละ
ถวาย พระนางจึงประสูติพระโอรส ณ ไถ่ร่มไม้สาละนั้น โดยขณะประสูติพระนางประทับยืนยื่น
พระหัตถ์ทรงจับกิ่งสาละไว้ เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้ว (โดยอาการที่พระบาทออกจากพระครรภ์
ก่อน) พระโพธิสัตว์ได้ทรงพระดำเนินไปได้ ๗ ก้าวและประกาศตัวว่าเป็นผู้เลิศที่สุดในโลกทั้งปวง
ด้วยการตรัสอาสาภิวาจา (วาจาอย่างองอาจ) ว่า^{๖๘} “เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก
เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายบัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก” การเปล่งอาสาภิวาจาที่เป็น
อัศจรรย์นี้ นับเป็นบุรพนิมิตแห่งพระบรมโพธิญาณและเป็นที่ยินดีของสัตว์โลกที่จะได้มีพระพุทธเจ้า
มาช่วยเหลือให้รอดพ้นจากทุกข์ เหตุ เพศ ภัย อันเป็นเหตุให้ทรมานทั้งหลาย

๒. วันตรัสรู้ คือ วันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา หลังจากที่พระองค์ได้ครองเพศ
คฤหัสถ์ อยู่ ๒๘ พรรษา พระองค์ก็ได้ออกผนวชตอนพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา เพื่อแสวงหา
โมกขธรรม ศึกษาศิลปะวิชาจากสำนักของอาจารย์ต่าง ๆ ให้ความเพียรพยายามหลายประการเพื่อที่จะ
หลุดพ้นจากความทุกข์แต่ก็ไม่สามารถบรรลุได้ จนกระทั่งวิธีสุดท้ายก็ได้ปฏิบัติแบบมัชฌิมาปฏิบัติ
(ทางสายกลาง) คือ การปฏิบัติแบบสม่าเสมอ ไม่ตึงมากเกินไป ไม่หย่อนมากเกินไป ใช้เวลาปฏิบัติ
แบบนี้ถึง ๖ ปี จึงทำให้ฉานอันเป็นองค์แห่งปัญญา ๓ ประการ เกิดขึ้นในยามทั้ง ๓ คือ

๒.๑ ปฐมยาม ทรงบรรลุ “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” คือ ทรงสามารถระลึกชาติได้

๒.๒ มัชฌิมยาม ทรงบรรลุ “จตุปปตญาณ” คือ รู้การตายการเกิดของสัตว์ทั้งปวง
หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าได้ ทิพยจักขุญาณ คือ ตาทิพย์

๒.๓ ปัจฉิมยาม พระองค์ได้ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท คือ ธรรมที่อาศัยซึ่งกัน
และกัน เกิดขึ้นเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันต่อเนื่องเสมือนกับลูกโซ่จนได้รู้แจ้งซึ่งอริยสัจธรรม ^{๖๙}
ประการ คือ (๑) ทุกข์ ความทุกข์ สภาวะที่ทนได้ยาก ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ (ปัญหา)
(๒) สมุทัย สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ (สาเหตุของปัญหา) (๓) นิโรธ ความดับไปซึ่งต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์

^{๖๗} สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, หน้า ๕๗.

^{๖๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓/๑๔.

^{๖๙} อ.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๑๑/๑๔.

(จุดมุ่งหมายในการแก้ปัญหา) และ (๔) มรรค ทนทางที่จะดับทุกข์ได้ (วิธีการแก้ปัญหา) จึงได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ

๓. วันปรินิพพาน คือ วันอังคาร ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับอยู่ ณ ใต้ต้นสาละคู่ ตรัสให้พระอานนท์เรียกประชุมพระสงฆ์ แล้วได้ประทานพุทธโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อานนท์ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว หากจะพึงมีภิกษุบางรูปดำริว่า พระศาสดาของเราปรินิพพานแล้ว บัดนี้ ศาสดาของเราไม่มี อานนท์ ท่านทั้งหลายไม่ควรดำริอย่างนั้น ไม่ควรเห็นอย่างนั้น แท้จริง วินัยเราได้บัญญัติแก่ท่านทั้งหลายก็ดี ธรรมที่เราได้แสดงแล้วแก่ท่านทั้งหลายก็ดี เมื่อเราล่วงไป ธรรมและวินัยนั้น ๆ แล จักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย สิ่งอื่นใด ๆ อย่าได้นำมาเป็นที่พึ่งพาว่าเป็นพระศาสดา นอกจากพระธรรมวินัยเถิดและได้ประทานปัจฉิมโอวาทแก่เหล่าพุทธบริษัทว่า^{๗๐} “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนท่านทั้งหลาย สังฆารทั้งหลายมีความเสื่อม ความสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลาย จงบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด” พระองค์ได้ปลงอายุสังขาร เสด็จดับขันธปรินิพพาน ขณะที่พระชนม์ได้ ๘๐ พรรษาที่ศาลาโนทยานของมัลลกษัตริย์ เมืองกุสินารา แคว้นมัลลละ

งานประเพณีหกเป็ง ซึ่งตรงกับวันมาฆบูชา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายไว้ว่าเกิดขึ้นในสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยทรงถือตามแบบของโบราณบัณฑิตที่ได้นิยมกันว่า วันมาฆะบูชาจะมี พระจันทร์เสวยฤกษ์มาฆะเต็มบริบูรณ์เป็นวันที่พระอรหันต์สาวกของ พระพุทธเจ้า ๑,๒๕๐ รูป ได้ประชุมกันพร้อมด้วยองค์ ๔ ประการ เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาตพระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาโอวาทปาติโมกข์ ในที่ประชุมสงฆ์เป็นการ ประชุมใหญ่ และเป็นการอัศจรรย์ในพระพุทธศาสนา นักปราชญ์ จึงถือเอาเหตุ นั้นประกอบ การสักการบูชาพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูปนั้น ให้เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสการประกอบพิธีมาฆะบูชา ได้เริ่มในพระบรมมหาราชวังก่อน

การประกอบพิธีในวันมาฆบูชาได้เริ่มมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าวันนี้เป็นวันคล้ายวันที่เกิดเหตุการณ์สำคัญในพระพุทธศาสนา คือเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ฯลฯ ควรจะได้มีการประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยในครั้งแรกนั้นได้ทรงกำหนดเป็นเพียงการพระราชพิธีบำเพ็ญกุศลเป็นการภายใน แต่ต่อมาประชาชนก็ได้นิยมนำพิธีนี้ไปปฏิบัติสืบต่อมาจนกลายเป็นวันประกอบพิธีสำคัญทางพระพุทธศาสนาวันหนึ่งไป

เนื่องจากในประเทศไทย พุทธศาสนิกชนได้มีการประกอบพิธีในวันมาฆบูชาสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ และนับถือกันโดยพลตินัยว่าวันนี้เป็นวันสำคัญวันหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาของประเทศไทยมาตั้งแต่นั้น โดยเมื่อถึงวันนี้พุทธศาสนิกชนจะร่วมใจกันประกอบพิธีบำเพ็ญกุศล

^{๗๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕/๑๐๙.

ต่าง ๆ กันเป็นงานใหญ่ ดังนั้นเมื่อถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงทรงประกาศให้วันมาฆบูชาเป็นวันหยุดนักขัตฤกษ์^{๗๑} สำหรับชาวไทยจะได้ร่วมใจกันบำเพ็ญกุศลในวันมาฆบูชาโดยพร้อมเพรียง

ในปัจจุบันยังคงปรากฏการประกอบพิธีมาฆบูชาอยู่ในประเทศไทยและประเทศที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย เช่น ลาว และกัมพูชา (ซึ่งเป็นส่วนที่ไทยได้เสียให้แก่ฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ ๕) โดยไม่ปรากฏว่ามีการประกอบพิธีนี้ในประเทศพุทธมหายานอื่นหรือประเทศพุทธเถรวาทนอกนี้ เช่น พม่า และศรีลังกา ซึ่งคงสันนิษฐานได้ว่า พิธีมาฆบูชาเริ่มต้นจากการเป็นพระราชพิธีของราชสำนักไทยและได้ขยายไปเฉพาะในเขตราชอาณาจักรสยามในเวลานั้น ต่อมาดินแดนไทยในส่วนที่เป็นประเทศลาวและกัมพูชาได้ตกเป็นดินแดนในอารักขาของฝรั่งเศส และได้รับเอกราชในเวลาต่อมา พุทธศาสนิกชนในประเทศทั้งสองที่ได้รับคตินิยมการปฏิบัติพิธีมาฆบูชาตั้งแต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม คงได้ถือปฏิบัติพิธีมาฆบูชาอย่างต่อเนื่องโดยไม่ได้มีการยกเลิก จึงทำให้คงปรากฏพิธีมาฆบูชาในประเทศดังกล่าวจนถึงปัจจุบัน^{๗๒}

ในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับวันมาฆบูชาอย่างมาก เช่น มีการจัดงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ จัดกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ไหว้พระ สวดมนต์ เวียนเทียน เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อชาวพุทธ เพราะพิธีกรรม หมายถึง การทำพิธีหรือ การบูชาที่เกี่ยวกับศาสนาและการดำเนินชีวิต^{๗๓} พิธีกรรมเป็นอุบายวิธีที่จะทำให้คนเข้าใจศาสนา และมีระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต เมื่อมีการทำสืบทอดกันมาเป็นประจำและเป็นที่ยึดมั่นดีจึงเรียกว่า ประเพณี ซึ่งประเพณีนั้นมีมากมายหลายประเพณีที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ซึ่งประเพณีเป็นการแสดงออกถึงความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมอันดีงามของไทย

ทางล้านนานั้นก็เห็นถึงความสำคัญของวันมาฆบูชาเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ชาวล้านนาได้ผนวกรวันสำคัญเข้ากับประเพณีท้องถิ่นและมีกุศโลบายให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเฉลิมฉลองในวันมาฆบูชา เรียกว่า วันหกเป็ง ในล้านนาได้จัดกิจกรรมวันหกเป็ง ได้แก่ การสงฆ์น้ำพระธาตุ การสงฆ์น้ำพระเจ้า (พระพุทธรูป) กิจกรรมการแห่ครัวทาน การแห่ตุงหลวง การแห่โคมไฟ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ยิ่งใหญ่ในแต่ละจังหวัด (ล้านนา) ได้จัดให้มีขึ้นโดยคำว่า หกเป็ง เป็นสำเนียงของชาวล้านนาที่ออกเสียงอักษร พ เป็น ป^{๗๔} จึงเรียกว่า “หกเป็ง”

^{๗๑} ราชกิจจานุเบกษา, ประกาศกำหนดวันหยุดราชการ นักขัตฤกษ์ประจำปี (พระพุทธศักราช ๒๔๕๖), เล่ม ๓๐, ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖, หน้า ๕๓๓

^{๗๒} สารานุกรมเสรี, วันมาฆบูชา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑]

^{๗๓} สมทรง ปุณฺณฤทธิ, มารยาทชาวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๙๒

^{๗๔} พระครูโสภณปริยัติสุธี(ศรีบรรดรร ธิธมฺโม), แปดเป็ง ประเพณีนมัสการพระเจ้าตนหลวง เมืองพะเยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์ ๒๕๕๑), หน้า ๔๗.

เพราะตรงกับเดือน ๖ (เดือน ๔ ของภาคกลาง) ซึ่งเร็วกว่า ๒ เดือน เพราะตำแหน่งที่ตั้งภาคเหนือที่อยู่ตอนบนจึงได้รับลมมรสุมก่อนภาคกลางและภาคใต้ ทำให้ฝนตกก่อน เข้าฤดูฝนก่อนเริ่มทำนาปลูกข้าวก่อนช่วงฤดูกาลที่ต่างกัน มีผลต่อระยะเวลาของพืชผลเกษตรกรรมที่ต่างกัน ทำให้มีกิจกรรมและประเพณีพิธีกรรมของแต่ละภูมิภาคที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศ และอายุเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างกันไปด้วย ภาคเหนือจึงเริ่มนับเดือนแรกเร็วกว่าภาคอื่น ๆ

๒) ประเพณีหกเป็งของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ

จากการที่ได้สืบค้นมาแล้วนั้นในล้านนาจะมีประเพณีต่าง ๆ มากมายซึ่งล้วนเกิดขึ้นจากความเชื่อของแต่ละพื้นที่ ซึ่งมักจะมีพิธีกรรมที่เป็นแบบอย่างของตนแต่ก็ยังคงความเป็นความพื้นเมืองตามแนวคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ในช่วงเดือน ๖ (เหนือ) เป็นเดือนแห่งการย่างก้าวเข้าสู่ฤดูฝนจึงต้องมีพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับความเชื่อ นั่นก็คือการแรกนาขวัญ เพื่อเป็นการเรียกขวัญกำลังใจให้กับชาวนา ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธาของชาวล้านนา นอกจากนั้นก็ยังมีการจัดพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมักจะมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ มากมายในช่วงนี้ประเพณีหกเป็งก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนพื้นเมือง เพราะโดยส่วนมากแล้ววันหกเป็งจะตรงกับวันมาฆบูชาพอดีจึงทำให้หลาย ๆ ที่มีการประเพณีหกเป็ง และมีกิจกรรมทำร่วมกัน บางวัดก็จัดกันเป็นประจำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่บางวัดก็กำลังฟื้นฟูจัดขึ้นตามขนบธรรมเนียมนิยม เพราะมีความต้องการให้คนเข้าหาพระพุทธศาสนามากขึ้นนั่นเอง ในที่นี้จะนำมากล่าวเฉพาะส่วนที่เป็นวัดใหญ่ ๆ สำคัญประจำจังหวัดเท่านั้นเพราะมีการจัดงานประเพณีกันเป็นประจำและเป็นรู้จักกันแพร่หลาย เช่น จังหวัดแพร่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) จังหวัดแพร่

วัดพระธาตุช่อแฮ เป็นวัดศักดิ์สิทธิ์ เก่าแก่ คู่บ้าน คู่เมืองจังหวัดแพร่และเป็นวัดพระธาตุประจำปีเกิดของผู้ที่เกิดปีขาล บุคคลใดที่มา เทียวจังหวัดแพร่แล้วจะต้องมานมัสการพระธาตุช่อแฮ เพื่อเป็นสิริมงคลกับตนเอง จนมีคำกล่าวว่า ถ้ามาเที่ยวจังหวัดแพร่แต่ไม่ได้มานมัสการพระธาตุช่อแฮเหมือนไม่ได้มาจังหวัดแพร่^{๗๕} เป็นวัดที่ตั้งอยู่บนเขาเตี้ยสูงประมาณ ๒๘ เมตร องค์พระธาตุช่อแฮเป็นเจดีย์ ศิลปะเชียงแสน แบบแปดเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองบุด้วยทองดอกบวบหรือทองจังโกองค์พระธาตุสูง ๓๓ เมตร ฐานสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ ๑๑ เมตร ลักษณะองค์พระธาตุตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยม ๑ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม ๓ ชั้นรองรับ ถัดไปเป็น ฐานบัวคว่ำ และชุดท้องไม้แปดเหลี่ยมซ้อนลดชั้นกันขึ้นไป ๗ ชั้น จากนั้นเป็นบัวระฆัง ๑ ชั้น และหน้ากระดานหนึ่งชั้นจนถึงองค์ระฆัง แปดเหลี่ยม ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังค์ย่อมุมไม้สิบสองและปล้องไฉน ส่วนยอดฉัตรประดับตกแต่ง

^{๗๕} สารานุกรมเสรี, วัดพระธาตุช่อแฮ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.paiduaykan.com> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

ด้วยเครื่องบนแบบล้านนามี ร้วเหล็ก รอบองค์พระธาตุ ๔ ทิศ มีประตูเข้าออก ๔ ประตู แต่ละประตู ได้สร้างซุ้มแบบปราสาทล้านนาไว้อย่างสวยงาม

จากตำนานเล่าขานในอดีตกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาถึงดอยโกสิยธชัคคะบรรพตและได้มอบพระเกศาธาตุให้ขุนลัว๋อ้ายก้อมไปบรรจุในผอบแก้วแล้วนำไปไว้ในถ้ำด้านตะวันออกของดอยที่ประทับ ซึ่งผ้าแพรที่ขุนลัว๋อ้ายก้อมนำมารองรับพระเกศาธาตุนั้นเรียกว่า “ผ้าแฮ” นิยมนำผ้าแฮ หรือ ผ้าแพรมาประดิษฐ์เป็นช่อ หรือธง แล้วทำการถวายสักการะเป็นพุทธบูชา ต่อมาภายหลังเพี้ยนมาเป็น “ช่อแฮ” หรือ “ช่อแพร” โดยครั้งนั้นพระพุทธเจ้าทรงมีรับสั่งว่า ต่อไปเมืองนี้จะชื่อเมืองแพร และหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว ให้นำพระธาตุช่อคอกข้างซ้ายมาประดิษฐ์ที่นี้ด้วย และหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ๒๑๘ ปี พระเจ้าอโศกมหาราชและพระอรหันต์จำนวนมากได้ร่วมกันอธิษฐานอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุที่ได้บรรจุในผอบแก้วที่เตรียมไว้นั้นไปสถิตในสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงหมายไว้แต่เดิม แล้วประกาศแก่เทวดาทั้งหลายให้พิทักษ์รักษาตลอดไป จนกว่าจะหมดอายุแห่งพระพุทธศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ระบุว่า ในสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาสิทธิ) ครั้งทรงดำรงตำแหน่งมหาอุปราชเมืองศรีสัชชนาลัย ได้เสด็จยกทัพแปรพระราชฐานมาทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุช่อแฮเสร็จแล้วทรงให้มิงงานฉลองสมโภช ๗ วัน ๗ คืน ตั้งแต่วันขึ้น ๙-๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เหนือ เดือน ๔ ใต้ และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เจ้าผู้ครองนครแพร่ทุกพระองค์ก็ได้ยึดถือประเพณีไหว้พระธาตุประจำปีสืบมา

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ในสมัยของเจ้าหลวงพิริยะชัยเทววงศ์ ได้ลดการจัดงานเหลือ ๕ วัน ๕ คืน คือวันขึ้น ๑๑-๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เหนือ เดือน ๔ ใต้ ของทุกปี ภายในงานประกอบด้วยขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่ประกอบไปด้วย ร้วขบวนของทุกอำเภอ ขบวนช้างเจ้าหลวง และเครื่องบรรณาการ ขบวนแห่กังสดาล ขบวนแห่หมากเบ็ง ขบวนต้นผึ้ง ขบวนแห่ผ้าแพรคลุมองค์พระธาตุ ๑๒ สี ซึ่งประกอบด้วย ขบวน ๑๒ ราศี ขบวนเทพีโปรยข้าวตอกดอกไม้ ต้นหมาก ต้นผึ้ง ต้นดอก ขบวนตุ่ง ขบวนพ้อนรำ มีการเทศน์และฟังเทศน์มหาชาติ มหาเวสสันดรชาดก ทั้งกลางวันและกลางคืน สำหรับกลางคืนมีมหรสพสมโภชตลอดงาน

ปัจจุบันประเพณีไหว้พระธาตุช่อแฮ เมืองแพร่แห่งทุ่งหลวงนอกจากจะมีขบวนแห่ที่อลังการตามแบบอย่างในอดีตแล้วภายในงานยังมีกิจกรรมอื่นอีกมากมาย เช่น กิจกรรมการสาธิตการทำตุ่ง โคม เครื่องสักการะล้านนา การประกวดหนูน้อยช่อแฮ รวมทั้งการออกร้านและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่น่าสนใจและนำมาสัมผัสความอลังการด้วยตนเองทั้งสิ้น

(๒) จังหวัดพะเยา

วัดพระธาตุจอมทอง ตั้งอยู่บนดอยจอมทอง ตรงข้ามวัดศรีโคมคำ (วัดพระเจ้าตนหลวง) ถือเป็นปูชนียสถานโบราณที่สำคัญคู่บ้านคู่เมืองพะเยา สามารถเดินทางขึ้นไปกราบนมัสการองค์

พระธาตุได้สองทาง มีถนนขึ้นไปถึงวัดพระธาตุจอมทอง สำหรับใครที่ชอบเดินเท้า ก็สามารถเดินเท้า ขึ้นบันได โดยจอดรถไว้บริเวณลานจอดรถด้านล่าง บริเวณโดยรอบวัดพระธาตุจอมทองเป็นป่าไม้ เป็นสวนรุกขชาติ เมื่อเดินทางขึ้นไปถึงวัดก็จะพบกับความสงบร่มรื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถมองเห็นทัศนียภาพของตัวเมืองพะเยา และกว๊านพะเยาได้อย่างชัดเจน

องค์พระธาตุจอมทอง เป็นเจดีย์ทรงล้านนาสูง ๓๐ เมตร ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๙ เมตร ซ้อนกันทั้งหมดสามชั้น ร่องรับองค์ระฆัง ส่วนยอดสุดของเจดีย์เป็นฉัตรสีทอง ฐานโดยรอบข้างล่างบุด้วยแผ่นโลหะดุนลายเป็นรูป ๑๒ นักษัตร และลายไทยอันวิจิตรงดงามมาก หากลองสังเกตดูลักษณะจะคล้ายกับองค์พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ส่วนความเป็นมาขององค์พระธาตุจอมทองนั้นเล่ากันว่า ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองกุฎามยาว และได้ทรงประทับแรมบนดอยซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งหนองเอี้ยงทางทิศเหนือ (นั่นก็คือดอยจอมทองซึ่งเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุจอมทองแห่งนี้) พระองค์ได้มอบพระเกศาธาตุองค์หนึ่งให้แก่พระเจ้าอโศก แต่พระเจ้าอโศกได้ทรงมอบแก่นายช่างทองผู้ซึ่งได้ถวายภัตตาหารแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เส้นพระเกศาธาตุที่ได้มานั้น นายช่างทองจึงได้นำไปฝังลงในบ่อลึกกว่า ๗๐ เมตร แล้วสร้างเจดีย์อำพรางไว้ ต่อมาครุบาศรีวิชัย ครุบาแก้ว และครุบาปัญญา ทั้ง ๓ ท่านรู้ดีว่าผู้อื่น ๆ ได้ร่วมกันบูรณะพระธาตุขึ้นใหม่ ตรารบจนทุกวันนี้

ประเพณีตาน หม้อน้ำ น้ำตัน กระทบย จอก (น้ำตัน คนโท หม้อน้ำดิน จอก กระทบย มะพร้าว) ที่วัดพระธาตุจอมทอง จ.พะเยา ที่มีมาแต่สมัยโบราณ และนับวันจะสูญหายไป พระสงฆ์ และชาวบ้านได้ร่วมกันฟื้นฟูขึ้น เพื่ออนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนล้านนาสมัยเก่า ให้คงอยู่จนถึงปัจจุบัน พระกษิพัชฌิ สิริภักโท พระลูกวัดพระธาตุจอมทอง กล่าวว่าในอดีต ทางคณะศรัทธาบ้านแท่นดอกไม้ อ. เมืองพะเยา ซึ่งเป็นคณะศรัทธาที่อาศัยอยู่บริเวณรอบพระธาตุจอมทอง จะนำน้ำตัน หรือน้ำหม้อมาตานที่พระธาตุจอมทอง เพื่อเป็นพุทธบูชาโดยความเชื่อของชาวล้านนาว่า ตานน้ำตันจะเป็นเศรษฐี และความเชื่อนี้จะฝังลึกในความศรัทธาของชาวบ้าน ที่ได้รับการสืบทอดมานานตั้งแต่สมัยโบราณ จนถูกยกเลิกและหายไปประมาณ ๓๐ ปี ที่ผ่านมา หลังจากมีความทันสมัยเข้ามาทดแทนน้ำตัน หม้อน้ำ ก๊อก กระทบย ที่เป็นดิน โดยกลายมาเป็นโลหะแทน หลังประเพณีนี้หายไป พระสงฆ์ และชาวบ้านได้ร่วมแรงร่วมใจ อนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้นใหม่เป็นครั้งแรกในวันมาฆบูชา หรือหกเป็ง หรือวันสงกรานต์พระธาตุจอมทอง เพื่อให้คนต่างถิ่นที่มาเที่ยวงานหกเป็ง สงกรานต์พระธาตุจอมทองได้ดื่มกินใช้น้ำ เพราะวัดจอมทองอยู่บนเขาการหาน้ำจึงไม่สะดวกสำหรับศรัทธาที่มาไกล การตานน้ำตัน เป็นจารีตประเพณีของชาวล้านนาเอาไว้สู่แขกที่มียศถาบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น ส่วนหม้อน้ำมีไว้สำหรับบุคคลทั่วไปใช้ดื่มกิน^{๗๖}

^{๗๖} สำนักข่าวไทย, ประเพณีโบราณ ตาน น้ำตัน น้ำหม้อ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.tnamcot.com> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑]

(๓) จังหวัดเชียงราย

พระธาตุดอยตุงสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอชุตราชกษัตริย์ผู้ครองเมืองโยนกนาคนันท์ (ปัจจุบันคืออำเภอแม่จัน) พระมหากัสสปะได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระรากขวัญเบื้องซ้าย (กระดูกไหปลาร้า) แล้วมอบให้แก่พระเจ้าอชุตราชได้สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้นไว้บนดอยแห่งนี้ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ไว้แล้วจึงได้ให้ทำตุง (ธง) มีความยาว ๑,๐๐๐ วา^{๗๗} ปักบนยอดเขา หากตุงปลิวไปถึงที่ใดก็กำหนดให้เป็นฐานของพระเจดีย์ ทั้งนี้พระองค์ได้พระราชทานทองคำให้พวกลาวจากเป็นค่าที่ดิน และให้พวกมิลักขุ ๕๐๐ ครอบครัวดูแลรักษาพระธาตุ ต่อมาในสมัยเจ้ามังรายนราชแห่งราชวงศ์สิงหนวัติ พระมหาวชิรโพธิเถระได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาถวาย ๕๐ องค์ เจ้ามังรายนราชจึงให้สร้างพระเจดีย์อีกองค์ใกล้กับเจดีย์องค์เดิม นับจากนั้นเป็นต้นมาพระธาตุดอยตุงจึงได้มีเจดีย์สององค์มาจนถึงทุกวันนี้

พระธาตุดอยตุงแต่เดิมมีองค์เดียว รูปแบบการก่อสร้างถือเป็นศิลปะเชียงแสนย่อมุมไม้สิบสองคล้ายกับพระธาตุดอยสุเทพ เมืองเชียงรายสมัยก่อนเป็นเมืองร้างอยู่หลายครา พระธาตุดอยตุงจึงขาดการบูรณปฏิสังขรณ์ ตัวพระธาตุทรุดโทรมและพังทลายลง นับตั้งแต่เจ้ามังรายนราชได้สร้างเจดีย์อีกองค์ใกล้กันอีกองค์หนึ่ง จึงทำให้พระธาตุดอยตุงมีสององค์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ พระธาตุดอยตุงทรุดโทรมมาก ครุบาศรีวิชัยกับประชาชนชาวเมืองเชียงรายได้บูรณะองค์พระธาตุขึ้นใหม่ โดยสร้างเป็นเจดีย์องค์ระฆังขนาดเล็กสององค์บนฐานแปดเหลี่ยม ตามศิลปะแบบล้านนา

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ กระทรวงมหาดไทยได้ก่อสร้างพระธาตุองค์ใหม่ครอบพระเจดีย์เดิมไว้ องค์พระธาตุเป็นสี่เหลี่ยมขนาดเล็กสององค์ สูงประมาณ ๕ เมตร บนฐานสี่เหลี่ยมย่อมุม มีซุ้มจรนาศีทิต องค์ระฆังและปลียอดมีขนาดเล็ก ออกแบบโดยนายประภิต (จิตร) บัวบุศย์ การสร้างพระธาตุองค์ใหม่นั้นใช้วิธีหล่อคอนกรีตมาประกอบครอบเจดีย์คู่ทั้งสององค์ เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงแบบขององค์พระธาตุดังกล่าวสามารถอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมไว้ภายในได้

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ กรมศิลปากรมีโครงการรื้อถอนรูปแบบศิลปกรรมของพระธาตุดอยตุงที่กระทรวงมหาดไทยได้ก่อสร้างครอบพระธาตุองค์เดิมไว้โดยให้เหตุผลว่า เพื่อเป็นไปตามร้องขอของคนท้องถิ่นไปทางจังหวัด และส่งต่อมายังสำนักโบราณคดีเชียงใหม่ ให้ช่วยฟื้นฟูพระสถูปในสมัยครุบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ได้บูรณะไว้ตามภาพถ่ายที่ปรากฏอยู่ในวิหารพระธาตุดอยตุง ซึ่งขณะทำงานได้มีการหารือทางเจ้าคณะอำเภอเรียบร้อยแล้ว และได้ให้นำพระสถูปครอบที่ถอดออกมาไปตั้งไว้ที่วัดพระธาตุน้อยดอยตุง ซึ่งอยู่ด้านล่างก่อนขึ้นดอยพระธาตุ จากนั้นทำการบูรณะพระสถูปเจดีย์สมัยครุบาศรีวิชัยให้คืนกลับมาสภาพดั้งเดิมให้แล้วเสร็จก่อนเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๒๑ ล้านบาท โดยรวมค่าปรับปรุงภูมิทัศน์ อาทิ ปรับปรุงพื้นที่ลานพระธาตุให้กว้างขึ้น รื้อโรงเก็บวัสดุ

^{๗๗} พระธาตุดอยตุง จ.เชียงราย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.tumnandd.com> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

อุปกรณ์ เคลื่อนย้ายพระสังกัจจายน์และพระพุทธรูปองค์ใหญ่ปางต่าง ๆ ไปตั้งประดิษฐานในสถานที่ที่เหมาะสม ปรับปรุงภูมิทัศน์ฐานบันไดนาคทางขึ้น เพื่อความสะดวกต่อพุทธศาสนิกชนซึ่งไปนมัสการพระธาตุเป็นจำนวนมากของทุกปี

หกเป็งล่องฟ้า ไหว้สาพระธาตุดอยตุง จะมีขึ้นในวัน ๑๓ - ๑๔ - ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ (เดือน ๖ เหนือเป็ง) เป็นประจำทุกปีจะอยู่ในช่วงเดือนมีนาคม ศรัทธาประชาชนทั้งหลายทั้งภายในประเทศและฝั่งพม่าทำขี้เหล็ก จนถึงเชียงตุงพม่าตลอดจนถึงพุทธศาสนิกชนทั้งในเขตฝั่งลาวขึ้นไปก็ขึ้นไปนมัสการกราบไหว้บูชาพระธาตุ การขึ้นไปกราบไหว้พระธาตุดอยตุง สมัยก่อนไม่มีรถราขึ้นไปประชาชนก็จะขึ้นทางเดินจากหมู่บ้านปางดอก ปัจจุบันเรียกว่าบ้านศาลาเชิงดอย ขึ้นไปต้องผ่านแม่น้ำถึง ๓๒ ท่า การเดินทางขึ้นจะเริ่มขึ้นในวันที่ ๑๓ ค่ำตอนบ่าย และเข้ามือของวัน ๑๔ ค่ำ จะมีพิธีทางศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ตลอดงาน พระสงฆ์สามเณรทำวัตรเช้าจบแล้วจะสวดพระธรรมจักษกับปวัตตสูตร เวลา ๐๖.๐๐ น. จะพร้อมใจกันทำบุญตักบาตรตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมาเป็นประจำทุก ๆ ปี จนถึงปัจจุบันนี้^{๗๘}กำหนดการงาน นมัสการและสงฆ์น้ำพระธาตุดอยตุง ๒๕๕๙ ” หกเป็งล่องฟ้าไหว้สาพระธาตุดอยตุง”

(๔) จังหวัดน่าน

ประเพณีงานนมัสการพระธาตุแช่แห้งหรือ “งานหกเป็ง” เป็นงานสำคัญที่จัด ขึ้นเพื่อ นมัสการพระธาตุแช่แห้งซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จัดขึ้นตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน เป็นงานที่จัดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพญาการเมืองและเจ้าเมืองน่านองค์ต่อ ๆ มา ก็ทำพิธีกรรมนมัสการพระธาตุ แช่แห้ง สืบทอดถึงปัจจุบัน จนเป็นประเพณี นับได้ว่างานนมัสการ “หกเป็ง” เป็นพิธีกรรมนมัสการพระธาตุแช่แห้งที่สำคัญสิ่งสำคัญประการหนึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนั้นจะต้องมีองค์ประกอบด้านบุคคล เวลา สถานที่ เครื่องประกอบพิธี ต้องตรงตามคติความเชื่อของประชาชนต่อพระธาตุแช่แห้งซึ่งเป็นความเชื่อแบบ ประสมประสาน ระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อแบบดั้งเดิมหรือไสยศาสตร์โดย ปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม

^{๗๘} กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนา สำนักงานจังหวัดเชียงราย, งานประเพณีนมัสการ และสงฆ์น้ำพระธาตุดอยตุง (หกเป็งล่องฟ้าไหว้สาพระธาตุดอยตุง), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.chiangrai.net> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

๒) การปกครอง

แบ่งการปกครองเป็น ๑๕ อำเภอ ๙๙ ตำบล ๙๑๘ หมู่บ้าน (๘๘๗ หมู่บ้าน ๓๑ ชุมชน เขตเมือง) แบ่งเขตอำเภอดังนี้ อำเภอเมือง อำเภอแม่จริม อำเภอบ้านหลวง อำเภอนาน้อยอำเภอป่า อำเภอท่าวังผา อำเภอเวียงสา อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอนาหมื่น อำเภอสันติสุข อำเภอ บ่อเกลือ อำเภอสองแคว อำเภอภูเพียง และอำเภอเฉลิมพระเกียรติองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จำแนกเป็น อบจ. ๑ แห่ง, เทศบาลเมือง ๑ แห่ง, เทศบาลตำบล ๑๘ แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล ๘๐ แห่ง

๓) ประชากร

ข้อมูลประชากรจังหวัดน่าน จำนวนทั้งสิ้น ๔๗๖,๐๓๖ คน จำแนกเป็นเพศชาย ๒๓๙,๖๑๒ คน เพศหญิง ๒๓๖,๔๒๔ คน จำนวนบ้าน ๑๔๖,๕๗๒ หลังคาเรือน ประชากรชาวเขาซึ่งอาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ร้อยละ ๑๙.๒๘ ของประชากร. กระจายอยู่ในพื้นที่ ๑๓ อำเภอ ๘ ชนเผ่า ได้แก่ ถิ่น ร้อยละ ๔๕ , ม้ง ร้อยละ ๒๗ เมี่ยน ร้อยละ ๑๒ , ขมุ ร้อยละ ๘ , เผ่ามลาปาลี(ตองเหลือง) จำนวน ๒๓๔ คน ชาย ๑๑๑ คน หญิง ๑๒๓ คน ๔๕ ครอบครัว ๔๐ หลังคาเรือน

๔) ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดน่าน

ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พญาภูคาครองเมืองเล็ก ๆ ที่ห้อมล้อมด้วยขุนเขา ขนานนามกันว่า ดอยภูคา(ปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันออกของ อำเภอป่า ๘๐ กิโลเมตร) ต่อมาพญาภูคา ได้ส่งบุตรคนโตชื่อว่า เจ้าขุนนุ่น ไปสร้างเมืองหลวงพระบาง และส่ง บุตรคนเล็กไปสร้างเมืองวรรณคร หมายถึง “เมืองดี” (ปัจจุบันคืออำเภอป่า) ๘๐ โดยสร้างเมืองเสร็จประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๕ เมื่อขุนฟองพิราลัยแล้วบุตรชื่อว่า เจ้าแก้วเกื่อนปกครองเมืองวรรณคร สืบมาภายหลังเจ้าพญาภูคาชราภาพ จึงให้ เจ้าแก้วเกื่อน ผู้เป็นหลานไปปกครองแทน โดยเจ้าแก้วเกื่อนมอบหมายให้นางพญาแม่ท้าวคำปินดูแลรักษาเมืองแทน ความทราบถึง พญาจ่าเมือง ผู้ครองเมืองพะเยา จึงยกทัพมาตีเมืองวรรณคร ขณะนั้นนางพญาท้าวคำปินกำลังมีครรภ์ ได้หลบหนีไปอยู่ที่หมู่บ้านห้วยแร้ง จนคลอดบุตรชายชื่อ เจ้าขุนใส เมื่อเติบโตใหญ่มารับราชการกับพญาจ่าเมือง และได้รับความโปรดปรานจากพญาจ่าเมืองมาก จึงส่งไปปกครองเมืองปาด ให้ชื่อว่า เจ้าขุนใสยศ ต่อมาพญาจ่าเมืองได้กลับไปเมืองพะเยา โดยให้นางอ้วลิมกับบุตรชายชื่ออ่าบ้อมปกครองเมืองวรรณครแทน

เมื่อถึงปีใหม่ นางอ้วลิมนำเครื่องบรรณาการไปส่งพญาจ่าเมืองและถูกตำหนิ จึงเก็บความแค้นไว้พอ กลับมาถึงเมืองวรรณคร จึงแต่งหนังสือถึง เจ้าขุนใสยศ ให้ยกทัพมาตีเมืองวรรณคร

^{๘๐} สมเดช อภิขยกุล. ตำนานพระธาตุแช่แห้ง, (น่าน : ปภาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

^{๘๑} วรศักดิ์ จรุงรัตนางค์, ตำนานเมืองน่าน, (กรุงเทพมหานคร : แพรวสำนักพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘.

ความรู้ถึง พญาจำเมือง จึงยกทัพมาหมายจะตีเมืองวรรณคร แต่เจ้าขุนไสยศ ได้แต่งตั้งให้เจ้าอาป้อมไป เป็นทัพหน้า เมื่อพญาจำเมืองเห็นบุตรชายออกมาทัพหน้า จึงใจอ่อน แล้วยกทัพกลับเมืองพะเยาเหล่า เสนาอำมาตย์และเจ้าอาป้อมจึงอุสาราชาภิเสกเจ้าขุนไสยศเป็นเจ้าเมืองวรรณคร นามว่า “เจ้าพญา ผานอง” (ครองเมืองวรรณครระหว่าง พ.ศ. ๑๘๖๕ - ๑๘๙๔ รวม ๓๐ ปี)

เจ้าพญาผานองมีราชโอรส ๖ พระองค์ คือ องค์ที่ ๑ ชื่อ เจ้าการเมือง องค์ที่ ๒ ชื่อเจ้าเล่า องค์ที่ ๓ ชื่อ เจ้าริน องค์ที่ ๔ ชื่อ เจ้าบาจาย องค์ที่ ๕ ชื่อ เจ้าควายตม องค์ที่ ๖ ชื่อ เจ้าขุนไส

พ.ศ. ๑๘๙๔ พญาผานองสวรรคต เจ้าขุนไส ได้เป็นเจ้าเมืองต่อและสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ เหล่าเสนาอำมาตย์จึงสถาปนาเจ้าพญาการเมืองเป็นเจ้าเมืองวรรณคร^{๘๒}

พญาการเมือง มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกรุงสุโขทัย ในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ นั้นเอง ได้รับเชิญ จากพระเจ้าโล่ปัตตกันทิหรือพระเจ้าโล่สือไทย กษัตริย์กรุงสุโขทัย เพื่อไปร่วมงานฉลองการสร้างวัด หลวงอภัยเสรีจ ที่กรุงสุโขทัยและเป็นที่พอพระราชหฤทัยของเจ้าโล่ปัตตกันทิอย่างมาก และขากลับจึง มอบพระบรมสารีริกธาตุรวม ๗ องค์ รูปพรรณสัณฐานเท่าเมล็ดพันธ์ฝักกาด มีวรรณะต่างกันและ พระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ ให้แก่พญาการเมือง

๒.๒.๒ วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

วัดพระบรมธาตุแช่แห้ง ตั้งอยู่ที่บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากตัวเมืองไปราว ๒ กิโลเมตร เส้นทางสายน่าน-แม่จริม สันนิษฐานว่ามีอายุราว ๖๖๖ ปี พญาการเมืองโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๑๙ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาจาก กรุงสุโขทัย องค์พระธาตุมีความสูง ๕๕.๕ เมตร ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๒๒.๕ เมตร บุด้วยทองเหลืองหมดทั้งองค์ เป็นโบราณสถาน ที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งของล้านนา ทุกปีจะมีงาน นมัสการ พระบรมธาตุแช่แห้ง ระหว่างวันขึ้น ๙ ค่ำ ถึง ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ทางเหนือ ซึ่งจะอยู่ราวปลาย เดือนกุมภาพันธ์หรือต้นเดือนมีนาคมของทุกปี พระบรมธาตุแช่แห้งปูชนียสถานที่สำคัญของเมืองน่าน มีอายุกว่า ๖๖๖ ปี ตามพงศาวดารเมืองน่านกล่าวว่าพญาการเมืองโปรดเกล้าให้ สร้างขึ้นเพื่อบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาจากเมืองสุโขทัยระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๙๑-๑๙๐๑ สถาปัตยกรรมด้านโบสถ์ ของวัดพระธาตุแช่แห้ง ที่สำคัญและแสดงให้เห็นถึงแบบอย่างสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม สกุลชาง่าน

^{๘๒} วรศักดิ์ จรุงรัตนาพงศ์, ตำนานเมืองน่าน, หน้า ๔๐.

ภาพที่ ๒ : วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน^{๕๓}

๑) ประวัติพระธาตุแช่แห้งตามศิลาจารึก

จากประวัติความเป็นมาของพระธาตุแช่แห้งข้างต้นเชื่อมโยงและสอดคล้องกับงานศึกษาค้นคว้าของ ยุทธพร นาคสุค^{๕๔} ที่ได้ค้นคว้าจากศิลาจารึกสร้างพิหารที่พระธาตุแช่แห้ง (แผ่นที่ (๑) เลขทะเบียน นน. ๒๓๖ จังหวัดน่าน ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๒ ประกอบกับเอกสารเกี่ยวกับตำนานในพื้นที่เมืองน่าน ซึ่งพอสรุปย่อได้ ดังนี้

ศิลาจารึกกล่าวว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์มายุ ๖๐ พรรษาได้เสด็จมาถึงเมืองนันทบุรีภูเพียงแช่แห้งคือ เมืองน่านและ ทรงมีพุทธทำนายว่า ต่อไปพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะมาประดิษฐานอยู่ที่เมืองนี้ตราบเท่า ๕๐๐๐ ปี

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุได้ ๗๐ พรรษา ได้เสด็จมาเมืองน่านอีกครั้งที่สองพร้อมกับพระอานนท์ แล้วมาประทับอยู่ใต้ต้นสำโรงซึ่งอยู่ระหว่างลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่านคือแม่น้ำเตียนและแม่น้ำลึงคะ

จากตำนานพื้นเมืองน่านได้บันทึกเหตุการณ์ ตอนที่พระพุทธเจ้าย้ายอนมาเป็นครั้งที่ ๒ ดังความว่า “ สักกพท ๑๑๕๕ ตัว ปกาเปา เดือน ๑๐ ทุติยชาตม ออก ๑๑ คำ วัน ๕ ไทยกาบยียามกลองรุ่ง เมื่อคืนนั้นไม่มหาจำโรจ (สำโรง) อันเป็นมูลสันตानะจำหงาย อันหมายถึง ภูเพียงแช่แห้ง

ในพื้นที่เมืองน่านกล่าวต่อไปอีกว่า ในภายภาคหน้าจะมีแมงหมาเต่าตัวหนึ่งไปเกิดเป็นเจ้าเมืองน่านชื่อว่าท้าวชาก่าน ผู้มีรอยสักเต็มตัว และจะเป็นผู้มาทำนุบำรุงศาสนาของพระองค์ ณ ที่นี้อีกครั้ง ดังความว่า “ในขณะที่นั้นยังมีแมงหมาเต่าตัว ๑ ออกจากสูงตนามาแล้วก็น้อมไหว้รป่าทะแห่งพระพุทธเจ้า พระก็จึงแยมหัวน้อย ๑ เจ้านั้นทะก็ไหว้ถามว่า พระพุทธเจ้าแยมหัวเหตุใดชา พระก็

^{๕๓} Paiduaykan, วัดพระบรมธาตุแช่แห้ง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.paiduaykan.com> [๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๕๔} ยุทธพร นาคสุค, บุญอภินิหารและพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้า, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.Moohin.com [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

กล่าวว่า ดุราอานันท์ ในเมื่อถูกตาคณิพพานไปแล้ว อันว่าธาตุก็เข้าจกมาตั้งอยู่ที่นี้ トラบต่อเท่า ๕ พันพระวัสสา บ้านห้วยไค้จักเป็นเมืองอัน ๑ ชื่อว่าเมืองน่าน ที่นี้จักได้ชื่อว่าแช่แห่ง แมงหมาเต่าตัวนี้ จักได้เป็นพญาอินเมืองอันชื่อว่าท้าวขาก่าน มีตัวลายด้วยน้ำหมึก ก็จักได้เลิกศาสนาตาคณิพพานนี้”

ท้าวขาก่านที่กล่าวถึงในจารึกเป็นบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์ เป็นทหารของพระ

จากตำนานดังกล่าวสอดคล้องเชื่อมโยงกับประวัติพระธาตุแช่แห่ง ตรงกับช่วงเวลาที่บ้านหลวงขาก่านผู้มีรอยสักเต็มตัว ได้มาครองเมืองน่าน ประมาณ พุทธศักราช ๑๙๓๙ และได้ค้นพบพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุแช่แห่งที่อยู่ในจอมปลวกแล้วทำการบูรณปฏิสังขรณ์และจัดพิธีนมัสการดังเช่นที่ปฏิบัติกันมาในสมัยเจ้าพญาการเมือง

๒) ประวัติพระธาตุแช่แห่งฉบับตรวจชำระ

เนื่องจากพระธาตุแช่แห่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ผู้วิจัยจึงขอนำเรื่องพระบรมสารีริกธาตุกล่าวพอสังเขป ดังนี้

(๒.๑) คำว่า “พระบรมธาตุ” หมายถึง กระดูกของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์โดยทั่ว ๆ ไปเรียกรวมว่า “พระธาตุ” ถ้าเป็นเฉพาะกระดูกของพระพุทธเจ้าเรียกว่า “พระบรมธาตุ” ถ้าเป็นกระดูกส่วนใดส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้า ก็เรียกตามความหมายของคำ ๆ นั้นเช่น พระอุรังคธาตุ (กระดูกหน้าอก) พระทันตธาตุ (กระดูกฟัน) ถ้าเป็น “ผม” เรียกพระเกศาธาตุ สรุปได้ว่า “พระบรมธาตุ พระสารีริกธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุ” ก็หมายถึง พระอัฐิ ของพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ส่วนคำว่า “พระธาตุ” หมายถึง อัฐิของพระอรหันต์หรือ สกุนต์หรือเจดีย์ที่บรรจุพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

(๒.๒) ประวัติพระพุทธเจ้า ก่อนที่จะเป็นพระบรมสารีริกธาตุ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงตรัสรู้ขณะที่พระองค์อายุได้ ๓๕ ปี ที่ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พุทธคยา เมืองราชคฤห์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชราแล้วพระองค์ก็เทศนาสอนเวณีย์สัตว์ ตลอด ๔๕ พรรษา หลังจากที่พระองค์เสด็จปรินิพพานเจ้ามัลลกะษัตริย์และพระสงฆ์ได้ตั้งพระศพไว้ ๗ วัน แล้วได้ถวายพระเพลิง พระบรมศพ ณ มกุฏพันธเจดีย์ ด้านทิศตะวันออกเฉียงของเมืองกุสินารานั้นเอง

(๒.๓) สาเหตุการเกิดและลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุ

๑. การเกิดพระบรมสารีริกธาตุ หลังจากเปลวพระเพลิงที่ลุกโพล่งโชติช่วงท่วมพระ สรีระของพระศาสดาแล้วด้วยอำนาจของเทวดาในการเผาไหม้ นี้ ไม่มีควันหรือเถ้าใด ๆ ฟุ้งขึ้นเลย เมื่อเพลิงใกล้จะดับ มีที่อน้ำไหลหลั่งลงมาจากอากาศ และมีน้ำฟุ้งขึ้นจากกองไม้สาละ ดับไฟที่ยังเหลืออยู่นั้น จึงเหลือพระสรีระที่เป็น พระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งมี ๒ ประเภทคือ ประเภทที่กระจัดกระจายไป กับประเภทที่ไม่กระจัดกระจาย ส่วนที่ไม่กระจัดกระจาย

๒. เหตุที่เกิดพระบรมสารีริกธาตุจำนวนมาก เหตุที่เกิดพระบรมสารีริกธาตุจำนวนมากขึ้นนั้นพระโบราณจารย์ อธิบายว่า เกิดจากพุทธประสงค์ ที่ทรงเล็งเห็นว่ามีเวลาปฏิบัติพุทธกิจ เพียง ๔๕ ปี นับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน จึงทรงอธิษฐานให้พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์แตกย่อยลงเป็น ๓ สันฐานเพื่อให้กระจายไปทั่วทุกทิศ เพื่อยังประโยชน์แก่ หมู่สัตว์ทั่วไป

๓. การแบ่งและแจกพระบรมสารีริกธาตุ การแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ การแบ่งนั้น พระไตรปิฎก ที่ขนิทาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตรได้กล่าวไว้ว่า โทณะพราหมณ์ แบ่ง พระสรีระ พระผู้มีพระภาค ออกเป็น ๘ ส่วนเท่า ๆ กันให้กับเหล่าคณะภิกษุและคณะราชทูตแคว้นต่าง ๆ นำไปเคารพบูชาลักษณะพระบรมสารีริกธาตุ ลักษณะ รูปร่างพระสารีริกธาตุ มีลักษณะ ดังนี้

๓.๓.๑ มีลักษณะยาว รี กลม แบน เหลี่ยม แม้จะมีลักษณะคล้ายกระดูกแต่มีขนาดเล็กกว่ามาก รูปพรรณสันฐานเป็นมันเลื่อม มีสีต่าง ๆ นับแต่สีทอง สีขาวเป็นเงาข้าง สีแดงเรื่อ ๆ ระหว่าง เหลืองปนแดง มีทุกสีในโลกเป็นฉัพพรรณรังสีและใสบริสุทธิ์

๓.๓.๒ มีน้ำหนักเบากว่าวัตถุอื่น ๆ ที่มีรูปพรรณสันฐานเท่ากัน

๓.๓.๓ มีลักษณะเล็กเท่าเมล็ดทรายหรือเมล็ดพันธุ์ฝักกาด

๓.๓.๔ คุณลักษณะพิเศษคือ พระบรมธาตุจะไม่เสด็จรวมกับอัฐิธาตุอื่น

หลังจากการที่พญาการเมือง ได้รับพระบรมสารีริกธาตุรวม ๗ องค์ รูปพรรณสันฐานเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด มีวรรณะต่างกันและพระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ พญาการเมือง ได้นำพระบรมสารีริกธาตุกลับมายังเมืองวรนครแล้วก็ได้ปรึกษาพระมหาเถรธรรมบาล พระมหาเถรชั้นผู้ใหญ่ว่าสมควรจะอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุนี้ไปประจุไว้ ณ ที่ใดจึงจะสมควร พระมหาเถรธรรมบาลได้พิจารณาแล้วให้คำแนะนำว่าที่ศิรีกูเพียง(ตอยกูเพียง) ซึ่งอยู่ระหว่างลุ่มแม่น้ำเตียน กับแม่น้ำลึง เป็นชัยภูมิที่ดีสมควรอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ ณ ที่นั้น พญาการเมืองเห็นชอบด้วย จึงได้อันเชิญพระบรมสารีริกธาตุ พร้อมด้วยพระพิมพ์ทองคำพระพิมพ์เงิน ไปยังตอยกูเพียง โดยยกพลพร้อมพระมหาเถรเสนาอำมาตย์ทั้งหมดแห่พระบรมธาตุออกจากเมืองวรนคร ประโคมด้วยดุริยดนตรี ๕ ประการ^{๔๕} มาสู่ตอยกูเพียง ครั้นถึงแล้ว พญาการเมือง ได้ให้เรียงรั้วพล ยับยั้งอยู่ ณ ที่นั้นชั่วราตรี วันรุ่งขึ้นก็จัดการหล่อผอบหรือเต้าทองปูนทองสำริดและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและพระพิมพ์ลงในผอบสำริดนั้น แล้วพอกด้วยเสตาย (ปูนขาวผสมยางไม้) กลมเหมือนก่อนศิลา แล้ว ขุดหลุม ลึก ๑ วาอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานไว้ในหลุมนั้นกลบดินแล้ว ก่อเจดีย์สูง ๑ วา ทับไว้อีกชั้นหนึ่ง เมื่อการนี้สำเร็จ พญาการเมืองก็นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีมงคลสาธุการ และกระทำการสักการบูชาทำบุญให้ทานตามวิสัยต่อแต่นั้นก็ยกทัพกลับไปยังเมืองวรนคร ภายหลังพญาการเมืองก็ได้มาบำเพ็ญกุศลสักการบูชาและปฏิบัติรักษาซึ่งพระมหาธาตุอยู่เป็นนิจหลัง

^{๔๕} สมเดช อภิขยกุล. ตำนานพระธาตุแช่แห้ง, (นาน: สำนักพิมพ์ปภาการพิมพ์ ๒๕๔๗), หน้า ๒.

จากปกครอง เมืองวรรณครได้ ๖ ปี ก็ได้ย้ายเมืองโดยนำเอารั้วพล พลเมืองทั้งปวงอพยพมาตั้งเวียงอยู่ ณ ดอยภูเพียงอันมีพระมหาธาตุตั้งเป็นศูนย์กลางเมื่อจุลศักราช ๗๒๑ ขณะเมื่อ ประชาชนพลเมืองกำลัง ก่อสร้างตำหนักเรือนโรงอยู่นั้น ได้ขนเอาไม้ไปแช่น้ำไว้ที่แม่น้ำเตียนแม่น้ำลึงและแม่น้ำทั้งสองได้แห้งเหือดไปหมดเพราะฝนไม่ตก ต่อมาที่นั่นจึงเรียกว่า “แช่แห้ง” และเรียกนามพระธาตุว่า “พระธาตุแช่แห้ง” สืบตั้งแต่นั้นมา นอกจากนั้นยังทรงให้ขุดคลองและสร้างกำแพงดินเป็นกำแพงเมืองมีประตูเข้าออกดีแล้วทรงขนานนามเมืองตามชื่อดอยว่า “เวียงภูเพียงแช่แห้ง”

พญาการเมือง ปกครองเวียงภูเพียงแช่แห้งแห่งนี้ได้เพียง ๕ ปีก็พราลัย ในปีพุทธศักราช ๑๙๐๖ พญาผากอง ผู้เป็นโอรสได้ขึ้นครองเมืองสืบมาอีก ๖ ปี แม่น้ำเตียนและแม่น้ำลึง (แม่น้ำน่านในปัจจุบัน) ได้เปลี่ยนกระแสน้ำทำให้เกิดความแห้งแล้งทั่วกันดารหาน้ำกินน้ำดื่มไม่ได้พญาผากองจึงพิจารณาว่า บริเวณบ้านห้วยไค้ เป็นชัยภูมิที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมสำหรับสร้างเมืองใหม่ ในปีพุทธศักราช ๑๙๑๑ ปี มะเมีย เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ พญาผากองก็อพยพไพร่พลประชาชน ข้ามลำน้ำลึง(แม่น้ำน่านในปัจจุบัน) มาตั้งเมืองใหม่อยู่ที่บ้านห้วยไค้และเป็นที่ตั้งตัวเมืองน่านในปัจจุบันนี้ เวลาล่วงมาอีก ๑๑๓ ปี ในปีพุทธศักราช ๑๙๙๓ นครน่านถูกปกครองโดยพระเจ้าติโลกราชเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งผู้แทนพระองค์สืบเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาปกครองนครน่าน จนถึงในปีพุทธศักราช ๒๐๑๙ พระเจ้าติโลกราชได้ทรงให้

เจ้าหลวงท้าวขาก่านพร้อมด้วยสังฆเจ้าและชาวเมืองทั้งหลายได้พากันแผ้วถางบริเวณดอยภูเพียงแช่แห้งซึ่งขณะนั้นถูกปกคลุมด้วยป่าไผ่เครือเถาวัลย์ จนเจจ่อมปลวกใหญ่ลูกหนึ่งก็พากันทำการสักการบูชาครั้นถึงเวลากลางคืนบริเวณจอมปลวกก็ปรากฏแสงสว่างเป็นอัศจรรย์แก่ชาวเมืองท้าวขาก่านจึงให้ชาวเมืองพากันขุดบริเวณจอมปลวกดูขุดได้ลึก ๑ วาก็เจอก้อนศิลากลมเกลี้ยงลูกหนึ่งเมื่อทุบให้แตกก็พบผอบ^{๘๖} ทองคำมีฝาปิดสนิท เมื่อเปิดออกดูก็พบพระธาตุเจ้า ๗ องค์ พระพิมพ์คำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ที่พญาการเมืองได้มาจากเมืองสุโขทัยและนำมาประดิษฐานไว้แล้วเจ้าหลวงท้าวขาก่านได้นำพระธาตุรวมทั้งพระพิมพ์เงินพระพิมพ์คำที่ขุดได้ทั้งหมดมาเก็บไว้ที่หอคำ และได้กราบบังคมทูลให้พระเจ้าติโลกราชทราบพระเจ้าติโลกราชทรงมีกระแสรับว่าเมื่อขุดได้ที่ใดก็ให้เก็บไว้ยังที่นั่นเมื่อนั้นเจ้าหลวงท้าวขาก่านพร้อมด้วยสังฆเจ้าท้าวพระยาทั้งหลายก็ พร้อมใจกันนำ พระบรมสารีริกธาตุ ๕ จำพวกรวม พระพิมพ์ เงิน พระพิมพ์ คำ มาประดิษฐานไว้ ณ ที่เดิม แล้วก่อเจดีย์ สูง ๖ วาครอบไว้ และให้มีพิธีกรรม เจ้าหลวงท้าวขาก่านปกครองนครน่าน ได้ ๔ ปี มีความดีความชอบมาก จึงในปีพุทธศักราช ๒๐๒๓ พระเจ้าติโลกราชได้ปูนบำเหน็จให้เจ้าหลวงท้าวขาก่านไปปกครองนครเชียงใหม่สืบต่อ

^{๘๖} เกสรธมโม ภิกขุ, ความจริงเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ, (กรุงเทพมหานคร : องค์การพิทักษ์พุทธศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๗๗.

ในปีพุทธศักราช ๒๐๒๔ พระเจ้านครเชียงใหม่ได้ให้ ท้าวอ้ายยวม มาปกครองนครน่านสืบต่อจากเจ้าหลวงท้าวซาก่าน ท้าวอ้ายยวมได้บูรณะองค์พระธาตุแช่แห้งให้สูงใหญ่กว่าเดิมกว้าง ๑๐ วา สูง ๑๗ วา ใช้เวลานาน ๔ ปี จึงเสร็จสิ้นบริบูรณ์และท้าวอ้ายยวมก็ได้ถึงแก่พิราลัยในปีนั้นเองพระเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ส่งเจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ มาปกครองนครน่านสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันมา ตามพงศาวดารไม่ได้กล่าวถึงเกี่ยวกับพระธาตุแช่แห้งจนถึง

ในปีพุทธศักราช ๒๐๖๒ สมัย พระยาคำยอดฟ้า ปกครองนครน่าน หลังจากที่ถูกครองเมืองได้ ๔ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๐๖๕ พระยาคำยอดฟ้าพร้อมด้วยสังฆเจ้าครูบาวัดแช่แห้ง ขุนนางบ้านเมืองทั้งหลายก็ได้สร้างพระเจ้าล้านทองและสร้างกำแพงแก้ว องค์พระมหาธาตุเจ้าไว้ทรงปกครองนครน่านได้ ๙ ปี ก็ถึงแก่พิราลัย จากประวัติความเป็นมาของ พระธาตุแช่แห้ง ตั้งแต่สมัยพัฒนาการเมือง ผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาจากกรุงสุโขทัยและนำไป ประดิษฐานบนดอยภูเพียงแช่แห้ง แล้วมีการสร้างพระธาตุครอบไว้ หลังจากนั้นก็ได้รับการ ปฏิสังขรณ์มาเป็นระยะ ๆ จนถึงปัจจุบันนับเนื่องเป็นเวลานานกว่า ๖๖๖ ปี จึงเป็นสถาปัตยกรรม ทางพระพุทธศาสนา และเป็นโบราณสถานอันศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนทั่วไปและประชาชนจังหวัด น่านได้เคารพกราบไหว้ トラบเท่าวันนี้

๓) ความสำคัญของพระธาตุแช่แห้ง

(๓.๑) พระธาตุแช่แห้งมีอิทธิพลและมีความสำคัญต่อจิตใจของประชาชนจังหวัดน่าน เป็นเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเป็น องค์แทนของพระพุทธเจ้าและมีประวัติศาสตร์คู่กับการสร้างเมืองน่านเป็นสถาปัตยกรรมโบราณทางพระพุทธศาสนา เป็นที่เคารพสักการของผู้ที่เกิดปีเถาะหรือปีกระต่าย

(๓.๒) มีความสำคัญด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมของประเทศไทยในเขตภาคเหนืออยู่อาณาจักรล้านนา กล่าวคือมีการสันนิษฐานว่า รูปแบบการก่อสร้างพระธาตุแช่แห้ง ได้รับอิทธิพลจากเจดีย์ทรงหริภุญชัย องค์พระธาตุเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา^{๘๗} ตั้งอยู่บนเชิงเนินปู ด้วยอิฐ มีความสูง ๕๕.๕ เมตร ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๒๒.๕ เมตร ถือเป็นเอกลักษณ์ของศิลปกรรมเมืองน่าน^{๘๘}

^{๘๗} ประไพ กองวงษ์, พระธาตุเจดีย์ในล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๔๘), หน้า ๙.

^{๘๘} พิบูลย์ องค์พานิชย์, พระบรมสารีริกธาตุในประเทศอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๑.

๔) สถานที่และสิ่งสำคัญภายในวัดพระธาตุแช่แห้ง

(๔.๑) วิหารหลวง

วิหารหลวงอยู่ทางด้านทิศใต้ขององค์พระธาตุเป็นวิหารขนาดใหญ่ ๖ ห้อง ห้องกลางมีขนาด ๓ ห้อง และต่อชั้นลาดออกไปทางด้านหน้า ๒ ห้องและ ด้านหลัง ๑ ห้อง ภายในวิหารหลวงมีพระเจ้าล้านทองเป็นพระประธาน พุทธลักษณะปาง มารศรีวิชัยศิลปะล้านนา ประทับนั่งบนฐาน เป็นพระพุทธรูปองค์ที่สวยงามในจังหวัดน่านองค์หนึ่งและ เป็นพระพุทธรูป คู่บ้านคู่เมืองมาช้านาน พระพุทธรูปประทับยืน ประดิษฐานใน วิหารหลวงจำนวน ๒ องค์ปัจจุบัน องค์จริงมอบให้พิพิธภัณฑ์ จ.น่านอีกองค์ ถูกโจรกรรมและยังไม่ได้กลับคืน องค์ที่เห็นจำลองจาก องค์จริงทำพิธีหล่อเททองเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ หน้าบันประตูของวิหารหลวงเป็นปูนปั้นลายนาคเกี่ยวระหวัดกัน ๘ หัว เอกลักษณ์ของศิลปะ เมืองน่าน

ภาพที่ ๓ : วิหารหลวงวัดพระธาตุแช่แห้ง^{๘๙}

(๔.๒) วิหารพระเจ้าทันใจ

วิหารพระเจ้าทันใจ สร้างด้วยคอนกรีตหลังคาไม้มุงด้วย กระเบื้องดิน รูปแบบวิหารโถงทรงจัตุรมุข กว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๑ เมตร และรอยพระพุทธรูปบาท จำลอง ปัจจุบันบูรณะดูใหม่และงดงามยิ่งขึ้น

^{๘๙} วัดพระธาตุแช่แห้ง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.reviewsiam.com> [๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

ภาพที่ ๔ : วิหารพระเจ้าทันใจ^{๙๐}

(๔.๓) เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง

องค์พระธาตุแช่แห้งเป็นพระธาตุที่มีขนาดสูงถึง ๕๕.๕ เมตร ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๒๒.๕ เมตร มีสี่เหลี่ยมอร่าม เนื่องจากบุด้วยแผ่นทองเหลือง ลักษณะของเจดีย์ทรง ระฆัง ส่วนฐานทำเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ รองรับฐานบัวลูกแก้ว ย่อเก็จ ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้นองค์ระฆังมีขนาดเล็กบัลลังก์ทำเป็นแท่นสี่เหลี่ยม ย่อเก็จ ฐานหน้ากระดานกลมเป็นกระดานสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยม และชั้นบัวคว่ำเหนือฐานแปดเหลี่ยม ตกแต่งคล้ายกลีบบัว หรือลายใบไม้แทนลายดังกล่าวนี้คงได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า ซึ่งนำมาต่อเติมขึ้นภายหลังเมื่อล่วงเข้า พุทธศตวรรษที่ ๒๔ แล้ว

ภาพที่ ๕ : เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง^{๙๑}

^{๙๐} Paiduaykan, วัดพระบรมธาตุแช่แห้ง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.paiduaykan.com> [๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน

(๔.๔) วิหารพุทธไสยาสน์

วิหารพุทธไสยาสน์ อยู่ทางด้านหน้านอกกำแพงแก้วขององค์พระธาตุแช่แห้ง มีเจดีย์สี่ขา ศิลปะพม่าเป็นเจดีย์ที่จำลองมาให้ชาวพุทธได้บูชา ชาวบ้าน เรียกว่า พระธาตุเซวาดากองตั้งอยู่ทางซ้ายมือเมื่อเดินขึ้นมาถึงบริเวณลานด้านหน้าวัดพระธาตุวิหาร ก่อสร้างตามแนวยางขององค์พระ มีประตูทางเข้าด้านหลังคือ ทิศใต้

ภาพที่ ๖ : วิหารพุทธไสยาสน์^๒

(๔.๕) บันไดนาค

บันไดนาค ๒ ตัว คู่กัน คือ พญาศรีสุทโธนาคราช และนางพญานาคิณีศรีปทุมมาซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าทางเข้าพระบรมธาตุซึ่งสามารถเห็นวิวทิวทัศน์ของเมืองน่านได้ในบริเวณกว้าง

ภาพที่ ๗ : บันไดนาค

^๒ วัดพระธาตุแช่แห้ง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://th.tripadvisor.com> [๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

๒.๒.๓ ประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

ประเพณีงานนมัสการพระธาตุแช่แห้งหรือ “งานหกเป็ง” เป็นงานสำคัญที่จัด ขึ้นเพื่อ นมัสการพระธาตุแช่แห้งซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จัดขึ้นตรงกับวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คน เป็นงานที่จัดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพญา การเมืองและ เจ้าเมืองน่านองค์ต่อ ๆ มาที่ทำพิธีกรรมนมัสการพระธาตุ แช่แห้ง สืบทอดถึงปัจจุบัน จนเป็นประเพณี นับได้ว่างานนมัสการ “หกเป็ง” เป็นพิธีกรรมนมัสการพระธาตุแช่แห้งที่สำคัญ สิ่งสำคัญประการหนึ่งใน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนั้นจะต้องมีองค์ประกอบด้านบุคคล เวลา สถานที่ เครื่องประกอบพิธี ต้องตรงตามคติความเชื่อของประชาชนต่อพระธาตุแช่แห้งซึ่งเป็นความเชื่อแบบ ประสมประสาน ระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อแบบดั้งเดิมหรือไสยศาสตร์โดย ปรับประยุกต์ให้ เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมปัจจุบันมีองค์ประกอบ ขั้นตอน และวัสดุเครื่องใช้ประกอบในการทำ พิธีกรรม ดังนี้

๑) วัตถุประสงค์ของงานประเพณีหกเป็ง

ประเพณีหกเป็งเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง และเกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม จึงจัดขึ้นก็เพื่อจุดมุ่งหมายหลายอย่างดังต่อไปนี้

๑) เพื่อสักการบูชา เป็นการแสดงออกถึงความนอบน้อมต่อคุณของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ ผู้ที่ได้ตรัสรู้และสั่งสอนให้ผู้อื่นได้รู้ตาม พระธรรม คือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์ คือ ผู้ที่รับสืบทอดคำสั่งสอนของพระศาสดาแล้วนำมาปฏิบัติตาม และสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ด้วย เป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษ ผู้ที่ได้เริ่มสร้างองค์พระธาตุให้ยิ่งใหญ่และสวยงาม และยังรวมถึงผู้ที่ ได้มีส่วนร่วมได้ให้การอุปถัมภ์การสร้างวัดแห่งนี้ คือ พญาการเมือง พระมหาธรรมบาล ท้าวขาก่าน และผู้ครองนครน่านทั้ง ๖๓ เป็นต้น ที่ได้ร่วมกันสร้างพระธาตุแห่งนี้ขึ้นมา

๒) เพื่อความเป็นสิริมงคล การจัดงานประเพณีหกเป็งนั้น เป็นเรื่องของความเชื่อ ตั้งแต่อดีตรุ่นปู่ ยา ตา ยาย ว่าถ้าได้ทำสิ่งที่ดีงามแล้วชีวิตจะได้พบเจอแต่สิ่งที่ดี ๆ โดยเฉพาะการได้ ทำบุญใหญ่กับองค์พระธาตุหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองด้วยแล้ว ยังเป็นสิริมงคลกับตนเองและ ครอบครัวเป็นอย่างมาก ที่สำคัญคือการทำบุญใหญ่ตั้งแต่ต้นปี เริ่มต้นด้วยสิ่งที่ดีก็จะดีตลอดทั้งปี

๓) เพื่อความสามัคคี ความเสียสละ เป็นงานบุญงานกุศลที่ฝึกจิตใจให้รู้จักเป็นผู้ เสียสละ เพื่อที่จะทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ต้องได้รับความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน จนทำให้เกิดความรักสามัคคีขึ้นในหมู่คณะ

๔) เพื่อความจรรโลงใจ เมื่อได้มากราบไหว้ขอพรจากองค์พระธาตุแล้ว ก็ย่อมได้รับความ สบายอกสบายใจ มีกำลังแรงใจที่จะทำสิ่งอื่นต่อไป ไม่เกิดความวิตกกังวลใจจึงทำให้การงานสิ่ง ใดก็ไม่ขัดข้องหมองใจ และสำเร็จด้วยดี

๕) เพื่อสืบทอดศาสนา วัดพระธาตุแช่แห้งเป็นวัดพระอารามหลวงและเป็นวัดประจำจังหวัดและเป็นสถานศึกษาทางพระพุทธศาสนาจึงต้องมีค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนบุคคลภายในวัด ดังนั้นจึงมีการจัดให้ผู้คนได้มาทำบุญเพื่อเป็นต้นทุนในการบำรุงศาสนวัตถุ คือ สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด รวมไปถึงค่าน้ำค่าไฟ การจัดตกแต่งสถานที่ให้เป็นที่รื่นรมย์พักผ่อนทั้งกายและใจและศาสนบุคคล คือ พระสงฆ์สามเณรเพื่อเป็นทุนการศึกษาและค่าภัตตาหารเช้าเพลอีกต่อไปด้วย

๒) องค์ประกอบของพิธีกรรม

(๒.๑) องค์ประกอบของพิธีกรรมด้านเวลา

เหตุผลที่จัดงานประเพณีงานนมัสการพระธาตุแช่แห้งหรืองาน ประเพณีหกเป็งจัดขึ้นตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืนนั้น พระครูวิสิฐนนทวุฒิ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง อําเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ได้กล่าวว่าเหตุที่ต้องจัดงานประเพณีหกเป็งในวันเวลาดังกล่าว เพราะเป็นประเพณีที่ท่านในสมัยโบราณได้ทำสืบทอดกันมาหลายร้อยปี จนถึงปัจจุบัน และเป็นวันมาฆบูชา ซึ่งเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระอรหันต์สาวก ที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย จำนวน ๑,๒๕๐ รูป เพื่อฟัง “โอวาท ปาฏิโมกข์” ที่สอนให้คน ทำดี ละความชั่ว ทำใจให้ผ่องใส แม้ความเชื่อเกี่ยวกับเวลาในทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่า “เมื่อประพฤติชอบ ในเวลาใด เวลานั้นชื่อว่าเป็นฤกษ์ดี มงคลดี”^{๙๓} คนไทยทั่วไปถือเวลาที่เป็นมงคลที่ลงท้ายด้วย ๙๒๑ ด้วยเหตุว่าคนสมัยโบราณเชื่อกันว่าการทำสิ่งใด ๆ จะใช้จำนวน ๙ เป็นจำนวนที่เชื่อว่าโชคดี^{๙๔} และ เลข ๙ ยิ่งออกเสียงพ้องกับคำว่า “ก้าว” หมายถึง ความก้าวหน้า ก้าวไกลหรือก้าวไปข้างหน้า คนสมัยปัจจุบันจึงถือฤกษ์ยามดี ดังนั้น เวลาที่กำหนดในงานประเพณีหกเป็ง จะจัดงานขึ้นวัน ๘ ค่ำ เดือน ๔ หรือ ๖ เป็ง คือเริ่มวันขึ้น ๘ ค่ำ และเวลาใน พิธีกรรม จะเริ่มตั้งแต่ ๑๔.๐๐ น.- ๑๗.๐๐น ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุกปีถือว่าเป็นฤกษ์ยามอันมงคลความเชื่อด้านเวลาหรือฤกษ์ยามนั้นคนไทยถือว่ามีความสำคัญ พิธีกรรม ต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อบูชา พระธาตุจะจัดในเวลาเดียวกับที่จัดมาในอดีต เพราะถือว่าบรรพบุรุษได้กำหนดเป็นแบบอย่างดีแล้วและตรงกับฤกษ์ยามที่พุทธศาสนิกชนถือปฏิบัติ มาเช่น การสืบชะตา หลวง ต้องทำช่วงเวลาเช้าเหมาะแก่กับอากาศที่ไม่ร้อน เป็นการเริ่มกิจกรรมแรกของวันด้วยพิธีกรรม มงคล จะได้รับโชคดีในกิจกรรมต่อ ๆ ไป สอดคล้องกับคติการค้าขายพ่อค้าแม่ค้า ซึ่งถือว่า การได้รับเงินจากลูกค้าคนแรกถือเป็นมงคล จะนำเงินที่ได้ ไปตะแคงซื้ออื่น ๆ เพื่อเป็นมงคล จะได้ขายได้ต่อไป

^{๙๓} พระธรรมกิตติวงศ์, พจนานุกรมเพื่อพุทธศาสนา “คำวัด”, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๗๒๐.

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

ประชาชนจังหวัดน่านในอดีตเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา จึงมี คติความเชื่อเหมือนประชาชนทั่วไปโดยผสมผสานกับความเชื่อแบบล้านนาและความเชื่อแบบ ดั้งเดิมเข้าด้วยกัน จึงจัดพิธีกรรมในงานประเพณีหกเป็งตามเวลาต่อไปนี้^{๙๕}

วันที่ ๑ เป็นวันเปิดงาน

ตรงกับวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๔ ได้ เดือน ๖ เหนือ มีพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ ขบวนแห่ ผ้าทิพย์ห่มพระธาตุ, น้ำสรงพระธาตุ, ขบวนแห่เครื่องหลวงนมัสการพระธาตุแช่แห้งและพระสงฆ์ ๑๙ รูป เจริญพระพุทธมนต์ พิธีสมโภชผ้าทิพย์พระธาตุฯ พระราชทาน, พระสงฆ์ อำเภอมืองน่าน, คณะสงฆ์อำเภอกู่เพียง เจริญพระพุทธมนต์, สวดเบิก ๑ วาร ของคณะสงฆ์ อำเภอมือง จังหวัดน่าน ^{๙๖}

วันที่ ๒ ตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ ได้ เดือน ๖ เหนือ

เป็นวันทำพิธีเปิดงาน มีพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ พิธีเปิดงานการปฏิบัติธรรมเป็นพุทธบูชาและบวงสรวงพระมหาธาตุกู่เพียงแช่แห้ง, ขบวนแห่ ผ้าทิพย์ห่มพระธาตุ, น้ำสรงพระธาตุ, ขบวนแห่เครื่องหลวงนมัสการพระธาตุแช่แห้ง, คณะสงฆ์อำเภอกู่ซำง-เฉลิมพระเกียรติ, คณะสงฆ์อำเภอยางเมือง เจริญพระพุทธมนต์หลวง (สวดมนต์ตัน) , คณะสงฆ์อำเภอกู่ซำง สวดเบิก ๑ วาร^{๙๗} , ทำบุญฟังธรรม ทานด้าย ๔ สาย สรงน้ำและทานผ้าป่าบูชาพระธาตุแช่แห้ง ไหว้ พระเจ้าอุ้มเมือง พระเจ้าล้านทอง เจ้าหลวงขาก่าน ตลอดทั้งวัน

วันที่ ๓ ตรงกับวันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ ได้ เดือน ๖ เหนือ

พิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ นมัสการ สรงน้ำพระธาตุ และทานผ้าป่าพระธาตุแช่แห้ง (ทั้งวัน), พิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าหลวงขาก่าน^{๙๘} , คณะสงฆ์อำเภอบัว, คณะสงฆ์อำเภอนันทบุรี เจริญพระพุทธมนต์หลวง (สวดมนต์ตัน), คณะสงฆ์ วัดกู่คำ ตำบลในเวียง อำเภอมือง จังหวัดน่าน สวดเบิก ๑ วาร, ทำบุญ ฟังธรรม สะเดาะเคราะห์ด้าย ๔ สาย สรงน้ำและทานผ้าป่าบูชาพระธาตุแช่แห้ง ไหว้พระเจ้าอุ้มเมือง พระเจ้าล้านทอง เจ้าหลวงขาก่าน ตลอดทั้งวัน

วันที่ ๔ ตรงกับวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๔ ได้ เดือน ๖ เหนือ

พิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ นมัสการ สรงน้ำพระธาตุ และทานผ้าป่าพระธาตุแช่แห้ง (ทั้งวัน), ขบวนแห่ผ้าทิพย์ห่มพระธาตุ, น้ำสรงพระธาตุ, ขบวนแห่เครื่องหลวงนมัสการพระธาตุแช่แห้ง, คณะสงฆ์อำเภอมะจิม, คณะสงฆ์อำเภอสันติสุข เจริญพระพุทธมนต์หลวง (สวดมนต์ตัน), คณะสงฆ์

^{๙๕} พระกรวิชัย ฐมมวโร, “การศึกษาคติความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐.

^{๙๖} สำนักงานวัดพระธาตุแช่แห้ง, กำหนดการงานประเพณีหกเป็งนมัสการพระมหาธาตุเจ้ากู่เพียงแช่แห้ง ประจำปี ๒๕๖๑, อัดสำเนา, หน้า ๑.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๙๘} พระกรวิชัย ฐมมวโร, “การศึกษาคติความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐.

อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน สวดเบิก ๑ วาร, ทำบุญ ฟังธรรม ทานด้าย ๔ สาย สรงน้ำและทานผ้าป่าบูชาพระธาตุแช่แห้ง ไหว้ พระเจ้าอุ้มเมือง พระเจ้าล้านทอง เจ้าหลวงขาก่าน ตลอดทั้งวัน

วันที่ ๕ ตรงกับวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ

พิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ ขบวนแห่ ผ้าทิพย์ห่มพระธาตุ, น้ำสรงพระธาตุ, ขบวนแห่เครื่องหลวงนมัสการพระธาตุแช่แห้ง สรงน้ำพระธาตุและทานผ้าป่าพระธาตุแช่แห้ง ทั้งวัน, คณะสงฆ์อำเภอ นานาหมื่น, คณะสงฆ์อำเภอนาน้อย เจริญพระพุทธมนต์หลวง (สวดมนต์ตัน), คณะสงฆ์ วัดวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน สวดเบิก ๑ วาร, ทำบุญ ฟังธรรม ทานด้าย ๔ สาย สรงน้ำและทานผ้าป่าบูชาพระธาตุแช่แห้ง ไหว้ พระเจ้าอุ้มเมือง พระเจ้าล้านทอง เจ้าหลวงขาก่าน ตลอดทั้งวัน

วันที่ ๖ ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ

พิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ ขบวนแห่ ผ้าทิพย์ห่มพระธาตุ น้ำสรงพระธาตุ เทศมหาชาติ, คณะสงฆ์อำเภอเวียงสา คณะสงฆ์อำเภอบ่อเกลือ เจริญพระพุทธมนต์หลวง (สวดมนต์ตัน) คณะสงฆ์อำเภอเวียงสา สวดเบิก ๑ วาร, ทำบุญ ฟังธรรม ทานด้าย ๔ สาย สรงน้ำและทานผ้าป่าบูชาพระธาตุแช่แห้ง ไหว้ พระเจ้าอุ้มเมือง พระเจ้าล้านทอง เจ้าหลวงขาก่านตลอดทั้งวัน, การแสดงด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณีของ ๗ ตำบล ในอำเภอภูเพียง

วันที่ ๗ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ

พิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ เทศมหาชาติ ทอดผ้าป่าสามัคคี ๔ ประเทศ ได้แก่ ไทย เนปาล ลาว อินเดีย, ขบวนแห่ ผ้าทิพย์ห่มพระธาตุ, น้ำสรงพระธาตุ, ขบวนแห่เครื่องหลวงนมัสการพระธาตุแช่แห้ง, คณะสงฆ์อำเภอเมืองน่าน, คณะสงฆ์อำเภอบ้านหลวง, คณะสงฆ์อำเภอสองแคว เจริญพระพุทธมนต์หลวง (สวดมนต์ตัน), คณะสงฆ์ วัดวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน สวดเบิก ๑ วาร, ทำบุญ ฟังธรรม ทานด้าย ๔ สาย สรงน้ำและทานผ้าป่าบูชาพระธาตุแช่แห้ง ไหว้ พระเจ้าอุ้มเมือง พระเจ้าล้านทอง เจ้าหลวงขาก่านตลอดทั้งวัน, เวียนเทียนรอบพระธาตุแช่แห้ง

(๒.๒) องค์ประกอบของพิธีกรรมด้านบุคคล

๒.๑ พระสงฆ์ เป็นผู้นำพิธีฝ่ายสงฆ์ เนื่องจากพิธีกรรมส่วนใหญ่อยู่บนความความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักส่วนความเชื่อดั้งเดิม(เชื่อผีและลัทธิพราหมณ์เป็นส่วนรองลงไป) จึงให้พระสงฆ์นำและพระสงฆ์อยู่ในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระพุทธศาสนาและต้องใช้บทสวดพุทธคุณที่ทำโดยพระสงฆ์ และ พระสงฆ์จะมีศีลมากกว่าฆราวาสจะได้มานิสสัยมากจำนวน พระสงฆ์ที่ร่วมพิธีจะลงท้ายด้วยเลข ๙ เช่น การเจริญพระพุทธมนต์หลวง (สวดมนต์ตัน)

๒.๒ มีพระสงฆ์ ๑๙ รูป ยกเว้น พิธีที่มีพระสงฆ์มาก เช่น การทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง, พิธีเลี้ยงพระสงฆ์หมุ่มาก, พิธีนมัสการพระธาตุ มีพระสงฆ์ ๙๙ รูป

๒.๓ ข้าราชการ พิธีนมัสการพระธาตุ มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานหรือผู้แทนในการนำพิธีฝ่ายฆราวาสถือคติความเชื่อว่าผู้ว่าราชการจังหวัดอยู่ในฐานะเป็นเจ้าของอดีตคือเจ้าเมืองผู้ครองเมืองนานเป็นผู้นำพิธี ต้องให้ผู้นำหรือเจ้าเมืองเป็นผู้ประกอบพิธีฝ่ายประชาชน

๒.๔ บุคคลนำพิธีทางศาสนา พ่ออาจารย์วัด, พ่อหมอพราหมณ์ ผู้ทำพิธีกรรม บวงสรวงพระธาตุและ คนเข้าทรงเจ้าหลวงขาก่าน ในพิธีกรรมที่มีได้เป็นความเชื่อหลักเป็นพุทธศาสนาก็ใช้บุคคลที่อยู่ในความเชื่อนั้น เช่น การบวงสรวงเป็นของลัทธิพราหมณ์ จึงให้หมอ พราหมณ์เป็นผู้นำพิธี การเข้าทรงวิญญาณเจ้าหลวงขาก่านเป็นความเชื่อด้านผู้ ก็ใช้ประชาชนที่มี คาถาและมีคุณสมบัติที่เป็นร่างทรงได้เป็นผู้นำพิธี

๒.๕ บุคคลทั่วไปที่ร่วมพิธี:ประชาชนทั่วไปที่เลื่อมใสในพระธาตุแช่แห้งสามารถเข้าร่วมได้ทุกพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีมีคติความเชื่อว่าจะได้บุญมากที่ได้แสดงออกถึงความเชื่อและได้ เคารพบูชาอธิฐานขอพรแล้วชีวิตจะมีความเจริญ

(๒.๓) องค์ประกอบของพิธีกรรมด้านสถานที่

สถานที่ใช้บริเวณวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นสถานที่อนุศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบทำพิธีทั้ง การทำบุญและสถานที่พิธีกรรมของประชาชน

๓) ขั้นตอนประเพณีพิธีกรรม

(๓.๑) ขั้นตอนการวางแผน

มีฝ่ายวัดพระธาตุแช่แห้งนำโดยเจ้าอาวาสและไวยาจักรฝ่ายฆราวาส นำโดยสำนักงานจังหวัดน่าน หัวหน้าส่วนราชการ ตัวแทนองค์กรท้องถิ่น ร่วม ประชุมกำหนดรายละเอียดดำเนินงาน เมื่อได้แผนงานทั้งหมดแล้วก็ส่งไปให้ฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเตรียมดำเนินการในส่วนของตน เช่น เตรียมเครื่องสักการบูชาพระธาตุแช่แห้ง เตรียมพิธีเปิด งาน เตรียมการเทศน์ธรรม เตรียมการประสานงาน เตรียมอำนวยความสะดวก การแจ้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้นำแผนไปยังประชาชนที่จะร่วมกิจกรรม ได้เตรียมการด้านต่าง ๆ เป็นต้น

(๓.๒) ขั้นตอนดำเนินงาน

กำหนดการนมัสการพระธาตุแช่แห้งกำหนดไว้ ๗ วัน ๗ คืน โดยแต่ละวันจะมีหมายกำหนดการชัดเจนทั้ง เวลา สถานที่ บุคคลที่รับผิดชอบ ขั้นตอนใน พิธีกรรมนั้น ๆ งานนมัสการพระธาตุแช่แห้ง วันแรกจะเป็นการพิธีทำบุญตักบาตร ข้าวสาร อาหารแห้ง พระจำนวนพระภิกษุสามเณร จำนวน ๒๐๙ รูป โดยเริ่มเวลาประมาณ ๐๖.๑๙ น. มี การทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งหลังจากนั้นพระสงฆ์จะให้พรด้วยบท “ชะยันโต” ไปจนจบสุดท้ายพระสงฆ์ให้พร พร้อมกรวดน้ำอุทิศบุญกุศล โดยประชาชนจะใช้น้ำสะอาดที่ใสในภาชนะเล็ก ๆ หยาดลงดินหรือลงสิ่งรองรับพร้อมอธิฐาน

(๓.๓) องค์ประกอบด้านวัสดุ เครื่องใช้ ประกอบพิธีกรรม

๑) เครื่องสักการะ ประกอบด้วย เครื่องบายศรี ๗ ชั้น ผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย อ้อย หนาก พลู ต้นกล้วย ฐูป เทียน ดอกไม้ เป็นต้น

๒) อาหารที่นำมาสักการบูชา มีดังนี้ อาหารคาวหวาน เช่น ขนมถ้วยฟู ทองหยิบ ทองหยอด เม็ดขนุน ขนมเส้นห่อจันทร์ ขนมชั้น เป็นต้น

(๓.๔) ประเภทพิธีกรรมและรายละเอียดต่าง ๆ ในงานประเพณีทกเป็งนมัสการ พระธาตุแช่แห้ง

๑. พิธีกรรมการเปิดงานนมัสการพระธาตุแช่แห้ง

๑.๑ บุคคลผู้ร่วมพิธีฝ่ายฆราวาสนาโดยผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการหัวหน้า สถานศึกษา ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป รวมประมาณ ๑,๑๐๐ คน

๑.๒ ผู้นำฝ่ายสงฆ์นำโดย เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล พระเถระผู้ใหญ่ และพระสงฆ์ รวมประมาณ ๑๙๙ รูปขึ้นตอนของพิธีกรรม ทุกฝ่ายมารวมที่ช่วง (บริเวณหน้าพระธาตุแช่แห้ง) เวลาประมาณ ๐๗.๐๙ น. เริ่มพิธีทางสงฆ์ก่อน โดยคณะสงฆ์ทำการเจริญพุทธมนต์ หลังจากนั้น เจ้าคณะจังหวัด และผู้ว่าราชการจังหวัดไปกราบนมัสการพระธาตุแช่แห้ง จากนั้น เจ้าคณะจังหวัดและผู้ว่าราชการ จังหวัด กล่าวเปิดงานอย่างเป็นทางการตามลำดับ ในพิธีมีการแสดงต่าง ๆ ดังนี้

๑.๓ รำฟ้อนเล็บ รำเชิงเมืองน่าน รำขอเมืองน่าน ตีกลองสะบัดชัย ตีกลองปฐจา พระธาตุแช่แห้ง

๑.๔ การนมัสการพระธาตุแช่แห้ง สะท้อนความเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตตนเองและครอบครัว มั่นคงเพราะพระบรมสารีริกธาตุเป็นเสมือนพระพุทธรูปที่มีพระชนม์ชีพตลอดกาล และพระธาตุเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ก่อสร้างมั่นคง จะให้โชคลาภเมื่อหมั่นทำความดี

๒. พิธีกรรมสืบชะตาหลวง

พิธีสืบชะตาหลวง เป็นพิธีสืบชะตาให้กับคนจำนวนมาก ๆ สืบชะตาน้อยก็คือ สืบชะตาให้กับคนคนเดียว เหตุที่เรียกว่าพิธีสืบชะตาหลวงก็เพราะมีคนมาสืบชะตาร่วมกันจำนวนมาก ซึ่งคำว่า “มาก” คนไทยล้านนาเรียกว่า “หลวง” ส่วนพิธีที่เรียกว่า “สืบชะตาน้อย” ก็เพราะมีคนสืบชะตาเพียงหนึ่งหรือสองคนมีจำนวนน้อยจึงเรียกว่า “สืบชะตาน้อย”

สำหรับวัดพระธาตุแช่แห้งจะสืบชะตาตามแบบชาวไทยล้านนา เรียกว่า “สืบชะตาหลวง” มีประชาชนจำนวนมากมาร่วมสืบชะตา ซึ่งมีมาแต่โบราณแล้ว เนื่องจากแต่เดิมนั้นพิธีสืบ ชะตา ถือเป็นพิธีพราหมณ์ โดยมีอาจารย์ประจำหมู่บ้านซึ่งเป็นฆราวาสที่มีความเชี่ยวชาญด้าน พิธีกรรม พื้นบ้านและถือเป็นตัวแทนของพราหมณ์ เป็นผู้ประกอบพิธี ครั้นต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนา เผยแผ่

เข้ามาจนมีความเจริญรุ่งเรือง พิธีสืบทอดจึงมีการผสมผสานระหว่างพิธีพุทธกับพิธี พราหมณ์ โดยมี พระสงฆ์มาทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีสืบทอดแทนอาจารย์ซึ่งเป็นฆราวาสจวบจนถึงปัจจุบัน ในการ สืบทอดนั้นจะแต่งดาเครื่องสืบทอดหลายอย่างซึ่งถือเป็น เครื่องบูชาอย่างหนึ่งตามพิธีที่สืบทอดกัน มาสถานที่ใช้บริเวณช่วงพระธาตุ (ลานหน้าพระธาตุแช่แห้ง) มีเต็นท์พิธีกรรมสำหรับ คณะสงฆ์เจริญ พุทธคุณ ๑๒ ตำนาน จำนวน ๙ รูป และเต็นท์สำหรับฆราวาสนั่งและโยงด้ายมงคล จากพระธาตุ แช่แห้ง พระธาตุตะก๊อง พระเจ้าอุ้มเมือง พระเจ้าล้านทอง พระเจ้าทันใจ พระพุทธ ไสยาสน์ มายัง ประชาชน และผู้ใดมาร่วมพิธีไม่ได้ก็ฝากของส่งของเครื่องใช้ส่วนตัวมาสืบทอด เช่น รูปถ่ายหรือของ ใช้ส่วนตัวมาแทนตนได้ เวลาสืบทอดหลวง เริ่ม ๐๙.๐๙ น. เป็นต้นไป (ใช้เวลาสวดโดยไม่หยุด รวม ๒ ชั่วโมง) เครื่องประกอบชุดสืบทอดที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ขึ้นตั้งประกอบด้วยของอย่างละ ๔, หมาก ๔, พลุ ๔, เทียน ๔ คู่, ฐูป ๔ คู่, ดอกไม้ ๔, เงิน ๙ บาท ๑ สลึง, ข้าวสาร, ผ้าขาวผ้าแดง, ต้นกล้วย ต้นอ้อย (ให้ความหมายว่าเกิดความงอกงามสดชื่น), ไม้งามความยาวเท่าศอกของผู้สืบทอด, หมาก พลุ, ตุง (การตัดกระดาษแก้วให้เป็นรูปตุ๊กตา) เล็กสีประจำเทวดานพเคราะห์, ขาวเปลือก ข้าวสาร, ผลไม้ส่วนใหญ่จะใช้มะพร้าว กล้วยทั้งดิบและสุก, กระทบน้ำ กระทบทราย ใช้กระทบไม้ไผ่ โดยมี ข้อแม้ว่า “น้ำอยู่บนปลาย ทรายอยู่ล่าง”, ด้ายสายสิญจน์, บาตรน้ำมนต์ (น้ำมนต์ประกอบด้วย ผักส้มป่อยเผา แล้วห้ำมเป่า นำไปแช่ในน้ำสะอาด) และที่สำคัญคือไม้ค้ำสลีจำนวน ๑๐๘ เล่ม การสื บทอดหลวงสะท้อนความเชื่อว่าเพื่อใหม่บารมีพระพุทธเจ้ามาคุ้มครอง ทำใหม่ กำลังใจเชื่อมั่นใน ตนเองมากขึ้นเชื่อมั่นว่าจะสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ และสามารถพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของตนได้ต่อไป และเชื่อว่าจะหายป่วยมีความสุขความเจริญ

๓. พิธีกรรมขบวนแห่เครื่องหลวงนมัสการพระธาตุแช่แห้ง

๓.๑ ขบวนแห่ ประกอบด้วย ขบวนแห่เครื่องหลวงประกอบด้วย ชุดเครื่อง นมัสการหลวง ผ้าทิพย์ห่มพระธาตุแช่แห้งและน้ำทิพย์หลวงสรองพระธาตุ (ผ้าไตร จีวร อังสะ) มาจาก บ่อน้ำของ ๑๕ แห่ง(ใน ๑๕ อำเภอทั่วจังหวัดน่าน) และขบวนแห่เครื่องนมัสการของฝ่ายประชาชน ประกอบด้วย ขบวนแห่ของผู้สูงอายุ ขบวนแห่ของประชาชนในอำเภอภูเพียง๗ตำบล ขบวนกลอง สะบัดชัย ขบวนกลองแวง ซอล่อง น่าน ขบวนหาบผลไม้ต่าง ๆ ขบวนแห่ตุงชัย ๑๒ ราศี ขบวน ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พ่อค้า ประชาชนทั่วไป เป็นต้น

๓.๒ พิธีกรรม เริ่มเวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. โดยขบวนจะมีประชาชนทุกหมู่ เหล่าและ ส่วนราชการหมดจะไปตั้งที่สะพานพัฒนาภาคเหนือ แล้วเคลื่อนขบวนมาถึงพระธาตุแช่แห้ง การแห่ขบวนเครื่องหลวงถวายสักการพระธาตุแช่แห้งสะท้อนความเชื่อว่าจะได้บุญ กุศลสองต่อเพราะ ทำบุญกับพระธาตุแล้วยังได้ทำบุญถวายเป็นพระราชกุศลแต่สถาบันกษัตริย์ด้วย

๔. พิธีกรรมการสวดมนต์หลวง

พิธีกรรมการสวดมนต์หลวง เป็นพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์หลวง (สวดมนต์ตัน) และสวดเบิก ๑ ในพิธีจะมี พระสงฆ์สวดบทพุทธคุณทุกบทในตำราบทสวดมนต์ตัน โดยไม่หยุดใช้เวลา ๒ ชั่วโมง การสวด มนต์ตันเป็นบทสวดครบทุกบทหรือครบสูตรในบทสวดจะมีทั้งการสวดถอนสิ่งไม่ดีออกไปจากตัว บทสวดป้องกันสิ่งไม่ดีมิให้เข้าใกล้ตัว บทสวดรักษาสุขภาพร่างกาย บทสวดให้ชีวิตมีความเจริญ บทสวดอุทิศบุญกุศลให้เทวดา พระสงฆ์ที่สวดมนต์ตันมีไม่มากนักและจะต้องมีพระจำนวน ๑๙ รูป การสวดมนต์ตันจะมีเฉพาะในพิธีบุญใหญ่ ๆ หรือในสถานที่ที่คาดว่ามิวิญญาณ เช่น งาน นมัสการพระธาตุแช่แห้ง การปลูกเสกวัดมุงคล การนั่งวิปัสสนากรรมฐานในป่าช้า เป็นต้น

๔.๑ การนมัสการพระเจ้าอู่เมือง พระเจ้าล้านทอง พระเจ้าพันใจ พระพุทธไสยาสน์ นมัสการได้ตลอดเวลา โดยใช้ รูป เทียน ดอกบัว นมัสการ

๔.๒ พิธีไหว้พระเจ้าแสงเสื่อ เจ้าหลวงขาก่าน

๔.๓ ไหว้ได้ตลอดเวลาโดยใช้ รูป เทียน ดอกบัว นมัสการ รูป หัวหมูต้ม ไก่ต้ม การสวดมนต์ตันสะท้อนความเชื่อว่า การร่วมพิธีสวดมนต์ตันจะได้รับแรงบุญมาก คำอธิษฐานจะมีพลัง

๕. การมีเทศน์มหาชาติ

การมีเทศน์มหาชาติในประเพณีนมัสการพระธาตุแช่แห้งทุกปีก็เพราะเป็นพิธีกรรมที่ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณและผ่านมามากหลายร้อยปีแล้ว จนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยทางภาคอีสานเรียกว่ามี “ประเพณีงานฮีต ๑๒” ซึ่งจะมิงงานบุญพระเวศ แต่ทางจังหวัดน่านหรือจังหวัดที่เคยเป็นดินแดนในอาณาจักรล้านนามาก่อนเรียกว่า “ประเพณีงานเทศมหาชาติ”

ในงานประเพณีหกเป็งนมัสการพระธาตุแช่แห้งจะมีพิธีเทศน์มหาชาติครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งเป็นบุญพิธีที่นิยมจัดให้มีกันมาแต่โบราณ สันนิษฐานว่ามีมาแต่สมัยพญาเมืองเพราะ ได้รับอิทธิพลจากกรุงสุโขทัยซึ่งกรุงสุโขทัยนิยมการเทศน์มหาชาติมากดังหลักฐานปรากฏตาม ความในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๓ หรือ “จารึกนครชุม” ซึ่งจารึกไว้ในสมัยพญาลิไท (พระมหา ธรรมราชาที่ ๑) เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ ว่า “ธรรมเทศนา อันเป็นต้นวา พระมหาชาติหาคนสวดแลมิได้เลย”งานเทศน์มหาชาตินี้เรื่องที่น่ามาใช้ในการเทศน์มหาชาตินั้น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระ เวสสันดร อันเป็นพระชาติสุดท้ายของพระบรมโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า พุทธศาสนิกชน ชาวไทยตลอดจนประเทศใกล้เคียงนับถือกันมาแต่โบราณว่า เรื่องมหาเวสสันดรชาดก สำคัญกว่า ชาดกอื่น ๆ ด้วยปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ในเรื่อง มหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ อย่างคือ

(๑) ท่านบารมี ทรงบริจาคทรัพย์สิน ช่าง ม้า ราชรถ พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี

(๒) ศิลบารมี ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต
 (๓) เนกขัมมบารมี ทรงครองเพศ บรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต
 (๔) ปัญญาบารมี ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลา ที่ทรงผนวช
 (๕) วิริยบารมี ทรงปฏิบัติธรรมมิได้ย่อหย่อน
 (๖) สัจจบารมี ทรงลั่นพระวาจาแยกสอง พระกุมารให้ชูชก เมื่อพระกุมาร
 หลบหนี ก็ทรงติดตามมาให้

(๗) ขันติบารมี ทรงอดทนต่อความ ยากลำบากต่าง ๆ ขณะที่ได้เดินทางมายัง
 เขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้เมื่อ ทอดพระเนตร เห็นชูชกเขียนตีพระกุมารอย่าง
 ทารุณ พระองค์ก็ทรงข่มพระหฤทัยไว้ได้

(๘) เมตตาบารมี เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงคราชภูร์ มาทูลขอช้างปัจจัย
 นาเคนทร์ เพราะเมืองกลิงคราชภูร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ และเมื่อชูชกมาทูลขอสอง
 พระกุมาร โดยอ้างว่าตนได้รับความลำบาก ต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย

(๙) อุเบกขาบารมี เมื่อเห็นสองกุมารถูกชูชกเขียนตี วิงวอนให้พระองค์
 ช่วยเหลือ พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือ ความวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ ประทานเป็นสิทธิ์ขาด
 แก่ชูชกไปแล้ว

(๑๐) อธิษฐานบารมี ทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จ โปธิญาณเบื้อง
 หน้า แม้จะมีอุปสรรคก็มีได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ

การฟังเทศน์มหาชาติ สะท้อนความเชื่อว่า เมื่อได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓
 กัณฑ์ จะได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ คือ ๑. เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ๒. เกิดในโลกสวรรค์
 ๓. ไม่ไปเกิดในนรก มีลาภ ยศ ๔. ความสุข ๕. บรรลุมรรคนิพพานง่าย

๖. พิธีกรรมการทอดผ้าป่าสามัคคี

พิธีการทอดผ้าป่าจะมีการจัดขึ้นในงานนมัสการพระธาตุแช่แห้ง วันสุดท้ายของ
 งาน เวลาประมาณ ๐๙.๐๙ น. โดยมีประชาชนทุกตำบลในเขตอำเภอภูเพียงรวมทั้งหัววัดในเขตตำบล
 ม่วงดีด จะจัดผ้าป่ามาร่วมพิธีในวันสุดท้ายของงานซึ่งประชาชนส่วนใหญ่จะมาร่วมปัจจัยต่าง ๆ ตาม
 กลุ่มของตนแล้วแห่มาทานที่วัดพระธาตุแช่แห้งในงานประเพณีหกเป็งทุกปี

การถวายผ้าป่าสะท้อนความเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์มากจากการ “ให้” เพื่อทำนุ
 บำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไปเพราะเป็นการทดแทน “คุณพระพุทธศาสนา” ที่เป็นสถาบัน
 สำคัญสร้าง ประโยชน์ให้กับประชาชนมานา

๗. พิธีกรรมการเวียนเทียน

พิธีกรรมการเวียนเทียน ตรงกับวันมาฆบูชาเป็นวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำและเป็นวัน
 สุดท้ายของงานประเพณีหกเป็งการเวียนเทียนเป็นการประลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นการทำบุญใน

วันสำคัญซึ่งเป็นวันที่พระพุทธเจ้าแสดง “โอวาทปาฏิโมกข์” แก่เหล่าสาวกของพระองค์เพื่อนำไปสอนให้คน ทำดี ละความชั่ว ทำใจให้ผ่องใส ก่อนไปเวียนเทียนต้องปฏิบัติ ดังนี้ อาบน้ำชำระ ร่างกายให้สะอาด ทำจิตใจให้เบิกบาน แต่งกายให้สุภาพ เตรียมเครื่องบูชาให้พร้อม เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน พิธีกรรม ทางวัดจะจัดให้มีการเวียนเทียนในช่วงเย็นเวลาประมาณ ๑๘.๓๙ น. โดยจะมี การทำพิธีสวดบทแสดงความนอบน้อมต่อพระธาตุแล้วก็ไปเวียนรอบพระธาตุ โดยเวียนจาก ทางขวาไปทางซ้าย ๓ รอบ ในระหว่างเดินก็จะอธิฐานหรือสวดมนต์ตามที่แต่ละคนสะดวก ประชาชนเชื่อว่าการเวียนเทียนรอบพระธาตุเป็นการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จะทำให้จิตใจสบาย การเวียนเทียน สะท้อนความเชื่อว่าเป็นการเข้าเฝ้าใกล้ชิดพระพุทธเจ้าจะได้รับบุญมาก และคำอธิฐานขอพรจะทำให้ชีวิตมีความสำเร็จตามที่ตนตั้งใจ และการเวียนเทียนในงานมหกเบ็ญอันเป็นวันมาฆบูชาจะทำให้ระลึกถึงวันสำคัญทางศาสนาอีกวันหนึ่งคือ มีพระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์ที่พระพุทธเจ้าบวชให้ จำนวน ๑๒๕๐ รูปมาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมายมาฟัง โอวาทปาฏิโมกข์ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ค่ำ

๘. พิธีกรรมการตีกลองแอวบูชาพระธาตุแช่แห้ง

การตีกลองบูชาพระธาตุแช่แห้ง ทำกันมาตั้งแต่อดีต พร้อมกับการเล่นซอล่องน่าน กลองแอวที่นำมาใช้ในงานนมัสการพระธาตุเป็นกลองที่มีลักษณะคล้ายกับกลองหลวงแต่ขนาดเล็กกว่า คือประมาณ ๑-๔ ของกลองหลวง ซึ่งด้วยหนังข้างเดียว ตัวกลองทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ชิงชัน ไม้ประดู่ และไม้แดง เหตุที่เรียกกลองแอว (แอว เป็นภาษาเหนือ หมายถึง เอว) น่าจะเป็นเพราะเวลาที่ตีต้องสะพายไว้ที่แอวและรูปทรงของกลองจะมีจุดคอดกึ่งตรงกลางคล้ายแอว การตีก็จะประกอบเป็นคณะในคณะหนึ่งมีประมาณ ๔ - ๙ กลอง การตีกลองแอวบูชาพระธาตุแช่แห้งจะมีการแข่งขันกันด้วย เวลาจะเป็นช่วงย่ำค่ำเวลาประมาณ ๑๙.๐๙ - ๒๐.๐๙ นาฬิกา

วิธีการตีกลองบูชานั้นก่อนจะตีก็จะทำการ ดอกไม้ ธูป เทียน ไปไหว้อธิฐาน แล้วก็มา ไหว้ครูกลอง หลังจากนั้นก็จะทำการตีกลองบูชา ชาวไทยล้านนาในอดีตนิยมฟังเสียงเทศน์ธรรม และทำบุญบูชาเสียงเทศน์ ธรรมที่ไพเราะ ต่อมาจึงกลายเป็นการบูชาด้วยเสียง และเชื่อว่าจะทำตนเองมีเสียงพุดดี และมี ชื่อเสียง๔๘ การตีกลองบูชา สะท้อนความเชื่อว่าจะทำตนเองมีเสียงพุดดีคนเชื่อถือและมีชื่อเสียงและ เป็นการสืบทอดคติความเชื่อของชาวไทยล้านนาที่นิยมบูชาเสียงเทศน์ของพระสงฆ์

๙. พิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าหลวงขาก่าน

การจัดพิธีเลี้ยงผีเจ้าหลวงขาก่าน จัดขึ้นในวันที่ ๓ ของงานประเพณีมหกเบ็ญตรงกับวัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ เหนือ ณ ศาลเจ้าหลวงขาก่าน วัดพระธาตุแช่แห้ง (ในสวนป่ารุกขชาติ) พิธีจะเริ่มตั้งแต่เวลา ๐๙.๐๐ น. โดยมีบุคคลผู้มาร่วมพิธีประกอบด้วย พระครูวิสิฐนนท์ทวณฺีเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้งพร้อมพระภิกษุ สามเณร พราหมณ์ และคณะข้าราชการ ประชาชนได้นำเอาเครื่องเซ่นไหว้ เช่น หัวหมู ดอกไม้ ธูป เทียน ผลไม้รำกไม้ เช่น อ้อย กล้วย มะพร้าว

เมื่อจัดเครื่องเซ่นไหว้เสร็จและผู้ร่วมพิธีมาพร้อมกันแล้ว ร่างทรงเจ้าหลวงขาก่าน ชื่อ นางจันทร์แก้ว แก้วดี บ้านหน้ากอก อยู่ห่างจากวัดพระธาตุแช่แห้ง ๓ กิโลเมตร จะเชิญวิญญาณ เจ้า หลวงขาก่านเข้าร่างทรง แล้ววิ่งด้วยเท้าเปล่ามา ณ ศาลเจ้าหลวงขาก่าน แล้วนั่งบนโต๊ะที่เตรียมไว้ ต่อจากนั้นพราหมณ์จะสวดบทพราหมณ์จนจบ แล้วเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้งจะนำจุดธูปไปปักที่เครื่องเซ่นไหว้ ส่วนผู้ร่วมพิธีคนอื่น ๆ จะจุดธูปไหว้เจ้าหลวงขาก่านและร่างทรงพิธีกรรมจะใช้เวลาประมาณ ๒ ชั่วโมงจึงเสร็จ การไหว้เจ้าหลวงขาก่านสะท้อนความเชื่อที่มีความเชื่อต่อวิญญาณเจ้าเมืองเก่าจะให้ความคุ้มครอง ไม่มีภัยอันตรายใด ๆ มาใกล้ได้

๔) พัฒนาการด้านรูปแบบและกระบวนการของงานประเพณีหกเป็ง

(๔.๑) พัฒนาการประเพณี

ประเพณีหกเป็งนั้นมีมาตั้งแต่ครั้งสร้างพระธาตุเสร็จสมบูรณ์ ในสมัยแรกเริ่มนั้นอาจจะยังไม่เรียกว่าประเพณี เพราะเป็นเพียงการเฉลิมฉลองสมโภชองค์พระธาตุที่สร้างเสร็จใหม่เท่านั้น ประเพณีโดยมากเป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ^{๙๙} เป็นต้น เป็นความเจริญงอกงามที่มนุษย์ทำให้เกิดขึ้น หรือที่เรียกว่า มรดกทางสังคม เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้รับมาจากบรรพบุรุษ และถ่ายทอดไปให้แก่อนุชนคนรุ่นหลัง จนกลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นได้อยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลตามสมัย แต่ก็ไม่ได้ผิดไปจากเดิมมากนัก^{๑๐๐}

ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอารูปแบบและกระบวนการที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัด หรือสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณ เป็นต้น

(๔.๒) รูปแบบการจัดงานอดีตและปัจจุบัน

ประเพณีหกเป็ง คือ ประเพณีที่จัดอยู่เป็นประจำทุกปี ในการจัดแต่ละครั้ง รูปแบบและกระบวนการของงานโดยส่วนมากยังคงแบบเดิมไว้ จะตัดออกเฉพาะบางส่วนของที่กฎหมายในปัจจุบันไม่อนุญาตให้มีเท่านั้น ในเรื่องนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึง ด้านรูปแบบเป็นอันดับแรก และด้านกระบวนการจะกล่าวเป็นอันดับที่สองสืบไป

^{๙๙} ขนิษฐา จิตชนะกุล, คติชนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๔.

^{๑๐๐} สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐.

๑. ด้านรูปแบบ ประเพณีหกเป็งในอดีตที่ผ่านมา การฉลองสมโภชองค์พระธาตุแช่แห่งนี้คงยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายนัก อาจเป็นเพียงกิจกรรมของคนในสังคมนั้น คือผู้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการสร้างองค์พระ เสมือนเป็นการจัดฉลองความสำเร็จอย่างหนึ่ง ในยุคแรกนั้นการจัดงานคงแตกต่างจากยุคปัจจุบันมาก เพราะคนในสมัยก่อนจะเน้นทางด้านศาสนพิธี เน้นที่การสร้างบุญบารมีเป็นส่วนมาก กิจกรรมความบันเทิง จึงยังไม่หลากหลาย แต่ก็มีอยู่บ้าง การจัดรูปแบบงานจึงยังเป็นการผสมผสานแยกไม่ออกว่าส่วนไหนเป็นอะไร

ในอดีต เมื่อถึงเทศกาลงานหกเป็งจะมีผู้คนมาจากทั่วทุกทิศเพื่อมาแสวงบุญบ้างเพื่อการค้าขายบ้าง ในส่วนของผู้ที่มาแสวงบุญนั้นเมื่อมาถึงจะทำการจับจองที่พัก ที่ปฏิบัติตามอัยาศัยของตน บริเวณศาลาราย ซึ่งในสมัยก่อนนั้นยังไม่เจริญ ไม่มีการสร้างที่พักสำหรับผู้มาร่วมงาน ส่วนการวางสินค้านั้น ใครที่มาถึงก่อน ก็จะจับจองที่หน้าพระวิหาร เพราะอยู่ใกล้กับที่พักและที่ทำบุญ ส่วนคนที่มาทีหลังก็จะได้ที่ ๆ ไกลออกไป การกำหนดกิจกรรมในงานแปดเป็งนั้นสมัยก่อนยังไม่ได้มีรูปแบบมากนัก ส่วนมากจะเป็นการสวดมนต์ ไหว้พระ ฟังเทศน์ ฟังเบิก ตามความเหมาะสม ในการแห่คร้วทานนั้น ก็ได้มีการกำหนดวัน เป็นการกำหนดเอาเอง คือวัดไหน ชุมชนไหน จะมาวันไหนก็ได้ ไม่ได้เจาะจงเฉพาะวันเพ็ญเท่านั้น

ในปัจจุบัน ประเพณีหกเป็ง มีการวางรูปแบบงานไว้เป็นที่ชัดเจน โดยมีงานทั้งหมด ๗ วัน ๗ คืน วันสุดท้ายคือวัน ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ (เดือน ๔ ของภาคกลาง ตรงกับวันมาฆบูชา บางปีที่เป็นปีอธิกมาส ก็จะไม่ตรงกับวันมาฆบูชา) วันแรกของงานคือ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๔ จะมีการอัญเชิญผ้าทิพย์ น้ำทิพย์จาก ๑๕ อำเภอภายในจังหวัดน่านมาประดิษฐาน ณ บุษบกชั่วคราว แล้วเคลื่อนขบวนไปยังวัดพระธาตุแช่แห้ง เพื่อรักษางานให้เป็นที่ไปด้วยความสงบเรียบร้อย และต่อจากนั้นก็จะได้ทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ ในทุก ๆ วันของงาน เวลา ๑๗.๐๐ น. ผู้ปฏิบัติธรรมสร้างบารมีพุทธศาสนิกชน ร่วมกันทำวัตรเช้า และปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เวลา ๐๙.๐๐ น. คณะศรัทธาพุทธศาสนิกชน ร่วมทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระธาตุแช่แห้ง ณ มณฑลพิธีด้านในช่องแก้ว (ด้านในวิหารคด) เมื่อเสร็จก็แยกย้ายทำภารกิจส่วนตัว เวลา ๑๒.๐๐ น. มีการบรรยายธรรมจากพระนักเทศน์ที่ได้มีมติไว้ประกอบกับการปฏิบัติธรรม ณ ศาลาลวง ส่วนภาคค่ำ เวลา ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป จะมีสวดมนต์และสลับกับการสวดเบิก เป็นต้น

สรุปความว่า รูปแบบของงานหกเป็งนั้น ในอดีตแม้จะยังไม่ได้มีการกำหนดชัดเจน แต่ในด้านของการลงมือปฏิบัตินั้นก็กลับลงตัว ไม่มีข้อผิดพลาด หรือแตกแยก ส่วนปัจจุบันได้มีการกำหนดชัดเจน เพื่อที่จะให้การดำเนินงานเป็นที่ไปด้วยความสะดวก เรียบร้อย ติงาม และมีขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อให้รับทราบกันทั่วหน้า

๒. ด้านกระบวนการ ในด้านกระบวนการนั้น แม้ในอดีตการรับรู้ข่าวสารมีไม่มากเป็นเพียงการบอกกล่าว ได้ยิน ได้ฟังสืบต่อกันมา เมื่อมีการจัดครั้งแรก ผู้ที่เคยมาร่วมกิจกรรมก็จะมาอีก

เป็นครั้งที่สอง หรือสาม จึงกลายเป็นการสืบสานประเพณี และมีผู้คนมาร่วมงานกันมากขึ้น การจัดงานจึงต้องมีสิ่งที่สามารถดึงดูดผู้คนให้มาร่วมงานและทำกิจกรรมร่วมกันในวันงานดังกล่าว เมื่อมีงานที่เรียกว่าประเพณีประจำปี จึงต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงกัน เพื่อเป็นการเชิญชวนพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวให้มาร่วมงาน หรือจับจ่ายซื้อของที่ทางผู้จัดได้เตรียมมาแนะนำเสนอแก่ผู้ที่มาร่วมงาน

ในยุคแรกนั้น การจัดงานคงแตกต่างจากยุคปัจจุบันมาก เพราะคนในสมัยก่อนจะเน้นทางด้านศาสนพิธี เน้นที่การสร้างบุญบารมีเป็นส่วนมาก กิจกรรมความบันเทิงจึงยังไม่หลากหลาย แต่ก็มีอยู่บ้าง การจัดรูปแบบงานจึงยังเป็นการผสมผสานแยกไม่ออกว่าส่วนไหนเป็นอะไร ซึ่งแตกต่างจากในปัจจุบัน ที่ได้มีการแยกออกเป็นสัดส่วนอย่างเห็นได้ชัด คือ ส่วนมณฑลพุทธศาสนพิธี ส่วนอารามิกชน และส่วนความบันเทิง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ส่วนมณฑลพุทธศาสนพิธี เป็นบริเวณที่อยู่องค์พระธาตุ และ ไฉนวิหารหลวง คือ องค์พระธาตุ บริเวณพระวิหารหลวง ตั้งแต่ศาลารายเป็นต้นมาจนถึงข้างในพระวิหาร เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ที่มีการทำพิธีทางพระพุทธศาสนา เช่น การไหว้พระ รับศีล เจริญภาวนา รวมถึงการทำบุญในรูปแบบต่าง ๆ ที่ทางวัดได้จัดไว้ เช่น การสรงน้ำองค์พระธาตุ การใส่บาตรข้าวสาร ใส่บาตรร้อยแปด การถวายสังฆทาน และเป็นที่นิยมมากในสมัยนี้ ก็คือการสะเดาะเคราะห์รับโชค มีการบูชาเทียนวันเกิด ปล่อยโคม ถวายตุ๊กเงิน ตุ๊กทอง ตุ๊กสิบสองราศรี เป็นต้น เพราะมีความเชื่อตาม ๆ กันมาว่า ถ้าได้บูชาเทียนก็จะทำให้หมดทุกข์ ปล่อยโคมก็จะทำให้เรื่องที่ไม่ดีนั้นลอยไปกับโคม ถวายตุ๊กเงินตุ๊กทองตุ๊กสิบสองราศรี ก็เชื่อว่าจะไม่ได้ตกลงไปสู่ภพภูมิที่ต่ำ การบูชาเทียนประจำวันเกิด จะทำให้เป็นอิสระ อายุยืนบ้าง เพราะคนไทยเรานั้นเชื่อกันว่าการทำอย่างนี้ เป็นการสะเดาะเคราะห์ซึ่งอันส่งผลบุญที่ได้รับจะช่วยบันดาลให้เคราะห์ร้ายหายได้ ความเจริญรุ่งเรืองบังเกิดขึ้นแก่ชีวิต^{๑๐๑} ให้จึงเป็นสถานที่แห่งความเชื่อ ความเคารพ และมีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัว ส่วนนี้จัดว่าเป็นส่วนของผู้เฒ่าผู้แก่ วยชรา หรือผู้ที่มาร่วมบุญทั้งหมดต้องมาที่ใจกลางของงานก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลก่อนที่จะไปสู่ส่วนอื่น ๆ

ข. ส่วนอารามิกชน เป็นบริเวณ ลานด้านทางหน้าวัดตั้งแต่ทางเข้าจนถึงโรงหอฉันของทางวัด ซึ่งก็จะมีการจัดงานสินค้านานาชนิด เช่น สินค้า OTOP แต่ละอำเภอ แต่ละหมู่บ้านที่นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาขายเพื่อเป็นรายได้เสริม และยังเป็นการส่งเสริมกิจกรรมอีกด้วย ต่อมาคือสินค้าจำพวกเสื้อผ้า ของใช้ในครัวเรือนชนิดต่าง ๆ ร้านอาหาร ของกินชนิดต่าง ๆ ทั้งแบบแห้งและแบบสดที่นำมาวางขายกันเต็มทุกตารางนิ้ว ส่วนนี้จัดว่าเป็นความสนุกสนานของพ่อบ้านแม่เรือนที่มาจับจ่ายซื้อของใช้ในครัวเรือน ที่นาน ๆ ทีจะมีของดีราคาถูกลง มีให้เลือกซื้อเลือกหาไปไว้ใช้กันมากมาย

^{๑๐๑} แก้ว สุพรรณโณ, *คู่มือทำบุญสะเดาะเคราะห์ให้ชีวิตรุ่งเรือง*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

ค. ส่วนความบันเทิง เป็นส่วนที่ประกอบด้วยความสนุกสนาน เครื่องบันเทิงใจต่าง ๆ เช่น วงดนตรี หนังกลางแปลง การแสดงต่าง ๆ การฟ้อนล่องน่าน ตีกลองสะบัดชัย มวย เครื่องเล่นต่าง ๆ มีม้าหมุน รถไต่ถัง ชิงช้าสวรรค์ เป็นต้น ในส่วนนี้เป็นที่ชื่นชอบของเด็ก ๆ และวัยรุ่นเป็นอย่างมาก เพราะมีแต่ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้มาร่วมงานให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นการมาผ่อนคลายหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากงานอย่างอื่น และยังเป็นช่วงเวลาของความสัมพันธ์ที่ทำให้ครอบครัว ญาติพี่น้อง หรือคนต่างบ้านได้มาพบปะพูดคุยกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งด้วย

ดังนั้นการประชาสัมพันธ์จึงไม่ใช่แค่การบอกต่อ ๆ กัน แต่เป็นการโฆษณาเชิญให้มีผู้มาร่วมงาน โดยวิธีการตามยุคตามสมัย เช่น ในสมัยก่อนที่ยังไม่เจริญมากนักก็จะประกาศโดยผ่านทางคลื่นวิทยุ เพื่อให้ผู้ที่อยู่บ้านไกลได้รับรู้และมาร่วมงาน อีกสมัยหนึ่งซึ่งสามารถรับข่าวสารบ้านเมืองโดยทางสิ่งพิมพ์หรือก็มีการประกาศลงในสิ่งพิมพ์นั้นด้วย เช่น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เป็นต้น เมื่อการสื่อสารพัฒนามาเรื่อยจึงเริ่มมีทีวี คนก็อาจจะรู้ได้จากทีวีที่มีการถ่ายทอดหรือการเชิญชวน รวมไปถึงการติดป้ายประกาศ หรือออกรถประกาศก่อนที่จะมีการจัดงาน เป็นต้น

สิ่งที่เป็นจุดเด่นในงานนมัสการพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยง เมืองพะเยา คือ การแห่คว้าน ซึ่งเป็นกิจกรรมเก่าแก่ของชาวล้านนาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมทางศาสนา คว้าน คือ เครื่องไทยทาน เช่น ถ้วย จาน หม้อ แก้ว ผ้า เป็นต้น ที่เป็นของใช้สอยภายในวัด ที่คณะศรัทธาพุทธศาสนิกชนร่วมกันประดับตกแต่งให้สวยงาม เพื่อที่จะนำมาถวายเข้าวัดศรีโคมคำ และยังได้มีการจัดประกวดคว้านด้วย โดยตัดสินจากความสวยงาม ความคิดสร้างสรรค์ ความพร้อมเพียงของขบวน การแต่งกาย การใช้วัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น การแห่คว้าน เป็นกิจกรรมที่ผู้คนให้ความสนใจมากเพราะเป็นกิจกรรมที่ยิ่งใหญ่ สวยงาม และเป็นเอกลักษณ์ของเมืองพะเยาด้วย

๒.๒.๔ หลักพุทธธรรม

พุทธธรรมกำเนิดขึ้นโดยที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชาอย่างพวกสมณะที่มีอยู่แล้วในสมัยนั้น เล็งเห็นว่าเป็นแนวทางที่พออาศัยทำความเพียร เพื่อให้บรรลุความพ้นทุกข์ได้จึงได้เสด็จจาริกไปศึกษาหาความรู้เท่าที่พวกนักบวชสมัยนั้นจะรู้และปฏิบัติกัน ทรงศึกษาทั้งวิธีการแบบโยคะ ทรงบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌานสมาบัติ ถึงอรุณสมาบัติขั้นสูงสุด ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ตามวิธีการของโยคะนั้น ทรงบำเพ็ญตบะทรมาณพระองค์ในที่สุด ทรงตัดสินได้ว่า วิธีการของพวกนักบวชทั้งหมด ไม่สามารถแก้ปัญหาดังที่พระองค์ทรงประสงค์ได้ เมื่อเทียบกับชีวิตของพระองค์ก่อนเสด็จออกบรรพชาแล้ว ก็นับว่าเป็นการดำรงชีวิตอย่างเอียงสุดทั้งสองฝ่าย พระองค์จึงทรงหันมาดำเนินการคิดค้นของพระองค์เองต่อมา จนในที่สุดได้ตรัสรู้ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบนี้ ต่อมาเมื่อทรงนำไปแสดงให้ผู้อื่นฟัง ทรงเรียกว่า “มัชฌิมนธรรม” หรือหลักธรรมสายกลาง และทรงเรียกข้อปฏิบัติอันเป็นระบบ

ที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้นว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือทางสายกลางภารกิจที่พระพุทธองค์ทรงกระทำ ล้วนเป็นความพยายามสอนเพื่อช่วยให้มวลมนุษย์ที่พอจะรู้ธรรมและปฏิบัติตามเพื่อให้ได้หลุดพ้น วัฏวนแห่งวัฏทุกข์ในสงสาร ภารกิจเช่นนี้ เราเรียกว่า พุทธกิจ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ^{๑๐๒} ดังนี้

๑) ทรงพยายามล้มล้างความเชื่อถือที่มลายในเรื่องพิธีกรรมอันเหลวไหล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูชายักษ์ต่อเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีปรากฏอยู่ในสมัยนั้น โดยทรงชี้ให้เห็นถึงผลเสียและความไร้ผลของพิธีกรรมดังกล่าวว่า ทำให้คนมัวแต่คิดหวังพึ่งปัจจัยภายนอก ทำให้คนกระหายทะยาน และคิดหมกมุ่น ในผลประโยชน์ทางวัตถุเพิ่มพูนความเห็นแก่ตน ไม่คำนึงถึงความทุกข์ยาก เดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์และสัตว์ ทำให้คนคิดหวังแต่เรื่องอนาคต จนไม่คิดปรับปรุงปัจจุบันให้ดีขึ้น

๒) ทรงสอนย้ำหลักการในการให้ทาน ให้รู้จักเสียสละแบ่งปันและสงเคราะห์กันในสังคม

๓) ทรงพยายามสอนหักล้าง ระบบความเชื่อถือเรื่องวรรณะ ที่นำเอาชาติกำเนิดมาเป็นขีดขั้นจำกัดสิทธิ และโอกาสทั้งในทางสังคม และทางจิตใจของมนุษย์ โดยทรงตั้งคณะสงฆ์ที่เปิดรับคนจากทุกวรรณะให้เข้ามาสู่ความเสมอภาคกัน ทำให้เกิดสถาบันวัดขึ้น

๔) ทรงให้สิทธิแก่สตรีที่จะได้รับประโยชน์จากพุทธธรรม เข้าถึงจุดหมายสูงสุดที่พุทธธรรม จะให้เข้าถึงได้เช่นเดียวกับบุรุษ แม้ว่าการให้สิทธินี้ จะต้องทรงกระทำด้วยความหนักพระทัย ด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะเตรียมการวางรูปแบบให้สภาพการณ์ได้สิทธิของสตรี ดำรงอยู่ด้วยดี ในสภาพสังคมสมัยนั้น เพราะว่า สิทธิของสตรีในการศึกษาอบรมทางจิตใจได้ถูกศาสนาพระเวท ค่อย ๆ จำกัดแคบเข้ามาจนปิดตายในตอนนั้น

๕) ทรงสั่งสอนพุทธธรรมด้วยภาษาสามัญที่ประชาชนใช้ เพื่อให้ทุกคนทุกชั้นทุกระดับ การศึกษา ได้รับประโยชน์จากพุทธธรรมอย่างทั่วถึง ตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ ที่ยึดถือความ ศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท และผูกขาดจำกัดความรู้ชั้นสูงไว้ในวงแคบของพวกตนด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะด้วยการใช้ภาษาเดิมคือสันสกฤต ซึ่งรู้จักกันในหมู่พวกตนเป็นสื่อถ่ายทอดและรักษา คัมภีร์

๖) ทรงปฏิเสธโดยสิ้นเชิงที่จะนำเวลาให้สูญเสียไปกับการถกเถียงปัญหาที่เกี่ยวกับการแก่ง ความจริงทางปรัชญา ซึ่งไม่อาจนำมาพิสูจน์ให้เห็นได้ด้วยวิธีแสดงเหตุผลทางคำพูด แม้มีใครถามเรื่อง นี้ ก็ทรงยับยั้งแล้วดึงกลับมาสู่ปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องที่เขาจะต้องเกี่ยวข้องและสามารถปฏิบัติได้ใน ชีวิตประจำวัน และสิ่งที่จะพึงรู้ได้ด้วยคำพูดทรงแนะนำด้วยคำพูดสิ่งที่จะพึงรู้ด้วยการเห็นทรงให้เขาดู

๗) ทรงสอนพุทธธรรมโดยปริยายต่าง ๆ มีคำสอนหลายระดับ เช่น คำสอนสำหรับผู้ครอง เรือน คำสอนสำหรับผู้ดำรงอยู่ในสังคม คำสอนสำหรับผู้สละเรือนแล้ว และคำสอนสำหรับประโยชน์ ทางวัตถุและประโยชน์ทางจิตใจ เป็นต้น^{๑๐๓}

^{๑๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาลุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๗.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

๑) ความหมายของพุทธธรรม

พุทธธรรม คือ คำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และนำมาเผยแพร่สั่งสอนบุคคลทั่วไป พุทธธรรมในพระพุทธศาสนามีเป็นจำนวนมากครอบคลุมตั้งแต่เรื่องพื้นฐานในการดำเนินชีวิตจนกระทั่งถึงเรื่องสูงสุดที่เป็นจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน พุทธธรรมทุกเรื่องล้วนแต่มีคุณค่าต่อชีวิตและสังคมทั้งสิ้นเช่นทำให้เกิดความสุข ความเจริญ แก่ผู้ปฏิบัติเกิดความสงบเรียบร้อย แก่สังคม

สุภาคย์ อินทองคง^{๑๐๔} ให้ความหมายว่า คำว่า หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรม คำสอน ที่เชื่อกันว่า เป็นผลแห่งการค้นคว้า เป็นภูมิรู้ ภูมิปัญญา ของพระพุทธองค์ ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒๕๕๐ ปี แล้ว และได้ชื่อว่า เป็นภูมิปัญญาโลก เป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติ เป็นมรดกโลก ที่หาค่ามิได้

พุทธทาสภิกขุ^{๑๐๕} ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมว่า พุทธธรรมคือ สิ่ง ๆ หนึ่งที่จะทำให้คนธรรมดากลายเป็นพุทธะคือ ผู้ตรัสรู้ผู้เบิกบาน เป็นสิ่งธรรมดาอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่เบื้องหลังของชีวิต รุ่งเรือง สว่างไสวอยู่เสมอ ไม่รู้จักดับ ทรงตัวเองอยู่ได้ตลอดกาล และพร้อมอยู่เสมอที่จะสัมผัสกับใจถ้าหากลอกเอาเครื่องหุ้มห่อจิตออกเสียได้เมื่อใด ก็จะมีสิ่ง ๆ นั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้แต่ความสงบ เยือกเย็น ความสะอาด และความแจ่มแจ้งในปัญหาของชีวิตทุกอย่าง สิ่งๆ นี้เป็นสัจธรรมอันเดียวที่สูงยิ่งกว่าสัจธรรมทั้งหลาย トラบใดที่มนุษย์ยังไม่พบกับสัจธรรมนี้ ความปลอดภัยที่แท้จริงของชีวิตยังมีไม่ได้

สรุปได้ว่า พุทธธรรมนั้น คำสอนของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของทุกข์และ วิธีการดับทุกข์ และเป็นการรวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบ ซึ่งทำให้ง่ายต่อความเข้าใจ

๒) ระดับของพุทธธรรม

พุทธธรรม จึงมีหลายระดับ สามารถสรุปตามลักษณะของพุทธธรรมที่ทรงแสดง หรือ ลักษณะคำสอนของพระพุทธศาสนา มี ๒ ระดับใหญ่ ๆ ดังนี้

(๑) มัชฌิมนธรรม คือ คำสอนที่แสดงหลักความจริงสายกลางตามของเหตุผลบริสุทธิ์ ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีถกเถียงสร้างทฤษฎีต่าง ๆ ขึ้นแล้วยึดมั่นปกป้องทฤษฎีนั้น ๆ ด้วยการแก่งความจริงทางปรัชญา คำสอนในลักษณะนี้ จะมีข้อความที่พูดถึงธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ

^{๑๐๔} สุภาคย์ อินทองคง, การใช้หลักพุทธธรรมนำการวิจัยและพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาพองค์กรวม, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาคใต้ (ศรช.), ๒๕๕๐), ๑-๑๒.

^{๑๐๕} พุทธทาสภิกขุ, วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๔๙๗), หน้า ข.

ในจักรวาลล้วนมีลักษณะเป็นการรายงานว่สิ่งต่าง ๆ มีธรรมชาติเป็นอย่างไร และดำเนินไปในลักษณะเช่นใด เรียกว่า ข้อความรายงาน (Descriptive Statements)^{๑๐๖} เช่น หลักคำสอนเรื่องขันธ ๕ ไตรลักษณ์ ปฏิจจนุปบาท และกรรม เป็นต้น อาจเรียกคำสอนระดับนี้ได้ว่า สัจธรรม

(๒) มัชฌิมาปฏิปทา คือ คำสอนที่แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง เน้นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงงมงาย มุ่งผลสำเร็จคือความสุข สะอาด สว่าง เป็นอิสระที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้^{๑๐๗} เช่น หลักคำสอนเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ กุศลกรรมบถ ๑๐ สติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น อาจเรียกคำสอนระดับนี้ได้ว่า จริยธรรม ซึ่งพุทธธรรมทั้งสองระดับที่กล่าวไปข้างต้นนั้น เรียกว่า สัจธรรม และจริยธรรม จะขอสรุป ดังนี้

(๒.๑) สัจธรรม หมายถึง ความจริง ความแท้ ภาวะที่เป็นอย่างนั้น หรือภาวะที่เป็นของมันอย่างนั้นในหลักการของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ธรรมชาติ และความเป็นไปของธรรมชาติที่เรียกว่า “ธรรมดาหรือกฎของธรรมชาติ” สัจธรรมจึงแยกได้เป็นธรรมชาติกับกฎของธรรมชาติ สัจธรรมไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม ก็มีอยู่ก่อนแล้ว เป็นความเป็นไปที่แน่นอนของธรรมดาหรือกฎธรรมชาติ ดังนั้น สัจธรรม จึงได้แก่ สภาวะธรรมพร้อมด้วยความเป็นไปตามเหตุปัจจัยและความสัมพันธ์อันอาศัยกันปัญญาจะเป็นตัวทำให้นุชย์สัมพันธ์กับสัจธรรม และเข้าถึงสัจธรรมปัญญาจึงเป็นตัวเชื่อมโยงมนุษย์กับสัจธรรม

(๒.๒) จริยธรรม จริยธรรม แยกออกเป็น จริย+ธรรม คำว่า จริยะ หมายถึง ความประพฤติหรือกิจที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำสอนของศาสนา หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จึงได้ความหมายตามอักษรว่า หลักแห่งความประพฤติ หรือแนวทางของการประพฤติ^{๑๐๘}

๓) ลักษณะสำคัญของหลักพุทธธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^{๑๐๙} ได้กล่าวถึงลักษณะของพุทธธรรม สรุปได้ดังนี้

(๓.๑) คำสอนเป็นกลาง ปฏิบัติสายกลาง หรือลักษณะที่เป็นสายกลาง ไม่สุดโต่งในทางความคิดหรือสุดโต่งในทางปฏิบัติตน เห็นความสำคัญทางด้านจิตใจ และทางด้านร่างกายซึ่งสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้ จึงวางข้อปฏิบัติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลางหรือ ข้อปฏิบัติที่

^{๑๐๖} สมภาร พรหมทา, **พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๙.

^{๑๐๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๗.

^{๑๐๘} พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔.

^{๑๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาให้ได้ผล**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๔๗), หน้า ๗-๑๕.

เป็นสายกลาง (มรรคมืองค์ ๘) คือความพอดีและทักษะเกี่ยวกับ สัจธรรม ก็เป็นกลาง ความจริงที่เป็นกลาง ตามเหตุปัจจัยไม่ขึ้นกับใคร (เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท)

(๓.๒) พุทธธรรมมีหลักการเป็นสากล หรือสอนหลักความจริงที่เป็นสากล ความจริงเป็นสิ่งที่มียู่ตามธรรมชาติ คือธรรมตาของสิ่งทั้งหลายเป็นเช่นนั้นเอง เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ในทางปฏิบัติสอนให้คนมีเมตตากรุณาอย่างเป็นสากล ชาวพุทธต้องมีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั่วกันหมดไม่เลือกพวกเขาพวกใคร

(๓.๓) พุทธธรรมให้ความสำคัญของสาระ (ธรรม) และรูปแบบ (วินัย) ธรรมวินัยจึงเป็นชื่อหนึ่งของพระพุทธศาสนา ต้องมีทั้งสองอย่าง ธรรมเป็นหลักความจริง ซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมตาของมัน และเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาปฏิบัติสามารถเข้าถึงได้ ส่วนวินัย เป็นกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กติกา หรือข้อบัญญัติที่กำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติ เพื่อความเจริญ และความสงบสุข วินัยเปรียบได้กับศีล เช่น ศีล ๕ เป็นต้น

(๓.๔) พุทธธรรมสอนหลักกรรม พระพุทธศาสนายึดเอาการกระทำหรือความประพฤติ เป็นเครื่องจำแนกคน ไม่แบ่งแยกด้วยชาติกำเนิด ผิวพรรณ เน้นการรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ไม่ขัดทอดสิ่งภายนอก มีการสำรวจตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน นอกจากนี้สอนหลักกรรมให้รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ฝากไว้กับโชคชะตา กรรมสอนคู่กับความเพียร ความสำเร็จเกิดขึ้นได้จากความเพียร และจากการกระทำตามทางของเหตุและผล

(๓.๕) สอนให้มองความจริงโดยแยกแยะจำแนกครบทุกด้านทุกมุม ตัวอย่างเช่น มีผู้ถามเรื่อง การพูดว่าสิ่งใดควรพูด สิ่งใดไม่ควรพูด พระพุทธองค์ตรัสแยกแยะให้ฟังว่า “วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส และ วาจาใดเป็นคำจริงเป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส” ลักษณะท่าทีของการสนองตอบหรือปฏิกริยา ต่อสิ่งทั้งหลายแบบชาวพุทธ ต้องมองอย่างวิเคราะห์แยกแยะ จำแนก แจกแจง ครบทุกด้าน

(๓.๖) หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ มุ่งอิสรภาพ ดังพุทธพจน์ว่า “มหาสมุทรแม้จะกว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่น้ำในมหาสมุทรที่มากมานั้น มีรสเดียวคือรสเค็มฉันใด ธรรมวินัยของพระองค์ที่สอนไว้มากมาย ทั้งหมดก็มีรสเดียว คือวิมุติรส ได้แก่ ความหลุดพ้นจากทุกข์และ ปวงกิเลส ฉะนั้น”

(๓.๗) เป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง” หลักปัญญาสำคัญ เพราะปัญญาเป็นตัวตัดสินใจในการเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญแก่ศรัทธา ศีล สมาธิ ว่าเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้เพื่อเข้าถึงจุดหมาย โดยมีปัญญาเป็นตัว

ตัดสินสูงสุด นั่นคือ ศรัทธา ก็ขาดปัญญาไม่ได้ ศील ก็เพื่อประคับประคองจนเกิดปัญญา สมาธิ ก็ต้องนำไปสู่ปัญญา มิฉะนั้นจะหลงผิด หลงทาง ปัญญา จึงเป็นคุณธรรมสำคัญ เป็นเอก ปัญญาในขั้นสูงสุดคือปัญญาในขั้นที่รู้เท่าทันสังขารธรรม เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา

(๓.๘) สอนหลักอนัตตา พระพุทธศาสนาประกาศหลักสำคัญเกี่ยวกับความจริงของสิ่งทั้งหลายหรือของสภาวะธรรมต่าง ๆ คือ หลักอนัตตา เป็นหลักใหม่ที่โลกไม่เคยค้นพบมาก่อน ความยึดติดในอัตตาหรือตัวตนเป็นสิ่งฝังลึกแนบแน่นในจิตใจมนุษย์ แต่แท้จริงผู้มีปัญญาเห็นว่าสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่เป็นไปตามธรรมดาของมันไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้เลย

(๓.๙) การมีทัศนคติที่มองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุและปัจจัย เชื่อมโยงกัน อิงอาศัยกันเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง

(๓.๑๐) ยืนยันในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์ประเสริฐด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อพัฒนา แล้วก็เป็นผู้ประเสริฐสุด ดังพุทธพจน์ว่า ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ (ทนต์ เสฏฐิ มนุสเสสุ) และเมื่อฝึกดีแล้วมนุษย์ก็จะประเสริฐกว่าเทพทั้งหลาย พระพุทธองค์ฝึกพระองค์ดีแล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ

(๓.๑๑) เป็นศาสนาแห่งการศึกษา นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญ เป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต หลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเรียกว่า มรรค หมายถึงทางดำเนินชีวิต ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวพุทธ คือ การดำเนินชีวิตตามมรรคมองค์ ๘ เรียกว่า ศील สมาธิ ปัญญา หรือ ไตรสิกขา ในที่สุดจะบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ติงาม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

(๓.๑๒) ให้ความสำคัญทั้งแก่ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การคิดใคร่ครวญในธรรมโดยแยบคาย ลึกซึ้ง อย่างผู้มีปัญญา คือ รู้จักคิด คิดเป็น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ กัลยาณมิตรที่ดี มีครูอาจารย์ที่ดี มีพ่อแม่ที่ดี ให้ความรู้ที่ถูกต้อง เป็นตัวอย่างที่ดี มีแหล่งความรู้ มีสื่อมวลชนที่ให้สติปัญญา

(๓.๑๓) สอนให้ตื่นตัวด้วยความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำ อปัมาทธรรม หรือ ความไม่ประมาท ถึงกับตรัสเป็นปัจฉิมวาจา คือพระดำรัสสุดท้ายก่อนจะปรินิพพานว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”

(๓.๑๔) สอนให้เห็นทุกข์ แต่เป็นสุข นั่นคือพระพุทธศาสนาสอนให้มองเห็นความทุกข์ แต่ให้ปฏิบัติด้วยความสุข (ทุกข์ สอนไว้ในหลักไตรสิกขา คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และ ทุกข์ ในหลักอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เมื่อความทุกข์มีอยู่จริง พระพุทธศาสนาก็สอนให้เผชิญหน้าความทุกข์นั้นไม่เลียงหนี แต่ให้มองดูทุกข์นั้นด้วยความรู้เท่าทัน จึงทำให้มีจิตใจปลอดโปร่งเป็นอิสระ มีปัญญา ไม่ถูกทุกข์บีบคั้น

(๓.๑๕) มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักนี้เสมอ เมื่อเริ่มประกาศ พระศาสนาทรงตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนทั้งหลาย เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” ดังนั้นการดำเนินชีวิตของชาวพุทธทั้งหลายจึงควรดำเนินตามพระดำรัสนี้คือ การทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคม เมื่อทำความเข้าใจหลักพุทธธรรมที่สำคัญดังกล่าวแล้ว จะทำให้สามารถเข้าใจแนวทางการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีพุทธได้กระจ่างชัดเจเนยิ่งขึ้น

กล่าวได้ว่า รูปแบบและกระบวนการจัดงานประเพณีหกเป็งนั้น เป็นสิ่งที่มีมาแต่เดิมและได้มีการจัดการ พัฒนารูปแบบของงานมาเรื่อย ๆ ทำให้มีรูปแบบและกระบวนการที่แน่นอน การรับรู้ข่าวสารก็กว้างขวางขึ้น ทำให้ผู้ที่มาร่วมงานสามารถกำหนดกิจกรรมที่จะปฏิบัติได้ และมาได้ตรงเวลา แม้มีความเจริญจะก้าวหน้า แต่พุทธศาสนิกชน ผู้มีศรัทธาก็ยังหลงไหลกันมามากไม่ได้ขาดสายเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามสืบต่อไป

๒.๓ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๓.๑ เอกสาร

พระธรรมปิฎก กล่าวไว้ใน “พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์” ว่า ประเพณีคือขนบธรรมเนียม แบบแผน เชื้อสาย^{๑๑๐}

दनัย ไชโยธธา ประเพณี หมายถึง แบบความคิด ความเชื่อ การกระทำ ค่านิยม ทัศนคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบแบบแผนที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ ลักษณะสำคัญของประเพณี คือสิ่งที่ปฏิบัติ เชื้อถือมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมาและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน^{๑๑๑}

คุณ โทชน์ กล่าวไว้ใน “พุทธศาสนากับสังคมไทย” ว่า ประเพณี คือ สิ่งที่ยอมรับปฏิบัติ สืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี^{๑๑๒}

ประชิด สกุนะพัฒน์ กล่าวใน “สารานุกรม วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย” ว่า ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตเป็นประเพณีที่บุคคลถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาตลอดชีวิต นับตั้งแต่กำเนิดจากครรภ์มารดาจนกระทั่งชีวิตแตกดับไปจากโลก^{๑๑๓}

^{๑๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๖.

^{๑๑๑} ดนัย ไชโยธธา, ประเพณี, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๒.

^{๑๑๒} คุณ โทชน์, พุทธศาสนากับสังคมไทยและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๐.

^{๑๑๓} ประชิด สกุนะพัฒน์, สารานุกรมเรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐.

บันเทิง พาพิจิตร ได้ศึกษา “วัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติ” โดยเนื้อหาสาระแล้ว ประเพณี คือสิ่งที่คนในสังคมส่วนรวมสร้างขึ้นให้เป็นมรดกที่ผู้เป็นทายาทจะต้องรับไว้และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป รวมทั้งมีการเผยแพร่แก่คนในสังคมอื่นด้วย รูปลักษณะสำคัญ ๆ ของประเพณีเท่าที่เรารู้จะมองเห็นได้ มีดังนี้ ๑) เป็นสิ่งที่ยึดถือร่วมกันเป็นกลุ่มชน ๒) มักเป็นพิธีการ ๓) มักเป็นการกระทำที่มีการแสดงออกทางอารมณ์ ทำกันอย่างเอิกเกริก หรือทำอย่างตั้งใจมาก^{๑๑๔}

เสถียรโกเศศ กล่าวไว้ใน “การศึกษา เรื่องประเพณีไทย” ว่าแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ (๑) จารีตประเพณี ได้แก่ประเพณี ที่คนในสังคมต้องปฏิบัติตามมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศีลธรรมซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่าแก่ส่วนรวมและถ้าหากใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามจะถือว่าเป็นความผิด เป็นความชั่วและจะถูกสังคมลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ถูกสังคมติเตียน ว่ากล่าวตักเตือน ไม่คบหาสมาคมด้วย เช่น คนไทยเป็นผู้มีความกตัญญูทวดที่ต่อพ่อแม่เมื่อท่านเฒ่าแก่ก็ต้องเป็นหน้าที่ของบุตรที่จะต้องเลี้ยงดูท่านก็ถือว่า มีความผิด ความชั่ว เป็นลูกเณรคุณ ไม่มีใครยากคบหาด้วย (๒) ขนบประเพณีได้แก่ ประเพณีสังคมกำหนดไว้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติว่าควรจะทำอย่างไร หากไม่ปฏิบัติตามแบบแผนนั้นสังคมถือว่าไม่รู้จักแบบแผนขั้นตอนและถูกว่ากล่าวได้ เช่น ประเพณีการแต่งงาน คนในสังคมจะรู้ว่าจะต้องจัด กระทำพิธีกรรมอย่างไรบ้างและจะต้องปฏิบัติเกี่ยวกับการแต่งงานอย่างไรให้เหมาะสม (๓) ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่ในชีวิตประจำวันเป็นประเพณีที่สังคมเห็นว่าบุคคลในสังคมควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งจะไม่มีการเขียนแบบแผนกำหนด ไว้อย่างชัดเจนเหมือน ขนบประเพณี และไม่มีถูกผิดเหมือนจารีตประเพณี หากบุคคลในสังคมไม่กระทำตามหรือฝ่าฝืนก็ไม่มี ความผิดร้ายแรงประการใด^{๑๑๕}

มหาสีลา วิระวงศ์^{๑๑๖} นักอักษรศาสตร์ ชาวลาวได้ให้รายละเอียดในหนังสือ “พงศาวดารลาว” ได้สรุปว่า “ประเพณี หมายถึง จารีตประเพณีอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งคนทั้งหลายยอมรับว่าดีแล้วปฏิบัติสืบต่อกัน”

เสาวภา ไพบยวัฒน์ ได้ให้รายละเอียดในหนังสือ “พื้นฐานวัฒนธรรมไทย” ไว้สรุปได้ว่า “ประเพณีเป็นเรื่องส่วนรวม เป็นนิสัยของชุมชนที่จะต้องช่วยกันทำเป็นคณะเป็นเป็นสิ่งที่ต้องทำตามกำหนดเวลาแน่นอน หากงดเว้นไม่ทำจะเกิดความไม่สบาย อาจเกิดอาเพศทั้งหมู่บ้านและประสพภัยกันทั้งเมือง^{๑๑๗}

^{๑๑๔} บันเทิง พาพิจิตร, วัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙.

^{๑๑๕} เสถียรโกเศศ, การศึกษาประเพณีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๘-๒๖.

^{๑๑๖} มหาสีลา วิระวงศ์, พงศาวดารลาว, (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๘.

^{๑๑๗} เสาวภา ไพบยวัฒน์, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏเขต ๘, ๒๕๓๘), หน้า ๙๔.

ไสว มาลาทอง ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ในหนังสือ “คู่มือการศึกษาจริยธรรม” ว่าจริยธรรมมาจากคำ ๒ คำ คือ จริย + ธรรม แปลตามศัพท์คือ จริยะ แปลว่า ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ธรรม แปลว่า คุณความดี คำสั่งสอนในทางศาสนา หลักปฏิบัติในทางศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง ความถูกต้อง กฎเกณฑ์ เมื่อนำเอาคำว่าธรรม แปลว่า กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติ หรือหลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติ^{๑๑๘}

นวราช ณ.ปากน้ำ ได้กล่าวถึงเรื่องของสฤๅเจติย ใน “ความเป็นมาของสฤๅเจติยในสยามประเทศ” มีสาระสำคัญว่าสฤๅเจติยเป็นอนุสรณ์สถานที่มีความเป็นมาตั้งแต่อินเดียโบราณถูกนำมาใช้เป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีต้นเค้าจากสฤๅสาญจีของอินเดียและวิวัฒนาการต่อเนื่องตามยุคสมัย พร้อมกับการแพร่ขยายสู่วัฒนธรรมข้างเคียงคู่และสู่สยามประเทศ ทำให้คนไทยมีความเชื่อในเจติยหรือพระธาตุยั้ง^{๑๑๙}

ประทีป ชุมพล ได้ศึกษาเรื่อง “ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ” ผลจากการศึกษาสรุปว่าในตำนานพระธาตุในภาคเหนือ เป็นการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานที่เจติย ตามวัดต่าง ๆ เรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุก่อให้เกิดความศรัทธาความเชื่อในหมู่คนที่นับศาสนาพุทธ จึงได้มีประเพณีชาวเหนือ ถือกันว่า คนที่เกิดในปีใดต้องไปสักการบูชาพระธาตุนั้น จึงจะเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และมีอายุมันขวัญยืน^{๑๒๐}

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ^{๑๒๑} เขียนหนังสือ “มงคลชีวิตธรรมชาติ” สรุปได้ว่า “การบูชาเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งสำหรับฝึกใจที่ยังหยาบกระด้าง เพราะอาจยอมรับคุณงามความดีของผู้อื่นให้ละเอียดอ่อนลง ผู้ที่ยังด้อยปัญญายังไม่เข้าใจในคุณธรรมคือความดีของผู้ที่ควรบูชามากนักแต่หากได้เคยชินกับการบูชาแล้ว ในที่สุดย่อมสามารถเข้าถึงคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวของผู้ที่เราบูชาได้อย่างแจ่มชัด จนเกิดความเลื่อมใส กลายเป็นการบูชาอย่างแท้จริง อยากทำความดีตามท่านบ้างผู้ใหญ่จึงควรสอนบุตรหลานของตนให้รู้จักสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัยเป็นการปลูกศรัทธาตั้งแต่วัยเล็ก ๆ”

พระมหาคณิศร (เขมาจาโร) เขียนไว้ในหนังสือ “ภาษาวัด” สรุปได้ว่า “ผู้ที่ไหว้ต้นไม้ ภูเขาหรือสถานที่ควรเคารพ น่าจะรู้ตัว ว่าตนกำลังไหว้อะไร ลำพังต้นไม้ ภูเขา ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกเคารพนับถือเชื่อมั่นขึ้นมาได้ เขาคงไหว้หรือเคารพสิ่งที่ลึกเข้าไปเช่น ผี นางไม้ ที่เป็นอธิษฐานมกาย มองไม่เห็น สิ่งที่สถิตอยู่ในนั้น ต้นไม้ภูเขา เป็นเพียงสถานที่เท่านั้น เหมือนการบูชาพระพุทธรูป

^{๑๑๘} ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๑๑๙} นวราช ณ.ปากน้ำ, ความเป็นมาสฤๅเจติยในสยามประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์ผล-ชัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๑๒๐} ประทีป ชุมพล, ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๗.

^{๑๒๑} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, หนังสือมงคลชีวิตธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

พระธรรม พระสงฆ์ หาได้จงใจกราบไหว้โลหะ หรือซากอิฐ ซากปูนไม้ ผู้กราบไหว้ย่อมทราบอยู่แก่ใจตนเองดีว่า กำลังไหว้อะไร ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพไม่เยื่อหยิ่งแข็งกระด้าง ซึ่งข้อนี้ถือว่าเป็นมงคลที่ดี ตามพุทธพจน์ จะไหว้ไปทั้งแปดทิศก็ไม่เห็นจะเสียหายเพราะไม่ลงทุนอะไร แต่ได้ประโยชน์”

สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสสทตฺโต ป.๙)^{๑๒๒} ได้กล่าวไว้ใน “หนังสือประชุมพระธรรมเทศนา”ไว้ว่า “มวลชนนับถือบุคคลหรือวัตถุสิ่งใดก็ทำการบูชาสักการะ เคารพบุคคลหรือวัตถุอย่างนั้น โดยหวังว่าจะเป็นความดี ความเจริญแก่ตน แต่ผลที่จะพึงได้รับตอบย่อมอยู่ที่บุคคล ผู้ได้รับบูชา ถ้าบุคคลผู้ได้รับบูชาเป็นปุชนียบุคคล ท่านผู้ควรบูชาย่อมสามารถให้เกิดผลแก่ผู้บูชาได้ตามสถานะและโอกาส ถ้าบูชาบุคคลผู้ขาดคุณสมบัติ การบูชาก็ไร้ผล ถ้าบูชาหรือทำถูกต้องตามหน้าที่ก็นับว่าเป็นคุณงามความดีแก่ตน”

๒.๓.๒ งานวิจัย

พระกรวิชัย ธมมวโร (อินเทพ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาคติความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน” พบว่า พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เป็นโบราณสถานทางพระพุทธศาสนา ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อด้านจิตใจและวิถีชีวิตของประชาชนทั่วไป เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เปรียบเสมือนเป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส และมีประวัติศาสตร์ควบคุมเกี่ยวกับการสร้างเมืองน่าน เป็นสถาปัตยกรรมเก่าแก่ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ เป็นที่แสดงออกถึงความเชื่อต่อพระธาตุแช่แห้งด้วยการจัดงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระธาตุแช่แห้งโดยเฉพาะงาน “หกเป็ง” เป็นงานประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อนมัสการพระธาตุแช่แห้งทุกปีแต่ละพิธีกรรมมีองค์ประกอบ ขั้นตอนและการดำเนินการตรงตามคติความเชื่อของประชาชน คติความเชื่อของประชาชนต่อพระธาตุแช่แห้งเป็นความเชื่อแบบประสมประสานกันระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมหรือทางไสยศาสตร์ซึ่งเกิดขึ้นแล้วสืบทอดผ่านมาหลายชั่วอายุ ปัจจุบันยังคงมีอิทธิพลต่อความเชื่อของประชาชนอย่างมั่นคง^{๑๒๓}

พระมหาชัย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยมีความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุอย่างสูงยิ่ง นอกจากนั้นยังเชื่อมั่นในอายุภาพของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในสถูปเจดีย์ และพบว่าผู้มีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาจะมีความสุข

^{๑๒๒} สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสสทตฺโต), **หนังสือประชุมพระธรรมเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๑๒๓} พระกรวิชัย ธมมวโร (อินเทพ), “การศึกษาคติความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

เจริญในชีวิต ดังนั้นพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงพยายามประพฤติปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เพราะเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า^{๑๒๔}

สถาพร อรุณวิลาส ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบลังกากับวิถีชีวิตชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย” ให้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยมบนเส้นทางการค้าและคมนาคมที่สามารถติดต่อระหว่างเมืองต่าง ๆ ได้โดยสะดวก นอกจากนี้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ยังแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและการขยายตัวของชุมชนเมืองทั้งสองที่เกิดจากคติความเชื่อที่มีต่อพระพุทธศาสนาแบบลังกา ตลอดจนสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งส่งเสริมให้ชนชั้นปกครองและประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาแบบลังกา เพื่อให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนาด้วยการ กัลปนา อุทิศที่ดิน ทรัพย์สิน แรงงานคนและสัตว์ให้กับวัดต่าง ๆ จึงทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนรอบ ๆ พุทธสถานที่ถูกสร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยมีพระภิกษุเป็นผู้นำและมีบทบาทต่อชุมชนที่ขยายตัวออกไปพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาทางพระพุทธศาสนาตามแบบอย่างลังกานับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์ให้ปลูกฝังคติความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบลังกา แม้ว่าจะมีการปะปนกับความเชื่อเดิมท้องถิ่น ซึ่งทำให้เกิดความพยายามในการสร้างชุมชนเมืองสุโขทัยศรีสัชชนาลัย จนกลายเป็นดินแดนที่สืบทอดพระพุทธศาสนาจากลังกาทวีป ดังเห็นได้จากวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองทั้งสองที่สื่อธรรมด้วยศิลปสถาปัตยกรรม^{๑๒๕}

จากการทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดแนวคิดเพียงพอที่สนับสนุนงานวิจัย มีหลักฐานอ้างอิง สนับสนุนการอภิปรายผลการวิจัย และเสริมสร้างคุณภาพในการทำวิจัยในเชิงวิชาการที่ถูกต้องในการทำวิจัยแนวคิดทฤษฎีภาพรวมทั้งหมด คือ ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาไม่ว่าความเชื่อในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือมีความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในพุทธศาสนา ความเชื่อการบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หาได้จงใจกราบไหว้โลหะ หรือซากอิฐ ซากปูนไม้ ผู้กราบไหว้ย่อมทราบอยู่แก่ใจตนเองดีว่า กำลังไหว้อะไร ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระธาตุทำให้ประชาชนยึดถือเป็นประเพณีวัฒนธรรมสืบทอดมาทุกปีเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังนั้นประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาประชาชนมองเห็นความสำคัญเป็นอย่างมากทำให้ผู้วิจัยจึงอยากศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่วิจัยตรงกับวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเรื่องศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

^{๑๒๔} พระมหาชัย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง), “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^{๑๒๕} สถาพร อรุณวิลาส, “คติความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบลังกากับวิถีชีวิตชุมชนเมืองสุโขทัยศรีสัชชนาลัย”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๔๗), หน้า ๙.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ศีลภาวนาและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีแห่เทียนของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการวิเคราะห์เอกสาร สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างโดยอาศัยแบบสัมภาษณ์ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยคำถามปลายปิด และคำถามปลายเปิด จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling)

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ ประชากร

ผู้นำภาครัฐ (ชุมชน) ประชาชน ผู้ปฏิบัติธรรม นักท่องเที่ยว ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงพระมหาเถระและปราชญ์ที่อาศัยอยู่รอบ ๆ วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๓.๒.๒ กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง ผู้นำภาครัฐ (ชุมชน) ประชาชน ผู้ปฏิบัติธรรม นักท่องเที่ยว ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงพระมหาเถระและปราชญ์ที่อาศัยอยู่รอบ ๆ วัดพระธาตุแช่แห้ง โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลักรวม ๒๔ รูป/คน แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ผู้นำภาครัฐ จำนวน ๓ คน

กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชน และพระมหาเถระที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๑๓ คน

กลุ่มที่ ๓ ผู้ปฏิบัติธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๘ คน

๓.๒.๓ รายงานผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในวิจัย เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่
แห้ง จังหวัดน่าน มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ผู้นำภาครัฐ

๑.๑) ชื่อ-นามสกุล	สมนึก คำพัน
ตำแหน่ง	นายก อบต.ม่วงตึ๊ด
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๑.๒) ชื่อ-นามสกุล	ว่าที่ร้อยตรีสมเดช อภิขยกุล
ตำแหน่ง	รองนายกองค์การบริหารจังหวัดน่าน
หน่วยงาน / ที่อยู่	ตำบลม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๑.๓) ชื่อ-นามสกุล	ประเสริฐ น้าชม
ตำแหน่ง	อดีตกำนันม่วงตึ๊ด
หน่วยงาน / ที่อยู่	ตำบลม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐
๑.๔) ชื่อ-นามสกุล	ลออ อุตมา
ตำแหน่ง	-
หน่วยงาน / ที่อยู่	ตำบลม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชน และพระมหาเถระที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

๒.๑) ชื่อ-นามสกุล	พระครูพิบูลน์ทวัฒน์ (สนิท กิวิพัฒนา)
ตำแหน่ง	เจ้าคณะตำบลม่วงตึ๊ด
หน่วยงาน / ที่อยู่	๒๗ หมู่ที่ ๔ บ้านม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๒) ชื่อ-นามสกุล	พระชยานันทมณี, ผศ.ดร, (ธรรมวัตร จรณธรรมโม)
ตำแหน่ง	เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง
หน่วยงาน / ที่อยู่	๘๘ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

๒.๓) ชื่อ-นามสกุล	พระสุนทรธรมณี (เสนห์ จานศิริ)
ตำแหน่ง	รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านมิ่งเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๔) ชื่อ-นามสกุล	เดช ปันแก้ว
ตำแหน่ง	ปราชญ์ชาวบ้าน
หน่วยงาน / ที่อยู่	๖๘ หมู่ที่ ๒ บ้านนาปัง ตำบลนาปัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๕) ชื่อ-นามสกุล	ประดิษฐ์ เชษฐวิสูตร
ตำแหน่ง	ไวยาวัจกรวัด
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๖) ชื่อ-นามสกุล	พรชัย ศรีโพธิ์ทอง
ตำแหน่ง	ชาวบ้าน
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๗) ชื่อ-นามสกุล	พิมลพรรณ ปันทา
ตำแหน่ง	ประธานแม่บ้าน
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๘) ชื่อ-นามสกุล	เพชร ทองดีชา
ตำแหน่ง	คณะกรรมการหมู่บ้านหนองเต่า
หน่วยงาน / ที่อยู่	ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๙) ชื่อ-นามสกุล	มีชัย ธินันท์
ตำแหน่ง	จิตอาสา
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๑๐) ชื่อ-นามสกุล	สมเจตน์ วิมลเกษม
ตำแหน่ง	ปราชญ์ชาวบ้าน
หน่วยงาน / ที่อยู่	๑๓ หมู่ที่ ๑ บ้านพระเกิด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

๒.๑๑) ชื่อ-นามสกุล	สมบูรณ์ สุภาจัน
ตำแหน่ง	อาจารย์วัด (มัคทายกวัด)
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านหนองเตา ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๒.๑๒) ชื่อ-นามสกุล	สะอาด เรือนสอน
หน่วยงาน / ที่อยู่	หมู่ที่ ๓ บ้านฝายแก้ว ตำบลฝายแก้ว อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

กลุ่มที่ ๓ ผู้ปฏิบัติธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

๓.๑) ชื่อ-นามสกุล	คมสัน ครูธสะหะ
ตำแหน่ง	นักท่องเที่ยว
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านเมืองจั่ง ตำบลเมืองจั่ง อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๓.๒) ชื่อ-นามสกุล	ณัฐกัลย์ ใจดี
ตำแหน่ง	ผู้ปฏิบัติธรรม
หน่วยงาน / ที่อยู่	บ้านภูมินทร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๓.๓) ชื่อ-นามสกุล	จिरเพชร ทองดีษา
ตำแหน่ง	ประธานแม่ค้าร้านค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง
หน่วยงาน / ที่อยู่	๑๔๓ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองเตา ตำบล ม่วงตึ๊ด อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๓.๔) ชื่อ-นามสกุล	นิยม สองสีโย
ตำแหน่ง	ปราชญ์ชาวบ้าน
หน่วยงาน / ที่อยู่	อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๓.๕) ชื่อ-นามสกุล	วิมลเกษม ศิริรัตน์พินิยะ
ตำแหน่ง	ปราชญ์ชาวบ้าน
หน่วยงาน / ที่อยู่	อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๓.๖) ชื่อ-นามสกุล	วิโรจน์ พรหมอารีย์
หน่วยงาน / ที่อยู่	อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

๓.๗) ชื่อ-นามสกุล	จรีพร ยาหอม
ตำแหน่ง	แม่ค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง
หน่วยงาน / ที่อยู่	ตำบล ม่วงตึ๊ด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๓.๘) ชื่อ-นามสกุล	บุญช่วย สิทธิพันธ์
ตำแหน่ง	ผู้ปฏิบัติธรรม
หน่วยงาน / ที่อยู่	ตำบล ม่วงตึ๊ด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

๓.๓.๑ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลของการวิจัยครั้งนี้ คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างโดยอาศัยแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยคำถามปลายปิด และคำถามปลายเปิด จำนวน ๔ ตอน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ประวัติความเป็นมาและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

ตอนที่ ๓ คุณค่าของงานประเพณีหกเป็ง

ตอนที่ ๔ ข้อเสนอแนะอื่นๆ

๓.๓.๒ วิธีสร้างเครื่องมือ

(๑) ศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวคิด ทฤษฎี และผลงานที่เกี่ยวข้อง

(๒) ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์จากผลงานวิจัยอื่นที่มีลักษณะเหมือนกัน/คล้ายกัน

(๓) นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้น เสนอให้อาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๕ ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างและเนื้อหา และนำมาปรับปรุงแก้ไข ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญผู้เชี่ยวชาญ

(๔) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้ว ให้อาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ และประเมินเครื่องตามรูปแบบ IOC ถ้ามีข้อเสนอแนะนำมาปรับปรุง

(๕) นำแบบสัมภาษณ์ไปใช้ภาคสนาม ตามกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้ระบุไว้

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

(๑) ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ได้ข้อมูล แนวคิด ทฤษฎี คือ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักสูตรที่ปรากฏในงานประเพณีต่าง ๆ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากข้อมูลที่มีผู้รวบรวมไว้แล้ว ในลักษณะของตำรา เอกสารทางวิชาการ รายงาน และระบบสืบค้นทางอินเทอร์เน็ต รวมถึงเอกสารของหน่วยงานราชการ และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานเทศบาลเมืองน่าน เทศบาลจังหวัดน่าน และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

(๒) ทำการรวบรวมแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ตามกรอบแนวคิดและขอบเขตการวิจัย จากนั้นจัดทำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ และแบบสัมภาษณ์ และนำเครื่องมือการวิจัยที่สร้าง ไปให้อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง

(๓) ทำการขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ไปยังหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในจังหวัดน่าน

(๔) ทำการจัดเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยใช้แบบสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้จำนวน ๓ กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มที่ ๑ ผู้นำภาครัฐ จำนวน ๓ คน กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชน และพระมหาเถระที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๑๓ คน และกลุ่มที่ ๓ ผู้ปฏิบัติธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๘ คน

(๖) ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสัมภาษณ์ และเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จัดหมวดหมู่ของข้อมูลแบบสัมภาษณ์ที่เก็บมา และนำข้อมูลไปวิเคราะห์เชิงพรรณนา

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อทราบถึงข้อมูลบริบทประเด็นที่ศึกษา และกำหนดแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นจึงนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์ตีความ แล้วจึงนำมาจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ ประมวลความ สรุปผล และนำเสนอในรูปแบบการเขียน

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

ประเพณีงานนมัสการพระธาตุแช่แห้งหรือ “งานหกเป็ง” เป็นงานสำคัญที่จัดขึ้นเพื่อ นมัสการพระธาตุแช่แห้งซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จัดขึ้นตรงกับวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน เป็นงานที่จัดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพญาการเมือง และ เจ้าเมืองน่านองค์ต่อ ๆ มาที่ทำพิธีกรรมนมัสการพระธาตุแช่แห้ง สืบทอดถึงปัจจุบัน จนเป็นประเพณี นับได้ว่างานนมัสการ “หกเป็ง” เป็นพิธีกรรมนมัสการพระธาตุแช่แห้งที่สำคัญสิ่งสำคัญประการหนึ่งใน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนั้นจะต้องมีองค์ประกอบด้านบุคคล เวลา สถานที่ เครื่องประกอบพิธี ต้อง ตรงตามคติความเชื่อของประชาชนต่อพระธาตุแช่แห้งซึ่งเป็นความเชื่อแบบ ประสมประสานระหว่าง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อแบบดั้งเดิมหรือไสยศาสตร์ โดยปรับประยุกต์ให้เหมาะสม กับสภาพแวดล้อม ดังนั้น เพื่อให้มีความกระจ่างชัดเกี่ยวข้องกับคุณค่าของประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ที่มีต่อสังคมในด้านต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของประชาชน ในจังหวัดน่าน ผู้วิจัยได้นำเสนอรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๔.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า คำว่า หกเป็ง มีความหมายว่างานเดือนหกเหนือกับตรงกับ เดือน ๔ ใต้ของภาคกลางนั่นเอง คำว่าเดือนหก ๖ เหนือก็หมายถึง เดือนหกเหนือของจังหวัดน่านอีก ที่หนึ่งในแต่ละท้องที่ในดินแดนล้านนา ซึ่งเมื่อน่านก็มีปฏิทินเป็นของตนเองซึ่งต่างจากกลบล้านนา ทางเชียงใหม่ทางลำพูนลำปางทางจังหวัดแพร่ ประเพณีหกเป็ง มีชื่อเดิมว่างานขึ้นพระธาตุแช่แห้งเป็น งานประเพณีดั้งเดิม เวลาผ่านไปงานประเพณีนี้จึงเรียกว่างานประเพณีหกเป็งกราบนมัสการองค์ พระมหาธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง ซึ่งได้ละลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า คำว่านมัสการก็คือการไหว้หรือว่า การสักการบูชาสักการบูชาองค์ พระธาตุนั้นเอง จารีตประเพณีก็คือประชาชนทั้งหลายก็จะได้มีโอกาส มานนมัสการองค์พระมหาธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง ซึ่งเป็นธาตุประจำปีเกิดของตนเอง นับตามตำนาน พระเจ้าสิบสองโลกได้กล่าวถึง การจาริกบุญไปนมัสการพระมหาธาตุเจ้าทั้งหลายจริง ๆ แล้วพระธาตุใน โลกนี้ตามความเชื่อได้กล่าวไว้ว่า พระธาตุมีทั้งหมดแปดหมื่นสี่พันพระธาตุแต่กำหนดด้วยย่อแล้วก็ได้ ถือเอาคติพระธาตุประจำปีเกิด และพระธาตุประจำวันเกิดของตนเองบ้างเป็นที่สักการบูชา^๑

^๑ สัมภาษณ์, พระชยานันท์, ผศ.ดร., (ธรรมวัตร จรณธมโม), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง, ๘๘ หมู่ ที่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

งานประเพณีหกเป็งกราบนมัสการองค์พระมหาธาตุแช่แห้งมีชื่อเดิมงานขึ้นธาตุซึ่งตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ ถึง ๑๕ ค่ำเดือน ๖ เหนือ หรือเดือน ๔ ได้ เป็นประเพณีสืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันที่ต่างคนก็ต่างให้ความสำคัญเป็นอย่างมากที่เห็นได้ชัดเจนในสมัยอดีตผู้ครองนครน่านทั้ง ๖๓ พระองค์ความสำคัญกับประเพณีเป็นอย่างดี ในช่วงของพญาการเมืองได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่เรียบร้อยแล้ว การนิมนต์พระสังฆเจ้าเจริญพุทธมนต์สักการบูชาทำบุญให้ทานตามความประสงค์ของพญาการเมือง มาถึงสมัยของเจ้าพญาอัครวรปัญญาภิกษุก็มีเล่นมหรสพในท้องสนามด้านหน้าองค์พระธาตุในเดือนเป็ง หรือว่าเดือนเพ็ญเวลาเช้าก็จะมีกรตกแต่งครีวทานทั้งหลายขึ้นไปในช่วงแก้วดอย ภูเพียงแช่แห้ง และก็ได้นิมนต์พระสังฆเจ้าสามเณรมารับทานองค์พระธาตุรวมทั้งหมด ๑๓๙ วัดรวมภิกษุสังฆเจ้าทั้งหลายมี ๔๖๓ รูปและสามเณร ๘๖๓ รูปรวมเข้ากันมีทั้งหมด ๑,๓๒๖ รูป ทานวัตถุไทยทาน มีเรือนทาน ๓๖ หลังแล้วก็มีกรจุดบั้งไฟต่าง ๆ อีกมากมายก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของประเพณี หกเป็ง เจ้าสุมนเทวราชก็ได้สละราชสมบัติของตัวเองในการสร้างระฆังสองลูกถวายแก่วัดพระธาตุแช่แห้ง วันออกเดือนหกวันอาทิตย์ท่านก็พร้อมกับพระมเหสี และราชบุตรทั้งหลายพร้อมกับเสนาอำมาตย์ และไพร่ทั้งหลายในจังหวัดน่านทั้งหมด ก็ทำพิธีพุทธาภิเษกฉลองถวายให้เป็นทานไว้กับพระพุทธศาสนาพระมหाराตุเจ้า และได้นิมนต์พระภิกษุสังฆเจ้ารับไทยทานในสมัยนั้นได้นิมนต์พระ ๑๖๕ วัดแล้วก็มีภิกษุทั้งหมด ๓๗๙ รูปสามเณร ๗๔๙ รูป^๒

กล่าวคือ ประเพณีการนมัสการภาษาพื้นเมือง เรียกว่า ไหว้สา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่างานขึ้นธาตุประจำปีพระธาตุแช่แห้ง มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่า ๖๖๖ ปี เดิมแรกนั้นสมัยพญาการเมือง ในฐานะที่เป็นอุปราชของราชวงศ์สุโขทัยผู้ครองเมืองวรนคร หรือผู้ครองนครน่านสมัยนั้นมีความเชื่อมสัมพันธ์กับกรุงสุโขทัย ในสมัยพญาธิไทยก็ได้มีการไปมาหาสู่ค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันทางเมืองน่านก็มีเกลือเป็นสินค้าหลักในการแลกเปลี่ยนกับกรุงสุโขทัย และได้สร้างความสัมพันธ์ฉันมิตรสหาย จนกระทั่งพญาธิไทยได้สร้างวัดใหญ่ชื่อว่าวัดหลวงอภัยในสมัยนั้น พญาการเมืองก็ได้นำทหารและนายช่างลงไปช่วยสร้างในฐานะเป็นสหาย เมื่อสร้างเสร็จก็กลับมาเมืองน่าน พญาธิไทยก็ได้มอบพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระพิมพ์เงิน พระพิมพ์ทองคำมอบให้แก่พญาการเมือง พญาการเมืองก็ได้อัญเชิญมาตั้งเมืองวรนครเพราะเป็นเมืองหลวงของจังหวัดน่านสมัยนั้นแล้วก็ได้รับคำจากพระมหาเถระให้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ที่บนเนินดอยภูเขาดอยภูเพียงซึ่งเป็นทางผ่าน ซึ่งในสมัยนั้นการเดินทางส่วนมากก็จะเป็นการเดินทางด้วยทางน้ำพญาการเมืองก็ได้้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุกับลงมาประดิษฐานที่บนดอยแห่งนี้พอสำเร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็มีการสมโภชทำบุญใหญ่ได้นิมนต์พระสังฆเจ้าและสามเณรทั่วจังหวัดน่านมารับทานจากนั้นก็มีการ

^๒ สัมภาษณ์, พระครูพิบูลย์ทวิวัฒน์ (สนิท กิวิฒนา), เจ้าคณะตำบลม่วงตึ๊ด, ๒๗ หมู่ที่ ๔ บ้านม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอดงหลวง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน^๓ ซึ่งในปัจจุบันนี้ทางรัฐบาลก็ได้มีการส่งเสริมให้มัสการองค์พระธาตุและจอมพระธาตุทั้งหลายเป็นงานประจำปีหรือว่าเป็นประเพณีของประจำของตำบล อำเภอ และประจำจังหวัดของแต่ละจังหวัดเช่นเดียวกับวัดพระธาตุแช่แห้ง^๔ ซึ่งเป็นกระประเพณีที่สำคัญอย่างยิ่งของชาวน่าน^๕ เป็นประเพณีที่เจ้าหลวงผู้ครองนครน่านให้ความสำคัญจึงให้เป็นประเพณีหลวงของราชสำนักน่านเป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นความสามัคคีธรรมของคนเมืองน่านตั้งแต่โบราณกาลลดความเหลื่อมล้ำชนชั้นได้มาตลอด^๖

ในงานประเพณีหกเป็ง พุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่ล้านนาตะวันออกโดยเฉพาะชาวจังหวัดน่านได้จัดเครื่องบูชาองค์พระมหาธาตุ ซึ่งเป็นพระธาตุประจำปีเถาะ และเป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมืองน่านร้อยกว่าปี และเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของประชาชนแต่โบราณนมาการต่อพระพุทธรูปพระศาสดาของศาสนาพุทธ^๗ จะจัดขึ้นหรือเริ่มตั้งแต่แรมขึ้น ๙ ค่ำ ถึงแรมขึ้น ๑๕ ค่ำ ของเดือนหกเหนือ (เดือน ๔ ใต้) ซึ่งเป็นประเพณีที่บรรพบุรุษชนที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันเป็นเวลา ๖๖๖ ปี ที่ชาวบ้านหรือชาวจังหวัดน่านเรียกว่างานขึ้นธาตุ^๘ เป็นประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นประเพณีหกเป็งหกเหนือตรงกับเดือน ๔ ใต้ ที่ต้องมีการทำบุญสักการะพระธาตุแช่แห้งซึ่งชาวจังหวัดน่านให้ความเคารพบูชา และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์พระธาตุคู่บ้านคู่เมืองของชาวจังหวัดน่าน^๙ และไหว้สาแต่องค์พระมหาธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้งที่ได้สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ทุก ๆ ปี ต้องมีการทำบุญสักการะพระธาตุแช่แห้งซึ่งพระธาตุแช่แห้งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเคารพบูชาของชาวจังหวัดน่าน^{๑๐}

^๓ สัมภาษณ์, พระสุนทรภู่ (เสน่ห์ ฐานศิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, บ้านมิ่งเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์, พระชยานันท์ภู่, ผศ.ดร. (ธรรมวัตร จรณธมโม), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง, ๘๙ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๖๘ หมู่ที่ ๒ บ้านนาปัง ตำบลนาปัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, ๑๓ หมู่ที่ ๑ บ้านพระเกิด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์, ดาบตำรวจสะอาด เรือนสอน, หมู่ที่ ๓ บ้านฝายแก้ว ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์, นางณัฐภักย์ ใจดี, ผู้ปฏิบัติธรรม, บ้านภูมินทร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑

^๙ สัมภาษณ์, พ่อสมบุญ สุกาจิน, อาจารย์วัด (มัททายกวัด), บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑

^{๑๐} สัมภาษณ์, นายพรชัย ศรีโพธิ์ทอง, ชาวบ้าน, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

วัดพระธาตุแช่แห้งเป็นพระอารามหลวงเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์ คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นป็นักชัตรีของคนเกิดปีเถาะเป็นป็นนักชัตรีของในหลวงรัชกาลที่ ๙ โดยเฉพาะงานประเพณีหกเป็งซึ่งตรงกับวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ จะมีประชาชนมาทำบุญตักบาตรทุกวันจะมีการเฉลิมฉลองสมโภชทั้ง ๗ วัน ๗ คืน เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ชาวบ้านที่ถือปฏิบัติกันมาทุกปี ต่างก็ได้พากันเดินทางมาร่วมงานขึ้นธาตุแปงพระธาตุแช่แห้ง^{๑๑} ถือว่าเป็นพระธาตุประจำปีเกิดคนที่เกิดปีนักษัตริย์ปีกระต่ายปีเถาะคนที่เกิดเกิดในปีนักษัตริย์ปีกระต่าย^{๑๒} มีความเชื่อว่าไหว้พระธาตุประจำปีเกิดตนเองก็เหมือนกับบารมีได้ไหว้ผู้ที่ให้กำเนิดของตนเองและมีความเชื่อว่าถ้าคนเราเมื่อคนเราตายไปแล้วจิตวิญญาณของเราก็จะไปสถิตอยู่อยู่ที่พระธาตุประจำปีเกิดของตนเองและเป็นประเพณีที่มีความสำคัญกับของชาวบ้านชาวน่านที่บรรพบุรุษได้ฝากไว้ให้กับลูกหลานสืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลาหรือยกกว่าปี ซึ่งประเพณีหกเป็งจะจัดขึ้นในวันแรมขึ้น ๙ ค่ำ จนถึงวันขึ้นแรม ๑๕ ค่ำของเดือนหกขึ้นตรงกับเดือน ๔ ใต้^{๑๓} ชาวบ้านจะมีการเตรียมพร้อมในการทำกิจกรรมงานวันหกเป็งมีการทำบุญตักบาตรเป็นประจำทุกปีและมีขบวนแห่คร้วทานเข้าวัด^{๑๔} ถือได้ว่างานประเพณีหกเป็งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณกาลจนมาถึงปัจจุบันซึ่งมีอายุ ๖๖๖ ปี เหมือนกับเป็นการสำนึกรำลึกนึกถึงคุณของพระพุทเจ้าและได้สืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีที่สำคัญและเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวจังหวัดน่าน^{๑๕}

สรุปได้ว่าวัดพระบรมธาตุแช่แห้ง ตั้งอยู่ที่บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากตัวเมืองไปราว ๒ กิโลเมตร เส้นทางสายน่าน-แม่จริม สันนิษฐานว่ามีอายุ ๖๖๖ ปี พญาการเมืองโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๑๙ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุข้อพระหัตถ์ซ้ายที่ได้มาจากกรุงสุโขทัย องค์พระธาตุมีความสูง ๕๕.๕ เมตร ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๒๒.๕ เมตร บุด้วยทอง เหลืองหมดทั้งองค์ เป็นโบราณสถาน ที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งของล้านนาทุกปีจะมีงานนมัสการ พระบรมธาตุแช่แห้ง ระหว่างวันขึ้น ๙ ค่ำ ถึง ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ทางเหนือ ซึ่งจะอยู่ราวปลายเดือนกุมภาพันธ์หรือต้นเดือนมีนาคมของทุกปี พระบรมธาตุแช่แห้ง ปูชนียสถานที่สำคัญของ เมืองน่านมีอายุกว่า ๖๖๖ ปี ตามพงศาวดารเมืองน่านกล่าวว่าพญาการเมือง

^{๑๑} สัมภาษณ์, นางพิมลพรรณ ปันทา, ประธานแม่บ้าน, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์, นางพิมลพรรณ ปันทา, ประธานแม่บ้าน, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์, นายเสกสถิต ทาริน, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์, นายมีชัย อินันท์, จิตอาสา, บ้านม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์, นายเพชร ทองติงชา, คณะกรรมการหมู่บ้านหนองเต่า, ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

โปรดเกล้าให้ สร้างขึ้นเพื่อบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาจากเมืองสุโขทัยระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๙๑-๑๙๐๑ สถาปัตยกรรมด้านโบสถ์ของวัดพระธาตุแช่แห้ง ที่สำคัญและแสดงให้เห็นถึงแบบอย่างสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมสกุลช่างน่าน ซึ่งพระธาตุแช่แห้งมีอิทธิพล และมีความสำคัญต่อจิตใจของประชาชนจังหวัดน่าน เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า และมีประวัติศาสตร์คู่กับการสร้างเมืองน่าน และเป็นที่เกิดการปลุกการของผู้ที่เกิดปีเถาะหรือปีกระต่าย กล่าวได้ว่าวัดพระธาตุแช่แห้งอยู่คู่กับเมืองน่านมาตั้งแต่อดีตกาล ผ่านศึกสงครามช่วงเวลาแห่งความว่างเปล่า ที่ไม่มีผู้คนอยู่ในท้องที่ แต่ประวัติพระธาตุแช่แห้งก็ยังถูกสืบทอดกันมาและมีหลักฐานยืนยันได้อย่างชัดเจน เช่น ใบลาน หลักศิลาจารึก เป็นต้น ทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธก็ไม่เคยสูญหายไปจากวัดพระธาตุแช่แห้ง ยังกลับยิ่งใหญ่อลังการเหมือนในอดีตที่ผ่านมา และมีการพัฒนามาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นประเพณีประจำปี งานประจำท้องถิ่นของชาวน่าน เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนามของงานประเพณีนมัสการพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๔.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๔.๒.๑ บุญกิริยาวัตฤ ๓

บุญ เป็นภาษาบาลี คือ ปุณฺณ ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ปุณฺย ก็ศัพท์ว่า ปุณฺณ มาจาก ปุ ธาตุ ฌย ปัจจัยในนามกิตก์ แล้วแปลง ฌย เป็น ญ แล้วซ้อน ญ แปลว่าชำระ คือชำระจิตใจให้สะอาด ดุจน้ำชำระสิ่งสกปรกได้ฉนั้นนั้น ดังนั้นบุญจึงมีความหมายหลายอย่างเช่น ความเต็ม ความเจริญรุ่งเรือง ความเบิกบาน และความสงบ เป็นต้น เพราะฉะนั้นคนมีบุญจึงเป็นคนมีความสุข ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่ว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตฤที่สำเร็จด้วยทานพอประมาณ ทำบุญกิริยาวัตฤที่สำเร็จด้วยศีลพอประมาณ แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตฤที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคดีในมนุษย์^{๑๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๗} ได้ให้ความหมายคำว่าบุญ หมายถึงเครื่องชำระ สันดาน ความดี กรรมดี ความประพฤติชอบทางกายวาจาใจ กุศลกรรม ความสุข กุศลกรรม ส่วนบุญกิริยาวัตฤ หมายถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ ทางทำความดี บุญกิริยาวัตฤสาม คือ ๑) ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ ๒) สीलมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี และ ๓) ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา

^{๑๖} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๕.

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๐; อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๒๖/๒๙๕.

ส่วน พระราชบัญญัติโรธรังสี (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี)^{๑๘} ได้จำกัดนิยามบุญว่า เป็นสิ่งที่ดี ทำลงไปแล้วมันสะอาด จิตใจอ่อนใสและเบิกบาน “สิ่งใดที่ทำด้วยกายหรือวาจา หรือนึกคิดด้วยใจ ถ้าหากไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น”

บุญกิริยาวัตถุ หรือวิธีทำบุญในทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ ประการ^{๑๙} ดังนี้

๑) ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ คือทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ วิธีบำเพ็ญทานนั้น ในสมัยพุทธกาลมีไม่มากวิธีนี้ เช่น การตักบาตร เลี้ยงพระ สร้างวัด ทอดกฐิน เป็นต้น ต่อมากายหลังวิธีการบำเพ็ญบุญได้วิวัฒนาการไปมาก จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นพุทธพาณิชย์ แต่อย่างไรก็ดี วิธีบำเพ็ญทานเหล่านั้นได้กลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของมหาชนไปแล้ว ดังที่ปรากฏมีหนังสือเกี่ยวกับหลักศาสนพิธีต่าง ๆ ได้กล่าวถึง

๒) สীลมัย บุญกิริยาวัตถุ คือทำบุญด้วยการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ หรือประพตติดีมีระเบียบวินัยคำสอนและหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้มากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยว ด้วยการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้นและแก่ความผาสุกแห่งสมาธิทั้งปวงของหมู่ชน อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจกรรมดี ๆ ได้ ดังนั้น ศีลมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องต่อพฤติกรรมต่อสังคม

๓) ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา เป็นการทำบุญขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การเจริญจิตภาวนา คือทำจิตให้สงบระงับจากอกุศลวิตกทั้งปวง ทำให้จิตให้บริสุทธิ์ การเจริญจิตภาวนานี้ถือว่าการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ลงทุนน้อยที่สุด เพราะไม่ได้เสียเงินเสียทอง ไม่ได้เหน็ดเหนื่อยยากต้องแบกหามแต่อย่างใด เพียงแต่เพียงระวังรักษาสติ คຸ້ມครองสติมิให้แผ่สลายไปสู่อารมณ์อื่น ๆ โดยให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวเท่านั้น

จากการสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน คือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ดังนี้

๑) ทานมัย

ทานไม่ใช่ว่าเป็นเพียงการบริจาคปัจจัย แต่ยังรวมไปถึงการที่เอาแรงเป็นทาน เช่น ล้างห้องน้ำ กวาดลานวัด^{๒๐} ซึ่งในการที่จะถวายสักการะแก่องค์พระธาตุนั้นจะมีสิ่งอำนวยความสะดวก

^{๑๘} พระราชบัญญัติโรธรังสี (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี), **ปุจฉา วิสัชนาเรื่อง...บุญเป็นหลักชัยประสพสุข**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป), หน้า ๑.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๙๓ - ๙๔.

ผู้ที่ได้มาสักการะ เช่น พรหมปูพื้นเพื่อให้เดินรอบองค์พระธาตุไม่ร้อน ซึ่งพรหมนี้ก็เป็นวัตถุหนึ่งที่มีผู้มาถวาย แล้วทำให้เกิดความสะดวกสบายแก่ผู้คนที่ไปกราบสักการะพระธาตุแช่แห้ง รวมถึงผ้าห่มหรือผ้าห่มพระธาตุก็เป็นบุญอันใหญ่หลวงที่ร่วมแรงร่วมใจกันได้ไปห่มพระธาตุ สำหรับการให้ทานประเสริฐที่สุดก็คือการให้ธรรมทานโดยการให้ความรู้ให้คำสั่งสอน ว่าในประเพณีหกเป็งมันก็จะมีสิ่งหนึ่งที่แทรกเข้าไปการเทศนาธรรมก็จะทำให้มีสติในการที่จะครองชีวิตต่าง ๆ ในโอกาสเดียวกันนั้น การแนะนำสั่งสอนก็จะเป็นประโยชน์แก่การครองชีวิตของเราในอนาคตต่อไป^{๒๑} ชาวบ้านที่เป็นชาวพุทธก็จะได้มีการนำเอาดอกไม้ธูปเทียนน้ำสรงพระธาตุมาถวายสักการะแด่องค์พระธาตุแช่แห้ง ในช่วงงานประเพณีหกเป็ง^{๒๒} จากนั้นก็จะมีขบวนแห่ของแต่ละอำเภอที่ได้นำเอาวัตถุต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยไทยธรรม หรือว่าต้นดอกหรือว่าจะเป็นตุ๊กและโคมไฟเอามาถวายแด่พระธาตุแช่แห้ง^{๒๓} นอกจากนั้นก็จะมีการปฏิบัติธรรมของชาวบ้านเพื่อเป็นการบูชาแด่องค์พระธาตุแช่แห้ง การให้ทานถือเป็นสิ่งที่จำเป็นให้แก่พระภิกษุสงฆ์ไม่ว่าจะเป็นปัจจัย ๔ ต่างๆ^{๒๔} เงินทองของใช้เครื่องอัฐบริขารตลอดถึงยารักษาโรคและก็ยังเป็นการนำเอาผ้าไตรจีวรผ้าห่มองค์พระธาตุบ้างของใช้ที่จำเป็นอื่นๆบ้าง เพื่อเป็นการอุปถัมภ์แก่พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องใช้วัตถุสิ่งของซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นในชีวิตเอามาถวายให้แก่พระภิกษุสงฆ์^{๒๕} ในอดีตการแสดงความเคารพต่อองค์พระธาตุแช่แห้งก็จะเป็นการนำเอาน้ำอบน้ำหอม ดอกไม้ธูปเทียน และผลผลิตต่าง ๆ ที่ตนเองมีอยู่นำมาประเคนและถวายแด่องค์พระธาตุเพื่อเป็นการให้ทานแด่พระพุทธรูปเจ้า และเจ้าที่เจ้าทางที่คอยปกปักรักษาอย่างพระธาตุแช่แห้งแห่งนี้^{๒๖} รวมถึงการนำเอาตุ๊กหรือว่าธงมาถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระธาตุอันมีความเชื่อว่าการถวายตรงนั้นเมื่อเราตายไปแล้วถ้าไปตกนรกตรง หรือว่าทรงนี้จะเป็นสิ่งที่ดีที่เราออกจากขุมรานั้นให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้าอันเอง^{๒๗} การให้ทานของคนสมัยก่อนเป็นการให้ทาน

^{๒๑} สัมภาษณ์, บุญช่วย สิทธิพันธ์, ผู้ปฏิบัติธรรม, ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์, ว่าที่ร้อยตรีสมเดช อภิขยกุล, รองนายกองค์การบริหารจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์, ละออ อุตมา, ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์, จิรเพชร ทองศิมา, ประธานแม่ค้าร้านค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง, ๑๔๓ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์, ประเสริฐ นาคม อดีตกำนันม่วงตีด, ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์, นิยม สองสื้อย, ประชาชนชาวบ้าน, อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑

^{๒๖} สัมภาษณ์, จุรีพร ยาหอม, แม่ค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง, ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์, วิมลเกษม ศิริรัตน์พินิยะ, ประชาชนชาวบ้าน, อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ที่บริสุทธิ์ใจท่านไหนมีอะไรก็จะเอาไปถวายทานมีผลไม้รำกั๋มข้าวปลาอาหารผลผลิตต่าง ๆ ที่ตนเองมีไม่สามารถที่จะกำหนดแล้ว แต่จิตศรัทธาและความเลื่อมใสที่จะให้ทานพอไปถึงพอไปถึงอันดับแรกก็เอาไปประเคนให้แก่องค์พระธาตุเป็นการบูชาองค์พระธาตุและเจ้าที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในธาตุแช่แห้งหลังจากนั้นก็จะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าให้แก่พระภิกษุสงฆ์ต่อไป^{๒๘}

๒) สීමััย

ผู้ทีไปสักการะประเพณีหกเป็งหรือพระธาตุแช่แห้งก็จะมักถือศีลโดยเฉพาะพี่น้องประชาชนก็จะถือศีล ๘^{๒๙} เพื่อเป็นการชำระบาปชำระจิตใจและอุทิศส่วนบุญส่วนให้กับเจ้ากรรมนายเวรทีได้ล่วงลับไปแล้ว^{๓๐} และอุทิศให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลาย การทีถือศีล ๘ ก็เป็นการงดทุกสิ่งทุกอย่างทีจะทำให้ชีวิตของผู้อื่นนั้นขึ้นประกอบกับชีวิตตนเองก็จะมีแต่ความสุขและไม่หลงใหลในอบายต่าง ๆ^{๓๑} ในช่วงงานประเพณีหกเป็งผู้ทีมาผู้ทีมาร่วมงาน ไม่ว่าจะเป็ขาวบ้านหรือนักท่องเที่ยวต่าง ๆ ทีมาร่วมงานในงานการทำวัตรสวดมนต์ก็จะมีกรรับศีล ๕^{๓๒} ส่วนผู้ทีปฏิบัติธรรมก็จะมีกรรักษาศีลอุโบสถถือศีลอุโบสถก็คือรักษาศีล ๘^{๓๓} ในช่วงปลายในช่วงทีมีการจัดประเพณี ผู้ทีมาร่วมงานประเพณีหกเป็งนอกจากจะมาสักการะองค์พระธาตุ แล้วก็จะมีกรมาปฏิบัติธรรมรักษาศีล^{๓๔} เป็แนวทางแห่งการปฏิบัติไปสู่หนทางในการทำควมดีและไม่เบียดเบียนผู้อื่น^{๓๕} อันดับแรกก็จะมีกรรับศีล ๕ ศีล ๘ แต่คนในสมัยนั้นกรรักษาศีล ๕ และศีล ๘ นั้นเป็เรื่องธรรมดา ผู้ทีมาปฏิบัติธรรมนี้ไม่มีกรรักษาศีลไปมากกว่าศีล ๕ ศีล ๘ เพราะทุกคนต่างมีความปลื้มปิติและยินดี ทีได้มาปฏิบัติตนเพื่อเป็นพุทธบูชาต่อองค์พระธาตุ^{๓๖} กรรักษาศีลจุดประสงค์ของคนผู้เฒ่าผู้แก็ในสมัยก่อนนั้นมันไม่ได้หมายถึงกรรักษาศีล ๕ หรือศีลแปดใดๆแต่อยู่ที่ใจของผู้ทีปฏิบัติแต่การไปไหว้วัดพระธาตุแช่แห้งนี้อย่างน้อยผู้ทีไปก็จะไปนอนค้างคืน ๓ คืน ๓ วัน ๕ วัน ๗ วันไปปฏิบัติถือศีลเห็นกันอยู่นั้นผู้เฒ่าผู้แก็ไม่ว่าจะเป็เป็นผู้หญิงผู้ชายก็จะมีกรแต่งกายสุภาพเรียบร้อย ผู้หญิงก็จะใส่ผ้าถุงนุ่งผ้าซิ่นไม่มีสายเดี่ยวเกาะอกยกทรงเหมือนในปัจจุบัน สมัยก่อนต้องแต่งกายให้เข้ากับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อ

^{๒๘} สัมภาษณ์, วิโรจน์ พรหมอารี, อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๖๑

^{๒๙} สัมภาษณ์, ละอ อุตมา, เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์, ประเสริฐ นาคม อดีตกำนันม่วงดีด, เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์, ว่าทีร้อยตรีสมเดช อภิขยกุล, รองนายกองค์การบริหารจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์, จุรีพร ยาหอม, แมค้ำชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง, เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์, บุญช่วย สิทธิพันธ์, ผู้ปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์, จิรเพชร ทองดีมา, เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์, นิยม สองสีโย, ประชาญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์, วิมลเกษม ศิริรัตนพินิยะ, ประชาญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

เป็นการคารวะและเคารพต่อสถานที่ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงผู้ชายผู้ชาย ก็จะใส่กางเกงม่อฮ่อมกางเกงสามตุก และก็มีผ้าขาวม้าผูกที่เอวไปอยู่กินถือศีลอยู่ที่นั่น^{๓๗}

๓) ภาวนามัย

การภาวนานั้นก็จะเป็นการปฏิบัติที่จะให้เกิดส่วนตนการที่จะได้รำลึกถึงสิ่งต่าง ๆ^{๓๘} ไม่เข้าใจในการที่จะทำจิตใจให้นิ่ง เพื่อจะมีโอกาสการที่จะครองชีวิตโดยไม่มีอุปสรรคต่าง ๆ เข้ามาในชีวิตโอกาสต่อไป^{๓๙} ผู้ที่มาร่วมงานในประเพณีออกปีนี้ก็มีโอกาสที่จะมีเวลา เพื่ออำนวยความสะดวกในการมานอนปฏิบัติธรรม^{๔๐} ในวันที่มีการจัดงานเริ่มตั้งแต่วันแรกจนถึงวันสุดท้ายของงานมีการทำวัตรสวดมนต์เย็นทำวัตรเช้าและฟังพระธรรมเทศนาจากพระสงฆ์^{๔๑} แน่นนอนว่าในช่วงงานประเพณีหกเป็งนี้ อันดับแรกก็คือกิจกรรมในการปฏิบัติธรรม เป็นกิจกรรมที่มีผู้คนให้ความสนใจการปฏิบัติธรรมนี้ ก็เหมือนการที่เราได้มาพักผ่อนหรือว่าผ่อนคลายชาร์ตแบตเตอรี่เติมพลังกายกำลังใจให้กับตนเองเป็นสิ่งที่ชำระจิตใจให้สงบ^{๔๒} ผู้คนที่หลังไหลเข้ามาพระธาตุแช่แห้งในช่วงประเพณีหกเป็งงานขึ้นธาตุต่างคนต่างมาปฏิบัติธรรมตามความสะดวกของตนเองบางท่านก็มาปฏิบัตินอนอยู่ทางวัดพระธาตุแช่แห้ง ๕ วันบ้างทั้งวันบ้าง ๗ วันบ้าง แล้วแต่ความสะดวกของตนเอง เพื่อเป็นการชำระจิตใจของตนเองให้มีความสงบได้มาสวดมนต์สมาธิและภาวนาถือศีลกินทานไปควบคู่กัน และในปัจจุบันก็จะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมในการปฏิบัติธรรมประจำปีของงานประเพณีหกเป็งโดยมีเจ้าคณะตำบลเจ้าคณะอำเภอหรือเจ้าอาวาสมาเข้าปฏิบัติธรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาให้แก่องค์พระธาตุ^{๔๓} ในสมัยก่อนผู้จะไปไหว้องค์พระธาตุแช่แห้งในประเพณีหกเป็งก็จะไปปฏิบัติธรรมอยู่ตรงนั้นน้อย ๓ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๗ วันบ้าง^{๔๔} ในสมัยก่อนนั้นที่นอนก็หมายถึงเอาที่ละลายหรือเรียกกันว่าวิหารคดหรือว่าสารระบาตในปัจจุบันก็จะมีการทำวัตรมนต์ฟังการสวดเบิกสมโพธิ์ และฟังเทศน์มหาชาติซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่เรียกกันว่าตั้งธรรมหลวง^{๔๕}

สรุปได้ว่า บุญกิริยาวัตถุ ๓ ซึ่งประกอบด้วย การให้ทาน (ทานมัย) การรักษาศีล (ศีลมัย) การคิดในสิ่งที่ดี (ภาวนามัย) เป็นสิ่งที่ชาวบ้านได้ประพฤติปฏิบัติกันมา หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นหลัก

^{๓๗} สัมภาษณ์, วิโรจน์ พรหมอารีย์, เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์, ประเสริฐ น่ำชม, อดีตกำนันม่วงตีด, เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์, ว่าที่ร้อยตรีสมเดช อภิขยกุล, รองนายกองค์การบริหารจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๐} สัมภาษณ์, ละออ อุตมา, เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์, บุญช่วย สิทธิฝัน, ผู้ปฏิบัติธรรมเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์, จิรเพชร ทองตีฆา, ประธานแม่ค้าร้านค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง, เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๓} สัมภาษณ์, นิยม สองสือโย, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์, วิมลเกษม ศิริรัตน์พิณยะ, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์, จุรีพร ยาหอม, แม่ค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง, เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

แห่งการทำบุญ หลักการทำความดี ทางทำความดี ซึ่งการให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา เป็นหลักธรรมที่ปฏิบัติแล้ว สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีและมีชีวิตที่ดีงาม

๔.๒.๒ สังคหวัตถุ ๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ ๔ คือหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกัน^{๔๖} ประกอบด้วย

๑) ทาน ให้ปัน คือ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือ ทรัพย์สิน สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา

๒) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓) อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกายและชวนช่วยเหลือนอกกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

อรศิริ เกตุศรีพงษ์ ได้ให้ความหมายว่า สังคหวัตถุ ๔ คือ สิ่งที่เป็นเครื่องสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน ๔ ประการ^{๔๗}

ทาน คือ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของ รวมถึงอุปกรณ์ในการทำงานหรือเอกสารที่ใช้ในการทำงาน เช่น หากเพื่อนร่วมงานขาดเหลืออุปกรณ์สิ่งของ ก็นำมาแบ่งปันกันใช้ การเริ่มต้นด้วยการแบ่งปันวัตถุสิ่งของภายนอก จะช่วยสร้างนิสัยให้บุคลากรในหน่วยงานมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการให้และรับ (Give and Take) เพราะนอกเหนือจากการแบ่งปันเรื่องของความรู้ ประสบการณ์ อันเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) แล้วการแบ่งปันเอกสารต่าง ๆ ที่ใช้ในการทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้วงจรของความรู้มีการขับเคลื่อน โดยเป็นการแบ่งปันความรู้ที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ด้วย

ปิยวาจา คือ การแบ่งปันคำพูดดี ๆ คำพูดที่ไพเราะ พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับกาลเทศะ พูดให้กำลังใจกัน ซึ่งในมุมมองของผู้เขียนเห็นว่า “ปิยวาจา” มีความสำคัญมากต่อการจัดการความรู้ในองค์กรเพราะการจะนำเครื่องมือต่างๆ มาใช้ในกระบวนการจัดการความรู้ เพื่อที่จะ

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

^{๔๗} อรศิริ เกตุศรีพงษ์, “สังคหวัตถุ ๔ : วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการจัดการความรู้”, วารสาร Productivity World เพื่อการเพิ่มผลผลิต, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๖๘ (พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๕๐): ๔๓ - ๔๖.

ดึงความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ออกมาแลกเปลี่ยนกันนั้นต้องใช้ลักษณะของการ “พูดแลกเปลี่ยนกัน” เป็นหลัก

อรรถจริยา คือ การแบ่งปันความรู้ การให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น การแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ที่เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นสิ่งที่ทำได้ยากกว่าการแบ่งปันความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ดังนั้น หากองค์กรใดสามารถปลูกฝังให้บุคลากรในองค์กรมี “อรรถจริยา” แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไปที่จะทำให้คนในองค์กรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้งทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน เพราะเมื่อเพื่อนร่วมงานขาดความรู้ในเรื่องใด หรือต้องการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องใด ผู้ที่มีความรู้ก็จะแบ่งปันให้โดยไม่หวงความรู้ หรือถ้าไม่ได้ขาดความรู้ แต่ขาดกำลังคนเพื่อนคนอื่น ๆ ก็ยินดีที่จะเข้าไปช่วยให้งานสำเร็จ หรืออาจเรียกได้ว่า ทำให้พนักงานในองค์กรเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกัน

สมานัตตา คือ การมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอจริงใจต่อกันความเสมอต้นเสมอปลายจะช่วยให้เกิดความรู้สึกลอดภัย ไม่ระแวงกัน และเป็นการสร้างความไว้วางใจกัน เชื่อใจกัน (Trust) เพราะถ้าคนในองค์กรไม่มีความไว้วางใจกัน หรือไม่เชื่อใจกัน พนักงานก็จะไม่อยากนำความรู้ประสบการณ์ เทคนิคในการทำงานต่าง ๆ มาแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ดังนั้น จึงถือได้ว่า “สมานัตตา” เป็นแรงกระตุ้นในระยะยาวที่จะผลักดันให้คนในองค์กรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักคุณธรรมในพระพุทธศาสนา ที่หมายถึงการช่วยเหลือกัน และกัน ถือเป็นหลักธรรมที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในหมู่มาได้อย่างมีความสุข หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักธรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน อันเป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน

จากการสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน คือ หลักสังคหวัตถุ ๔ ดังนี้

๑) ทาน ในช่วงงานประเพณีหกเป็งในสมัยก่อนที่ยังไม่มีรถยนต์เป็นการเดินทางด้วยเท้า ชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลที่เดินทางมาจากต่างอำเภอหรือว่าต่างจังหวัดก็จะได้นำพวกข้าวสารอาหารแห้ง เพื่อที่จะร่วมหน้ามาก่อนงานประเพณีหกเป็งซึ่งในวันขึ้น ๑๔, ๑๕ ค่ำพอตอนเช้าชาวบ้านก็จะได้อัฒมาตั้งแต่ตีสามเพื่อทำกับข้าวกับปลาที่จะได้นำไปใส่บาตร^{๔๘} จากนั้น ก็จะมีการฟังธรรมถวาย , ถวายผ้าป่าและภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสามเณรที่เดินมาร่วมงานประเพณีหกเป็งก็ถือได้เป็นการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน^{๔๙} จะมีการเตรียมวัตถุกานที่เป็นปัจจัย ๔ เพื่อจะมาบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องเป็นการละความ

^{๔๘} สัมภาษณ์, พระสุนทรมุณี (เสนห์ ฐานสิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์, พระชยานันทมูณี, ผศ.ดร., (ธรรมวัตร จรณธมโม), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

โลกของจิตใจคนเชื่อว่าทำดีทำบุญย่อมได้บุญ^{๕๐} พุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัดน่านและต่างจังหวัดจะ มาบริจาคเงินทำบุญที่วัดพระธาตุแช่แห้งทุก ๆ ปี การบริจาคเงินโดยไม่มีกำหนดจำนวนเงิน แต่ เป็นไปด้วยจิตศรัทธา ซึ่งเป็นการให้ทานที่มีค่ายิ่ง^{๕๑} ซึ่งการให้ทานก็จะมีทั้งสองอย่างคือการให้วัตถุ เป็นทานและธรรมทานการให้วัตถุเป็นทานนั้นก็จะมีทั้งตั้งแต่การตกแต่งครัวทานหลายอย่าง เพื่อที่จะ ได้มาถวายทานสักการะแก่องค์พระธาตุแช่แห้งและก็มี การตกแต่งภัตตาหารมาถวายแต่พระภิกษุสงฆ์ ที่มาร่วมงานประเพณีหกเป็ง การทำทานนั้นก็จะมี การเทศน์มหาชาติในวันขึ้น ๑๔ ค่ำและ ๑๕ ค่ำก็ เป็นการเทศน์ประวัติของพระเวสสันดรที่มีการบำเพ็ญเพียรบารมีนั้นแสดงให้เห็นถึงการสละสมบัตริ สัมบารมีที่ชาวบ้านให้ความสนใจในการที่จะทำบุญให้ทานในการสละทรัพย์ตัวเองให้เป็นทานเพื่อ จะสั่งสมบารมีให้แก่ตนเองในช่วงงานประเพณีหกเป็ง^{๕๒}

๒) ปิยวาจา ในส่วนงานของประเพณีหกเป็งก็จะมีทั้งพระเถระมหาเถรานุเถระ นวกะ และประชาชนทั้งหลายที่มาปฏิบัติธรรมรักษาศีลภาวนาก็ได้มีแสดงให้เห็นถึงความนับถือต่อกัน มีการกล่าววาจาด้วยความสุภาพไพเราะอ่อนหวาน^{๕๓} สมานสามัคคี อ่อนน้อมถ่อมตนให้เกิดไมตรี และความรักใคร่รับถือตลอดถึงคำกล่าววาจาด้วยเหตุและผล^{๕๔} มีการอบรมสั่งสอนการใช้คำพูดไม่ ให้คนอื่นเสียใจหมดกำลังใจโดยการช่วยกันเตรียมของปัจจัยต่าง ๆ เพื่อจะทำบุญใหญ่ในวันเพ็ญ^{๕๕} ผู้จัด งานประเพณีหกเป็ง ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ พระภิกษุสามเณร ประชาชนทั่วไปมีความ ปีติที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดงานทุกคนทุกฝ่ายจะใช้วาจาอ่อนโยน ประทับใจผู้ได้ยินได้ฟัง ถือเป็น การใช้วาจาอันเป็นที่รักต่อบุคคลอื่น^{๕๖} มีการปฏิบัติธรรมศีลภาวนารักษาศีลทั้ง ๗ วัน ๗ ค่ำ ก็จะมี ผู้เข้าร่วมปฏิบัติเป็นจำนวนมากมายกต่างที่จะแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนในการพูดจาหวานและ แสดงความเคารพต่อกันและกัน^{๕๗}

๓) อตถจริยา นับตั้งแต่การเริ่มงานไม่ว่าจะเป็นในส่วนของวัด ข้าราชการ สำนักงาน จังหวัดน่าน วัฒนธรรม หน่วยงานท้องถิ่นและหมู่บ้านได้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจการบำเพ็ญ

^{๕๐} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ประชาชนชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ประชาชนชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์, พระครูพิบูลย์ทวิวัฒน์ (สนิท กิวิธนา), เจ้าคณะตำบลม่วงตึ๊ด, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑

^{๕๓} สัมภาษณ์, พระชยานันท์มณี, ผศ.ดร, (ธรรมวัตร จรณธมโม), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๔} สัมภาษณ์, พระสุนทรมณี (เสนห์ จานศิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๕} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ประชาชนชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ประชาชนชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์, พระครูพิบูลย์ทวิวัฒน์ (สนิท กิวิธนา), เจ้าคณะตำบลม่วงตึ๊ด, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สาธารณะประโยชน์ส่วนรวม^{๕๘} ตั้งแต่วันเริ่มการตกแต่งคร้วตนาการเตรียมขบวนแห่ทำความสะอาดสถานที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจะมาไหว้สักการะองค์พระมหาธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้งช่วงงานประเพณีหบกเพ็งการจัดเตรียมดอกไม้ธูปเทียนบริการนักท่องเที่ยว^{๕๙} ทำให้เกิดปิติสุข และทำให้ผู้อื่นมีความสุขสังคมอยู่ร่วมกันได้ด้วยความเอื้ออาทร^{๖๐} ผู้ร่วมงานเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี จึงมีความประพฤติเรียบร้อย ทั้งกายวาจาใจ มาทำบุญในงานประเพณีหบกเพ็งด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ต่างคนต่างให้ความเคารพนับถือและให้เกียรติซึ่งกันและกันไม่ว่าจะเป็นส่วนพระภิกษุและคฤหัสถ์^{๖๑}

๔) สมานัตตา ตั้งแต่ในสมัยอดีตงานประเพณีหบกเพ็งก็จะมีผู้ครองนครน่านพญาการเมืองเป็นผู้นำในการจัดงานประเพณีหบกเพ็งท่านก็ได้นำจัดขบวนแห่คร้วตนาการ (เครื่องไทยทาน) น้ำสรงพระธาตุและผ้าทิพย์ที่ทอดด้วยฝีมือของชาวบ้านก็ได้แห่ขึ้นมา เพื่อจะมาราบนมัสการองค์พระมหาธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง^{๖๒} พอมาถึงด้านหน้าองค์พระธาตุแช่แห้งท่านก็ถอดเครื่องแต่งกายออกลงสรงน้ำแล้วก็ขึ้นมาแต่งกายนุ่งขาวห่มขาวเพื่อจะมาเข้าปฏิบัติธรรมในช่วงงานประเพณีหบกเพ็งอันนี้ก็แสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนชาวน่านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแต่ในปัจจุบันก็จะมีผู้ว่าราชการจังหวัดน่านเป็นประธานในการจัดงานประเพณีหบกเพ็ง^{๖๓} มีการสร้างสรรค์ผลงานบวรพุทธศาสนาโดยการบำรุงเสนาสนะทำให้เกิดความสามัคคีธรรมกับคนในเมืองน่าน^{๖๔} ซึ่งชาวพุทธที่มาร่วมงานประเพณีหบกเพ็งส่วนใหญ่จะตั้งตนเสมอกัน เพราะถือว่าทุกคนคือพุทธศาสนิกชนที่มีความตั้งใจมาช่วยงาน ไม่ได้มาเพื่อแข่งขันสถานะของตัวเอง^{๖๕} ต่างคนต่างมาร่วมงานประเพณีหบกเพ็ง เพื่อจะสร้างบารมีให้แก่ตัวเองไม่มีการยกตนข่มผู้อื่นต่างคนต่างให้ความเสมอภาคและเท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นในด้านใด ต่างคนต่างมีการแสดงออกถึงแนวคิดของตัวเองและมีส่วนร่วมในการที่จะช่วยงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^{๖๖}

สรุปได้ว่า สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหบกเพ็งวัดพระธาตุแช่แห้ง กล่าวคือ หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวจิตใจ การเอื้อเฟื้อ การมีน้ำใจ ผูกไมตรีต่อผู้อื่น การเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน หรือประสานหมู่ชนไว้ในความสมาน

^{๕๘} สัมภาษณ์, พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร, (ธรรมวัตร จรณธมโม), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๙} สัมภาษณ์, พระสุนทรมุนี (เสนห์ ฉานสิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑

^{๖๐} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๒} สัมภาษณ์, พระครูพิบูลย์ท้าวดี (สนิท กิวิธนา), เจ้าคณะตำบลม่วงตึ๊ด, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๓} สัมภาษณ์, พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร, (ธรรมวัตร จรณธมโม), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๔} สัมภาษณ์, พระสุนทรมุนี (เสนห์ ฉานสิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๖} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม ตั้งแต่ระหว่างบิดามารดาบุตร สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ประเทศกับประเทศ ซึ่ง หลักสังคหัตถุ ๔ เหมาะสมกับทุกกลุ่ม ทุกสังคม ไม่ว่าจะอยู่ในองค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใด หากได้น้อมนำหลักการของสังคหัตถุ ๔ ไปใช้แล้ว ย่อมก่อให้เกิดความสุขสำราญและเจริญรุ่งเรือง

๔.๒.๓ สาราณียธรรม ๖

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา^{๒๗} กล่าวว่า สาราณียธรรม แปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้คนเราไม่เห็นแก่ตัว เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น เข้าใจคนอื่นมากขึ้น

ใน **พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค** ได้กล่าวไว้ว่า สาราณียธรรม ๖ แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน มีหลักการอยู่ร่วมกัน^{๒๘} ได้แก่

๑) เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับ ถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง ซึ่งกายกรรม หมายถึง กรรมที่ทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย ได้แก่

- ๑.๑ ละการฆ่าสัตว์เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
- ๑.๒ ละการลักทรัพย์เว้นขาดจากการลักทรัพย์
- ๑.๓ ละการประทุษิตินิคม เว้นขาดจากการประทุษิตินิคม

๒) เมตตาวาจากรรม ตั้งเมตตาวาจากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจา สุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ซึ่งวจีกรรม หมายถึง กรรมที่ทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา ได้แก่

- ๒.๑ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ
- ๒.๒ ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด
- ๒.๓ ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ
- ๒.๔ ละคำเพ้อเจ้อเว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ

๓) เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่กันมองเห็นในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส ต่อกันซึ่งมโนกรรม หมายถึง กรรมที่ทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ ได้แก่

- ๓.๑ ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
- ๓.๒ ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา

^{๒๗} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา , **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โอ เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์ ๒๕๓๘), หน้า ๒๙๔- ๒๙๕.

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗; อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๒๘๒-๓/๓๒๑-๓.

๓.๓ เห็นชอบตามคลองธรรม

๔) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบ ธรรมแม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน ข้อนี้ใช้อุปปฏิวิภัตตโภคี ก็ได้

๕) สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ลীনทุกข์ หรือขจัดปัญหา

กล่าวได้ว่า สาราณียธรรม ๖ ได้แก่ เมตตาทายกรรม (ทำด้วยเมตตา) เมตตาวจีกรรม (พูดด้วยเมตตา) เมตตามโนกรรม (คิดด้วยเมตตา) สาธารณโภคี (แบ่งปันให้เท่าเทียมกัน) สีสสามัญญตา (มีศีลเสมอกัน) และทิฏฐิสามัญญตา (มีความเห็นลงรอยกัน)

จากการสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน คือ หลักสาราณียธรรม ๖ ดังนี้

๑) **เมตตาทายกรรม** หมายถึง การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกายมีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกัน ให้ได้รับความทุกข์เวทนา ทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องต่อกันอยู่ตลอดเวลา มีความเสียสละต่อผู้อื่น ช่วยเหลือ ขวนขวายการงานในสิ่งที่จะทำได้ มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นทุกอย่าง รู้จักปกป้องและช่วยเหลือบุคคลอื่นเมื่อประสบภัย ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม มีความสำรวมระวังในบาปทุจริตทั้งหลาย และไม่เบียดเบียนผู้อื่น^{๖๔} เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดีมีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน^{๖๕} ประกอบด้วยเมตตา คือ ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลังความคิดเป็นเรื่องภายในจิตใจ มองเห็นยาก แต่ความคิดดีหรือไม่ดี มักแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น คนดี คิดดี จึงมีความเมตตาธรรมนำออกมาทางดวงตาและใบหน้า^{๖๖}

๒) **เมตตาวจีกรรม** หมายถึง การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆ โดยที่ไม่พูดจาซ้ำเติมกันในยามที่มีใครต้องท้อถอยลง ไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๖๔} สัมภาษณ์, พระสุนทรมุณี (เสน่ห์ จานศิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๖} สัมภาษณ์, เดช ปั่นแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พูดแนะนำในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกตอแตก ต่อบุคคลอื่น ไม่พูดเพื่อ
 เจ้อ หรือส่อเสียดถากถางบุคคลอื่นให้เกิดความเจ็บช้ำน้ำใจ ไม่ดูถูกคนที่ด้อยกว่า และไม่พูดให้คนอื่น
 ทะเลาะเบาะแว้งกัน พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อกัน^{๗๒} การพูดต่อกันด้วยเมตตา คือช่วยบอก
 แจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความ
 เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๗๓} วจีกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การมีวาจาที่ดี
 สุภาพ วาจาที่สุภาพ อ่อนโยน ไม่แข็งกระด้าง ไม่พูดเพื่อเจ้อ พูดหลอกลวง และ พูดเท็จ เพราะมี
 เมตตาธรรมอยู่ในใจ^{๗๔}

๓) เมตตาโมกขกรรม หมายถึง การคิดดี การมองกันในแง่ดี มีความหวังดีและ
 ประารถนาดีต่อกัน รักและเมตตาต่อกัน คิดแต่ในสิ่งที่ดีสร้างสรรค์ต่อกัน ไม่อิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่
 พยาบาท ไม่โกรธแค้นเคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันและกันอยู่เสมอ มีความคิดปรารถนา
 ให้ผู้อื่นเป็นสุข และเข้าใจ หัวอกของบุคคลอื่นไม่เอาอารมณ์ของตนเองเป็นใหญ่ มีน้ำใจต่อบุคคลอื่น
 เมตตาธรรมเหล่านี้ยังหมายรวมไปถึงความอดทนอดกลั้นต่อความอาฆาตมาดร้ายบุคคลอื่นด้วย^{๗๕}
 ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการ
 ช่วยเหลือกิจจรรยาต่าง ๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๗๖}
 อันประกอบด้วยเมตตา คือ การกระทำทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา การประพฤติทางกาย ทั้งการ
 แต่งกายด้วยชุดขาว ลักษณะท่าทางเรียบร้อย สุขุม เป็นที่น่าเชื่อถือ เป็นการแสดงออกถึงบุคคลผู้มี
 เมตตาธรรม^{๗๗} รวมถึงการมีความเห็นร่วมกัน งานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้งทางสำนักงาน
 วัฒนธรรมจังหวัด วัฒนธรรมอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบลและคณะสงฆ์ภายในอำเภอภูเพียงได้มี
 การจัดเวทีการแถลงข่าวและการจัดเวทีเสวนาในการแสดงความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมในการจัด
 งานครั้งนี้ ทางจังหวัดก็จะมีการแจ้งประชาสัมพันธ์ให้แต่ละอำเภอให้แต่ละตำบลให้แต่ละหมู่บ้าน
 ทราบถึงแนวทางการปฏิบัติงานประเพณีหกเป็ง รูปแบบของงานที่ได้มีการปรึกษาหารือปฏิบัติต่องาน
 ประเพณี หกเป็งให้เป็นไปอย่างราบรื่นและเรียบร้อยดีงามให้เข้ากับวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่านได้เป็น
 อย่างดีนี้ ส่วนของพระสงฆ์ก็จะมีการชมประชุมระดับจังหวัดระดับอำเภอระดับตำบลให้มีการ
 เสนอแนะและออกความคิดเห็นให้ไปในทางเดียวกันเพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นการเอื้ออาทร
 และเป็นการแสดงถึงความเคารพต่อกันให้ทุกขุรูปมีการแสดงออกถึงแนวคิดของตนเอง เพื่อให้ในการ
 จัดงานครั้งนี้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและถูกต้องตามวิถีทางที่ได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ในอดีตและสืบ

^{๗๒} สัมภาษณ์, พระสุนทรมุณี (เสนห์ จานศิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๓} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๔} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๕} สัมภาษณ์, พระสุนทรมุณี (เสนห์ จานศิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑

^{๗๖} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ทอดมาจนถึงปัจจุบัน^{๗๘} ในงานประเพณีหกเป็งนี้ได้แสดงออกถึงหลัก เมตตามโนกรรมหมายถึงมีเมตตาไมตรีจิตต่อกันอย่างจริงใจคือตั้งจิตปรารถนาดีต่อกันคิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่การมองในแง่ดีมีหน้าตาท่าทางยิ้มแย้มแจ่มใสมีความชื่นชมยินดีต่อกันพัฒนาจิตเริ่มจากจิตใจที่เบิกบานสู่จิตใจที่สงบและอิสระในการพิจารณา วันงานก็มีประชาชนมาเป็นจำนวนมากมาทุกสารทิศมาทำบุญในวันสุดท้ายของงานประเพณีหกเป็งครั้งนี้ด้วย ถือเป็นโอกาสอันดีและเป็นวันที่ได้เชิดชูมิทังส่วนของคณะสงฆ์ที่มารับรางวัลด้วยคุณงามความดีของประชาชนที่เป็นแบบต้นในการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมของทางวัดทางจังหวัดมาตลอดจึงสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนาซึ่งทางวัดมีการจัดกิจกรรมนี้ทุก ๆ ปี เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ที่สนับสนุนในการที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี^{๗๙}

๔) สาธารณโภคี หมายถึง การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรมช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอารอดเอาเปรียบ และมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันอยู่เสมอ รู้จักแบ่งปัน บริจาคช่วยเหลือผู้ยากไร้ เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความผาสุกในสังคม^{๘๐} คือแบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน^{๘๑} การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กันและกันตามโอกาสอันควรทำให้เป็นการแสดงออกถึงความเสียสละ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว บุคคลผู้รู้จักแบ่งปันสิ่งของให้คนอื่น ตามเวลาและโอกาสอันเหมาะสม ซึ่งเป็นคนดีในสายตาผู้อื่น^{๘๒}

๕) สีสสามัญญตา หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวร้าวหน้าที่กัน ไม่อ้างอำนาจบาตรใหญ่ ไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆ ทั้งปวง มีความเคารพต่อกฎหมาย มีความเกรงอกเกรงใจและให้เกียรติต่อกัน ไม่กระทำการล่วงละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น^{๘๓} ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ^{๘๔} ความรักใคร่สามัคคี รักษาศีลอย่างเคร่งครัดเหมาะสม ชาวพุทธผู้เคร่งครัดในศาสนา ยึดถือปฏิบัติตามศีล ๕ เป็นกิจวัตร

^{๗๘} สัมภาษณ์, พระครูพิบูลย์ทวีวัฒน์ (สนิท กิวัฒนา), เจ้าคณะตำบลม่วงตึ๊ด, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๙} สัมภาษณ์, พระชยานันท์, ผศ.ดร., (ธรรมวัตร จรณธมโม), เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๐} สัมภาษณ์, พระสุนทรมนี (เสน่ห์ จานศิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๑} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๒} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๓} สัมภาษณ์, พระสุนทรมนี (เสน่ห์ จานศิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๔} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ประจำวัน จะสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างเป็นสุข ก่อให้เกิดความรักใคร่สามัคคีในหมู่คณะ ทำให้สังคมประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า^{๘๕}

๖) ทิฐีสัมมัญญา หมายถึง มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ของกันและกัน ไม่ยึดถือความคิดของตนเป็นใหญ่ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ เมื่อจะทำอะไรก็ควรปรึกษาหารือผู้ที่อยู่ร่วมกันไม่ควรใช้ความคิดของตนเองเป็นใหญ่ ควรใช้เหตุและผลร่วมกัน มีการปรึกษาหารือร่วมกันอยู่เสมอ^{๘๖} ปรับความเห็นเข้ากันได้คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๘๗} การมีความเห็นร่วมกัน บุคคลแต่ละคนย่อมมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง แต่การยอมรับในเหตุผลของบุคคลอื่น หลาย ๆ คน มาเป็นเครื่องตัดสิน ตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย เป็นการสรุปว่ามีความเห็นร่วมกัน จะทำให้งานที่ทำดำเนินไปได้อย่างราบรื่น เพราะถือว่าเป็นความเห็นของคนส่วนใหญ่^{๘๘} งานหนักเบ่งชาวบ้านพุทธศาสนิกชนชาวพุทธนานต่างให้ความสำคัญต่องานประเพณีหนักเบ่งนัสมการพระมหาธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้งเป็นอย่างดึนบตั้งแต่วันเริ่มงานนับตั้งแต่มิการจัดเตรียมสถานที่ในงานให้มีความพร้อมทั้งหน่วยงานของภาครัฐเอกชนพ่อค้าประชาชนทั่วไปที่สำคัญในชุมชนบ้านแช่แห้งบ้านหนองเต่าซึ่งเป็นเจ้าภาพของงานก็จะได้มีการจัดเตรียมสถานที่ให้เรียบร้อยก่อนจะถึงวันงานมีการจัดทำเวที ทำความสะอาดดูความเรียบร้อยในพื้นที่งานจัดเตรียมสถานที่รับที่นั้งนัทองเทียวกที่เดินทางมาชมงานประเพณีหนักเบ่งจัดเตรียมดอกไม้ธูปเทียนทองและที่สำคัญก็คือการจัดเตรียมขบวนแห่ของประเพณีหนักเบ่งที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเผื่อแพร่ต่อกันโดยใช้แรงกายแรงใจที่มีความศรัทธาองค์พระมหาธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้งที่ได้ปฏิบัติกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปีที่บรรพบุรุษและผู้ครองนครน่านได้สร้างได้ปฏิบัติและได้สืบทอดปฏิบัติจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน^{๘๙}

สรุปได้ว่า สาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหนักเบ่งวัดพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งเป็นหลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสามัคคี มีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วย ซึ่งประกอบด้วย ทำสิ่งใดด้วยความปรารถนาดีต่อผู้อื่น แสดงไมตรีจิตต่อบุคคลรอบข้าง โดยช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ด้วยความเต็มอกเต็มใจ พร้อมกับประพฤติตนอย่างสุภาพ (เมตตากายกรรม) พุดอะไรก็พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน ให้คำแนะนำต่อผู้อื่น ด้วยการกล่าววาจาสุภาพ (เมตตาวาจากรรม) ทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกัน มีความอ่อนน้อมถ่อมตน

^{๘๕} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๖} สัมภาษณ์, พระสุนทรมุณี (เสนห์ ฐานสิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๗} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๘} สัมภาษณ์, เดช ปันแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๙} สัมภาษณ์, สมเจตน์ วิมลเกษม, ปราชญ์ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน (เมตตามโนกรรม) แบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความ ยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน (สาธารณโภคี) ประพฤติสุจริตในสิ่งที่ ด้งามอย่างสม่ำเสมอ (ศีลสามัญญา) และเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น มีความคิดเห็นเป็นอย่าง เดียวกัน หากคิดในสิ่งที่ไม่ตรงกันก็ให้ปรับมุมมองให้ตรงกัน (ทิวฐิสามัญญา)

๔.๓ คุณค่าของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๔.๓.๑ คุณค่าด้านวิถีชีวิต

วิถีชีวิต คือ ระบบวัฒนธรรม ซึ่งระบบวัฒนธรรมแต่ละด้านนั้น มีหน้าที่ตอบสนองความ ต้องการจำเป็นของมนุษย์ให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดได้ โดยแต่ละสังคมย่อมมีแนวทาง หรือ วิถีชีวิตบางอย่างที่แตกต่างกันและอาจจะเหมือนกันในบางส่วน ซึ่งมนุษย์ทุกคนล้วนมีศักยภาพใน ตนเองและมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล แต่เป้าหมายที่แท้จริงของมนุษย์อาจไม่แตกต่างกัน นั่นก็คือ ชีวิตที่มีความเจริญงอกงาม และมีความสุข จะต่างก็เพียงแต่วิธีการหรือวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งแต่ละบุคคลเลือกที่จะเดินทางไปสู่ เป้าหมายของตนเอง การดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของแต่ละบุคคลย่อมเป็นผลมาจากแนวคิดเกี่ยวกับวิถี ชีวิตหรือประสบการณ์การเรียนรู้ของบุคคลนั้น ๆ

วิถีชีวิตของคนไทย คนไทยมีวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ การแสดงความ เคารพ การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความกตัญญูทวดเวท การไม่อาฆาตหรือมุ่งร้ายต่อผู้อื่น ความอดทน และการเป็นผู้มีอารมณ์แจ่มใส รื่นเริง เป็นต้น ล้วนเป็นอิทธิพลจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งสิ้น ซึ่งได้หล่อหลอมให้คนไทยมีลักษณะเฉพาะตัว เป็นเอกลักษณ์ของคนไทยที่นานาชาติดยยกย่อง ชื่นชม กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมไทย พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจของ ประชาชน เป็นศูนย์กลางของความเคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ให้คนไทยประพฤติปฏิบัติตนอยู่ ในศีลธรรมอันดีงามนอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมของชุมชน สร้างความสามัคคีในชุมชน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า วัดพระธาตุแช่แห้งเป็นพระอารามหลวง เป็นปูชนียสถาน ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดน่านซึ่งเป็นปีนักษัตรของคนเกิดปีเถาะเป็นปีนักษัตรของในหลวง รัชกาลที่ ๙ โดยเฉพาะงานประเพณีหกเป็งซึ่งตรงกับวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๖ จะมีประชาชนมา ทำบุญตักบาตรทุกวันจะมีการเฉลิมฉลองสมโภชทั้ง ๗ วัน ๗ คืน^{๙๐} เป็นพระธาตุที่บรรจุพระบรม สารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระธาตุประจำปีเถาะเป็นพระธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพระธาตุ เป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดน่าน ประเพณีหกเป็งยังเป็นประเพณีที่บรรพบุรุษได้ยึดถือและ

^{๙๐} สัมภาษณ์, นางพิมลพรรณ ปันทา, ประธานแม่บ้าน, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน^{๙๑} นอกจากพระธาตุแช่แห้งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของชาวจังหวัดน่านในช่วงงานเรายังได้เห็นถึงความสามัคคีความพร้อมเพียงกันของชาวบ้าน บ้านหนองเต่าที่ช่วยกันจัดงานร่วมกับทางวัดตั้งแต่วันเริ่มงานจนถึงวันสุดท้ายของงานที่ช่วยกันอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวในฐานะเป็นเจ้าของบ้านและพระธาตุแช่แห้งยังพระธาตุประจำปีนักษัตรคนเกิดปีเถาะ(ปีกระต่าย)^{๙๒} และมีคุณค่าต่อวิถีชีวิต คือ พระธาตุเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดน่าน มีอายุเก่าแก่ถึง ๖๖๖ กว่าปี ประเพณีหกเป็งยังเป็นประเพณีที่มีความสำคัญของชาวจังหวัดน่านเป็นศูนย์รวมและสร้างความสามัคคี ความพร้อมเพียงของพี่น้องชาวเมืองน่านแต่ละหมู่บ้านแต่ละชุมชนอำเภอ^{๙๓} ตลอดถึงหน่วยงานของข้าราชการ มืองค์การบริหารส่วนตำบล มีวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดน่านและภาคเอกชนมีพ่อค้าแม่ขายมาร่วมกันสนับสนุนในการจัดประเพณีหกเป็ง^{๙๔} สร้างความศรัทธาต่อองค์พระธาตุแช่แห้งและพระพุทธศาสนามากขึ้น เชื่อมและสร้างความสามัคคีในหมู่บ้านชุมชนตลอดจนถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ช่วยกันสนับสนุน^{๙๕} เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นความเชื่อว่าทุกปีจะต้องนมัสการพระธาตุแช่แห้งเพื่อแสดงถึงความกตัญญูกตเวทิตาของบรรพบุรุษ ประเพณีเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและความสมัครสมานสามัคคี งานหกเป็งมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนศรัทธาว่าพระธาตุแช่แห้งเป็นอย่างยิ่ง เพราะนับตั้งแต่ลี้มตาอุโลกพบเห็นกับงานหกเป็งมาตลอดคนในชุมชนจะฝังลึกในความสำคัญของวัดพระธาตุแช่แห้ง เป็นชีวิตจิตใจ สิ่งที่เคยจัดมาแต่โบราณแต่ถูกทอดทิ้งเพิกเฉย มันบั่นทอนความรู้สึกของชุมชนเป็นอันมาก^{๙๖} ทำให้เกิดความสามัคคี ความเสียสละ เป็นงานบุญงานกุศลที่ฝึกจิตใจให้รู้จักเป็นผู้เสียสละ เพื่อที่จะทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ต้องได้รับความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน จนทำให้เกิดความรักสามัคคีขึ้นในหมู่คณะ^{๙๗} และคุณค่าต่อชีวิตเป็นอย่างมากเพราะว่าวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ที่สืบทอดกันมาแต่โบราณเป็น

^{๙๑} สัมภาษณ์, นายคมสัน ครุระหะ, นักท่องเที่ยว, บ้านเมืองจั่ง ตำบลเมืองจั่ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๒} สัมภาษณ์, นายพรชัย ศรีโพธิ์ทอง, ชาวบ้าน, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๓} สัมภาษณ์, นายประดิษฐ์ เชษฐวิสุต, ไวยาวัจกรวัด, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๔} สัมภาษณ์, นางณัฐกัลย์ ใจดี, ผู้ปฏิบัติธรรม, บ้านภูมินทร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๕} สัมภาษณ์, พ่อสมบุรณ์ สุภาจัน, อาจารย์วัด (มัททายกวัด), บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๖} สัมภาษณ์, นายเพชร ทองดีมา, คณะกรรมการหมู่บ้านหนองเต่า, ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๗} สัมภาษณ์, นายสมนึก คำพันธ์, บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

เครื่องกำหนดว่าบรรพบุรุษได้วางรากฐานแนวคิดและวิถีชีวิตไว้ให้กับลูกหลานต่อความเชื่อความศรัทธาในวิถีชีวิตวิถีปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนายึดมั่นอยู่ในความดีตามคำสั่งสอนของพระศาสดา^{๔๘}

สรุปได้ว่า ประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง เป็นการแสดงออกถึงความนอบน้อมต่อคุณของพระรัตนตรัย เป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษผู้ที่ได้เริ่มสร้างองค์พระธาตุให้ยิ่งใหญ่และสวยงาม และยังรวมถึงผู้ที่ได้มีส่วนร่วมได้ให้การอุปถัมภ์การสร้างวัดแห่งนี้ คือ พญาการเมือง พระมหาธรรมบาล ท้าวขาก่าน และผู้ครองนครน่านทั้ง ๖๓ เป็นต้น ที่ได้ร่วมกันสร้างพระธาตุแห่งนี้ขึ้นมา และมีความเชื่อว่า ถ้าได้ทำสิ่งที่ดีงามแล้วชีวิตจะได้พบเจอแต่สิ่งที่ดี ๆ โดยเฉพาะการได้ทำบุญใหญ่กับองค์พระธาตุหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองด้วยแล้ว ยิ่งเป็นสิริมงคลกับตนเองและครอบครัวเป็นอย่างมาก ที่สำคัญคือการได้ทำบุญใหญ่ตั้งแต่ต้นปี เริ่มต้นด้วยสิ่งที่ดีก็จะดีตลอดทั้งปวง เมื่อได้มากราบไหว้ขอพรจากองค์พระธาตุแล้ว ก็ย่อมได้รับความสบายอกสบายใจ มีกำลังแรงใจที่จะทำสิ่งอื่นต่อไป ไม่เกิดความวิตกกังวลใจจึงทำให้การทำงานสิ่งใดก็ไม่ขัดข้องหมองใจ และสำเร็จด้วยดี กล่าวได้ว่า พื้นฐานความคิดของคนไทยนั้น มีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย มีความเชื่อทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีประจำท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งการเกิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อบุคคล สังคม และประเทศชาติ อันสืบเนื่องมาจากประเพณีหกเป็ง ถือเป็นประเพณีหนึ่งที่ส่งเสริม หรือสนับสนุนให้คนประพฤติปฏิบัติดี จากการที่ชาวพุทธมีความเชื่อไปในทางที่ดีในด้านพระพุทธศาสนานั้น ก่อให้เกิดประโยชน์และสาระต่อการดำรงชีวิต ไม่ให้ตกไปในทางที่ประมาทหมัวเมาในทางโลกเพียงฝ่ายเดียว

๔.๓.๒ คุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ คำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทยตามความหมายนี้ใกล้เคียงกับคำว่า “อารยธรรม” วัฒนธรรมในเชิงของอารยธรรม ส่วนคำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษ ที่แปลว่าวัฒนธรรมนั้น มาจากภาษาละติน คำว่า “Culture” ซึ่งแยกมาจากคำ “Colure” ที่แปลว่า การเพาะปลูก ส่วนความหมายทั่วไปในสากล หมายถึง รูปแบบของกิจกรรมมนุษย์และโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้นเด่นชัดและมีความสำคัญ ซึ่งหมายถึงส่วนประกอบที่สลับซับซ้อนทั้งหมดของลักษณะอันชัดเจนของจิตวิญญาณ วัตถุ สติปัญญา และอารมณ์ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสังคมหรือหมู่คณะ วัฒนธรรมมิได้หมายถึงเฉพาะเพียงศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น แต่หมายถึงฐานนิยมต่าง ๆ ของชีวิต สิทธิพื้นฐานต่าง ๆ ของมนุษย์ระบบค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ส่วน ประเพณี หมายถึง แบบความคิด ความเชื่อ การกระทำ

^{๔๘} สัมภาษณ์, ดาบตำรวจสะอาด เรือนสอน, หมู่ที่ ๓ บ้านฝายแก้ว ตำบลฝายแก้ว อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ค่านิยม ทศนคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบแบบแผนที่กระทำในโอกาสต่างๆ ลักษณะสำคัญของ ประเพณี คือ สิ่งที่ถูกปฏิบัติเชื่อกันมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกัน มาและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ยอมรับของส่วนร่วม สิ่งใดเมื่อประพฤติซ้ำ ๆ กันอยู่บ่อย ๆ จนเป็นความเคยชินก็เกิดเป็นนิสัยขึ้นมา ความประพฤติเหมือน ๆ กันเป็นส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เรียกว่า ประเพณีหรือนิสัยสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่า ประเพณีคือความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็น ธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผนและสืบทอดกันมาจนเป็นพิมพ์เดียวกัน และยังคงอยู่ได้เพราะมี สิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอและกลมกลืนเข้ากันได้ดี จนทำให้ประเพณีเดิมยังคงอยู่ ต่อไปได้^{๙๙}

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ประเพณีหกเป็งถือว่าเป็นศิลปะของชาวบ้านจะมีการที่แสดงถึง เอกลักษณ์อัตลักษณ์ของชาวน่าน^{๑๐๐} เช่น การฟ้อนเลาะ ฟ้อนล่องน่าน การขับซอการตีกองบูชา^{๑๐๑} ขบวนแห่ครัวตาน แสดงให้เห็นถึงความพร้อมเพรียง ความมีน้ำใจเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่ จะประดับประดาขบวนแห่ของตนให้มีความสวยงาม และการประดิษฐ์ประดอยตกแต่งในประเพณีหก เป็ง ชวนให้ยุวชนคนรุ่นหลังได้เห็น ได้ปฏิบัติและสืบทอด รวมถึงขบวนแห่ผ้าไตรและผ้าทิพย์ พระราชทาน, ฟ้อนเจิง (รำดาบ) มีการจัดการแสดงพื้นบ้านของแต่ละอำเภอ ชุมชน หมู่บ้านและ โรงเรียน มีการแข่งตีกองสะบัดชัย กลองเอว จัดงานแข่งบั้งไฟดอก (พลุ)^{๑๐๒} มีการอนุรักษ์เรื่องการ แต่งกายและเครื่องแต่งของแต่ละหมู่บ้านแต่ละชนเผ่าอันเป็นรวดลายที่สวยงามที่ทำมาจากฝีมือของแต่ละ ชนเผ่าเป็นเอกลักษณ์ของตนเองมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่แสดงถึงวิถีชีวิตของแต่ละชน เผ่า^{๑๐๓} ถือเป็นการสืบสานประเพณีวิถีชีวิตของเมืองน่านเช่นการแสดงแสงสีเสียงที่เล่าถึง ประวัติศาสตร์ของเมืองน่านและการฟ้อนล่องน่านที่แสดงถึงจิตใจของชาวน่านในสมัยนั้นที่แสดงออก ในด้านศิลปะในการฟ้อนล่องน่านที่ได้นำเอารูปแบบของสัตว์ต่าง ๆ มาเป็นกระบวนกรของท่วงท่า และลีลาต่าง ๆ ในการฟ้อนล่องน่านและการขอล่องน่านก็เป็นศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่เป็นจุดเด่นของ เอกลักษณ์ น่านที่เล่าถึงประวัติศาสตร์วิถีชีวิตการดำรงชีวิตในสังคมของน่านและได้เล่าถึง ประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองของจังหวัดน่านในสมัยในอดีตได้เป็นอย่างดีและให้ เยาวชนคนรุ่นหลังได้รู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของน่านและได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๐๔}

^{๙๙} ดนัย ไชโยธา, **สังคม วัฒนธรรม และประเพณี**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๗.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์, นางพิมพ์พรณ ปันทา, ประธานแม่บ้าน, เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์, นายสมนึก คำพันธ์, เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์, พ่อสมบุญ สุภาจัน, อาจารย์วัด (มัททายกวัด), เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์, นางณัฐกัญญา ใจดี, ผู้ปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์, นายคมสัน คุรุสะหะ, นักท่องเที่ยว, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

งานทกเป็ง เป็นศิลปวัฒนธรรมชั้นสูงที่จะสามารถดึงดูดให้ผู้คนหันมาสนใจ พระพุทธศาสนามากขึ้นเป็นกุศโลบายที่ละเอียดอ่อน ที่จะสามารถชักจูงโน้มน้าวให้ผู้คนมาทำความดี ร่วมกัน^{๑๐๕} ควรอนุรักษ์วัฒนธรรมไม่ให้สูญหายคงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านหนองเต่า^{๑๐๖} ถือเป็นารักษาสืบทอดอนุรักษ์ไว้^{๑๐๗} เพื่อไม่ให้สูญหายต่อสิ่งที่ดี ๆ ที่บรรพบุรุษได้คิดค้นขึ้นมาเพื่อสืบทอดต่อไปให้คนรุ่นต่อไป ไปได้รู้เข้าใจเมื่อจะได้รักษาไว้สืบต่อไปได้^{๑๐๘}

สรุปได้ว่า ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี เป็นรูปแบบกิจกรรมของมนุษย์ และถือเป็น โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้นเด่นชัด หรือชัดเจนขึ้น และมีความสำคัญยิ่งต่อวิถีการ ดำเนินชีวิตที่คนหมู่มากได้สร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมกันใช้ชีวิตอยู่ในหมู่ หรือสังคม ของตนนั้น ๆ ส่วนหนึ่งสามารถแสดงออกผ่าน ดนตรี วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และละคร อาจกล่าวได้ว่า ประเพณี เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่เลือกปฏิบัติตามค่านิยมในทางที่ดีงามและเป็น ที่พึงประสงค์ของคนส่วนใหญ่ โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นความเชื่อว่าเป็นสิ่งจำเป็น และสำคัญจะต้องปฏิบัติตาม ประเพณีแต่ละสังคมนั้นแตกต่างกันไป หากสังคมใดอยู่ใกล้ชิดกัน ประเพณีย่อมคล้ายคลึงกันได้ เพราะมีการไปมาหาสู่กันทำให้ประเพณีเลื่อนไหลกันได้ ซึ่งประเพณีของ สังคมยังเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมอีกด้วย^{๑๐๙} ส่วน วัฒนธรรม คือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญอก งาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของ ประชาชน^{๑๑๐}

ประเพณีและวัฒนธรรม โดยเนื้อความก็เป็นสิ่งอย่างเดียวกันนั่นเอง คือ สิ่งที่ไม่ใช่มีอยู่ใน ธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนร่วมกันสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะ และวิธีการต่าง ๆ ว่าโดยเนื้อหาแล้วประเพณีและวัฒนธรรมที่อยู่ในจิตใจของประชาชนเกี่ยวกับเรื่อง ความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบต่อร่วมกันมานานในส่วนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคม^{๑๑๑} ประเพณีและวัฒนธรรมถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า หากเปรียบด้วย คุณค่าคงที่ที่สุดมิได้ เพราะเป็นวิถีชีวิต การดำรงชีวิตของคนในสังคม จึงเป็นเครื่องชี้วัดคุณค่าของคน โดยมีธรรมเป็นเครื่องชี้ว่าพระพุทธศาสนาเข้าสู่วิถีชีวิตของคนในสังคมพร้อมๆ กับขนบธรรมเนียม

^{๑๐๕} สัมภาษณ์, นายเพชร ทองดีมา, คณะกรรมการหมู่บ้านหนองเต่า, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์, นายประดิษฐ์ เขษรวิสุต, ไวยาวัจกรวัด, เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๗} สัมภาษณ์, นายพรชัย ศรีโพธิ์ทอง, ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์, ตาบตำรวจสะอาด เรือนสอน, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๙} ขนิษฐา จิตชินะกุล, *คติชนวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๑.

^{๑๑๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, (กรุงเทพมหานคร : เกื้อกูลการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๗.

^{๑๑๑} เสฐียรโกเศศ, *ประเพณีเบ็ดเตล็ด*, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๐), คำนำ.

ประเพณีปฏิบัติจนกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน ในสังคมอย่างแยกไม่ออก ประเพณีมีเพื่อให้นักปฏิบัติอย่างพร้อมเพรียง ให้เกิดความสามัคคี และเป็นแบบแผนให้ประเพณีปฏิบัติไปอย่างเหมาะสม

ประเพณีงานนมัสการพระธาตุแช่แห้งหรือ “งานหกเป็ง” เป็นงานสำคัญที่จัด ขึ้นเพื่อ นมัสการพระธาตุแช่แห้งซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จัดขึ้นตรงกับวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน เป็นงานที่จัดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพญาการเมืองและเจ้าเมืองน่านองค์ต่อ ๆ มาที่ทำพิธีกรรมนมัสการพระธาตุ แช่แห้ง สืบทอดถึงปัจจุบัน จนเป็นประเพณี นับได้ว่างานนมัสการ “หกเป็ง” เป็นพิธีกรรมนมัสการพระธาตุแช่แห้งที่สำคัญ สิ่งสำคัญประการหนึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนั้นจะต้องมีองค์ประกอบด้านบุคคล เวลา สถานที่ เครื่องประกอบพิธี ต้อง ตรงตามคติความเชื่อของประชาชนต่อพระธาตุแช่แห้งซึ่งเป็นความเชื่อแบบ ประสมประสานระหว่าง ความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อแบบดั้งเดิมหรือไสยศาสตร์ โดยปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อม

กล่าวได้ว่าประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เป็นส่วนหนึ่งของประเพณี และวัฒนธรรม ที่เป็นวิถีชีวิตของคนในจังหวัดน่าน ถือว่าเป็นกรอบหรือแบบแผนในสังคมที่ได้ยึดถือ ปฏิบัติ หล่อหลอม และก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่สวยงามของจังหวัดน่าน รวมทั้งยังสะท้อนให้เห็นวิถี แห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีมากที่สุด วัดเป็นสิ่งที่สะท้อน ให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นความสำคัญในการบำรุงพุทธ ศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง ที่ครอบครัว คนในชุมชน ภาครัฐและเอกชน ได้มีส่วนร่วม ร่วมในการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมดังกล่าวให้ยั่งยืนต่อไป

๔.๓.๔ คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม

พระธาตุแช่แห้ง เป็นโบราณทางพระพุทธศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม แบบล้านนา คือ เจดีย์พระธาตุแช่แห้ง ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาสชั้นในลักษณะทางศิลปะและ สถาปัตยกรรมเป็นแบบเจดีย์ทรงระฆังกรมฐานสูงแบบล้านนาองค์เจดีย์หุ้มด้วยแผ่นโลหะปิดทับด้วย ทองคำเปลวตลอดทั้งองค์ยอดเจดีย์ติดตั้งฉัตรที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่พบไม่มากนักในทั่วภูมิภาคของ ประเทศไทยกล่าวคือมีลักษณะเป็นแผ่นโลหะหล่อค่อนข้างแบนราบมีความหนาเล็กน้อยวางเรียงซ้อน ชั้นลดหลั่นกันขึ้นไปปิดทับด้วยทองคำเปลว ส่วนองค์ประกอบโดยทั่วไปของเจดีย์ องค์เจดีย์ตั้งอยู่บน ฐานสี่เหลี่ยม (ฐานเขียง) ยกสูงซ้อนลดหลั่นกันสูงขึ้น ๓ ชั้นรองรับชั้นฐานชั้นที่ ๒ ที่ทำเป็นชุดฐาน บัว (ปัทม) แทรกด้วยลูกแก้วอกไก่ที่หน้ากระดานท้องไม้ ๒ ชุด โดยฐานชั้นที่สองนั้นทำเป็นฐานย่อมุม ไม้ ๒๐ ที่ระดับเหนือชั้นฐานเขียงและเหนือฐานย่อมุมไม้ ๒๐ ทำเป็นเจดีย์เล็กไว้ที่มุมและทิศชั้นละ ๔ องค์ ชั้นที่ ๓ เป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมตัดมุม ๑ ชั้นยกสูงเล็กน้อยรองรับชั้นฐานแปดเหลี่ยมแบบฐาน

เชียง ถัดขึ้นไปทำเป็นประติมากรรมรูปกบิลบัวคว่ำในรูปของกระจังตาอ้อยขนาดใหญ่รองรับชุดมาลัยเถา ที่ทำเป็นชุดฐานบัวทรงกลมซ้อนลดหลั่นกันไป ๓ ชั้น รับบัวปากกระจังรูปกบิลบัวคว่ำบัวหงาย องค์ระฆังทรงกลมประดับด้วยลูกแก้ววัดดอกบัลลังก์สี่เหลี่ยมย่อมุมรับก้านฉัตรบัวฝาละมี ปล้องไฉนและปลียอดองค์เจดีย์มีฐานประทักษิณโดยรอบ ล้อมบริเวณด้วยกำแพงแก้วที่กำแพงชุดฐานบัวหลังใบเสมาสลักซุ้มประตูโขงและซุ้มกำแพง^{๑๑๒}

กรณีศึกษาพระธาตุแช่แห้งเมืองน่านก็ได้ปรากฏความแตกต่างจากลักษณะของสถาปัตยกรรมทรงระฆังแบบล้านนาที่อาจถือเป็นการพัฒนาที่แตกแขนงออกไปโดยประเด็นที่จะทำให้วิเคราะห์ในหัวข้อนี้มีอยู่ ๒ ประเด็นด้วยกันประเด็นแรกก็คือในส่วนรูปแบบของฐานบัวรองรับองค์ระฆังประเด็นที่ ๒ ประเด็นสถาปัตยกรรมบริเวณสวนขององค์พระธาตุซึ่งมีมูลเหตุที่มาข้อแตกต่างดังกล่าวผู้ศึกษาได้กระทำตรวจสอบพร้อมทั้งตั้งข้อสันนิษฐานในเบื้องต้นไว้

ประการแรกเป็นไปได้หรือไม่ที่การปรับเปลี่ยนดังกล่าว จะสำคัญกับข้อคำนึงถึงความงามสุนทรีย์ของช่างพื้นเมืองน่าน เนื่องด้วยเมื่อพิจารณาทรวดทรงขององค์พระธาตุในแนวตั้งแล้วจะพบว่า ความเพรียวสูงและสอบเข้าหากันอย่างรวดเร็ว อาจสืบเนื่องมาจากชั้นเชิงซึ่งคั่นระหว่างฐานบัวคว่ำบัวหงายในผังเพิ่มมุมกับชุดฐานองค์ระฆังนั้นมีขนาดเลื้อยสูงและซ้อนลดหลั่นกันหลายชั้นจึงเป็นส่วนสำคัญที่หนุนให้ทรวดทรงพระธาตุจึงเป็นเหตุให้ต้องมีการลดลดออกไปซึ่งคงไว้ซึ่งทรวดทรงความสมบูรณ์ตามความเห็นของช่างพื้นเมืองน่าน

ประการที่ ๒ ดังที่ทราบกันว่างานศิลปกรรมของพื้นเมืองน่านนั้นได้สะท้อนถึงการเป็นแหล่งรับเอาแรงบันดาลใจในการสร้างมาจากงานศิลปกรรมภายนอกเป็นหลักจึงเป็นการจึงเป็นไปได้ที่ความแปลกเปลี่ยนบางประการเป็นผลมาจากความคิดความเข้าใจของช่างพื้นเมืองนั่นเองก็เป็นได้

ทั้งนี้จากการตรวจสอบรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังล้านนาที่เมืองน่านยังพบด้วยว่ารูปแบบชุดฐานบัวรองรับทรงระฆังดังเช่นที่ปรากฏยังพระธาตุแช่แห้งได้ปรากฏเป็นความนิยมขึ้นในกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาที่เมืองน่าน เจดีย์ในกลุ่มนี้ที่ตรวจสอบพบได้แก่ พระธาตุยอดหงส์ พระธาตุจอมทอง และพระธาตุจอมนาง เป็นต้น

๔.๓.๕ คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ทุก ๆ ปีในช่วงประเพณีงานหกกิ่งก้านทองเที่ยวเดินทางมาจากต่างจังหวัดจากต่างประเทศ มีลาว พม่า จีน มาเลเซีย กัมพูชา ซึ่งเป็นประเทศใกล้เคียงและผู้ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุประจำปีเกิด ได้เดินทางเข้ามาสู่เมืองน่านเป็นจำนวนมากได้มาจับจองที่พัก

^{๑๑๒} กระทรวงวัฒนธรรม, ปกิณกัฒนธรรมจังหวัดน่าน, (กลุ่มอำนวยการและประสานราชการ สำนักงานบริหารกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๕) หน้า ๒๕.

สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและผู้ประกอบการร้านค้า, บ้านพัก, โรงแรมและผู้ประกอบการอื่นๆ^{๑๑๓} เพื่อจะได้มารับชมมาให้ทันร่วมขบวนแห่ครีวตานและน้ำสรงที่แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวเมืองน่าน ที่จะนำมาไหว้สักการะบูชาองค์พระมหาธาตุเจ้านอกจากนี้นักท่องเที่ยวก็ได้มาจับจ่ายใช้สอยซื้อของที่ชาวบ้านได้นำมาขาย มีทั้งเครื่องหัตถกรรม เช่น เครื่องจักสาน หมวก ไม้กวาด เสื้อผ้าพื้น แก้ว อี้ ตะกร้า กระเป๋า เครื่องประดับตกแต่งที่ทำจากไม้, หวายและผ้าทอจากฝีมือชาวบ้าน มีการขาย เสื้อ หมอน หมวก ถูย่าม เสื้อผ้า, ผ้าสี (ผ้าถุง) ที่เป็นผ้าทอของชาวไทยลื้อที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น, มีเครื่องเงินและผ้าเย็บปักของพี่น้องชาวเขา ด้านอุตสาหกรรมการเกษตร ผลหมากรากไม้พืชผักปลอดสารพิษที่ชาวบ้านปลูกเองและผลิตพันธุ์แปรรูปของกลุ่มแม่บ้านของแต่ละตำบล เช่น ผลิตพันธุ์ เมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบกรอบแห้ง ลำไย, มะไฟจีนอบแห้ง ผลิตพันธุ์น้ำมันงา ผลิตพันธุ์น้ำมันมะพร้าว ชาใบหม่อน ชาตะไคร้ ชากระเจี๊ยบ และผลไม้แช่อิ่ม และยังมีสมุนไพรพื้นบ้านที่นำมาจัดวางขายและบริการนักท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในช่วงงานประเพณีหกเป็ง^{๑๑๔} ทำให้นำเงินเข้ามาใช้ในพื้นที่ไม่ว่าจะค่าอาหารที่พักการทำบุญ และจับจ่ายใช้สอยในการซื้อสินค้าที่ประชาชนนำมาจัดจำหน่ายนั่นเอง^{๑๑๕} ชาวบ้านได้มีรายได้ในการจำหน่ายสินค้าพื้นบ้านและการเกษตรที่ชาวบ้านผลิตเองปลูกเอง^{๑๑๖} ทำให้คนในชุมชนมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าและศูนย์ OTOP ที่กลุ่มแม่บ้านได้รับและได้ร่วมมือกันผลิตของที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วมาประยุกต์ให้ทันสมัยแล้วนำมาจัดจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว^{๑๑๗} ทำให้เศรษฐกิจมีการจัดจำหน่ายสินค้าทำให้ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวได้จับจ่ายซื้อของทำให้มีรายได้เข้าสู่ชุมชน และส่งเสริมให้ประชาชนนำเอาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร OTOP ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาจัดจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวเป็นการสร้างรายได้ในช่วงงาน ^{๑๑๘}

งานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้งถือว่าเป็นดินแดนเศรษฐกิจของจังหวัดน่านก็ว่าได้ เพราะแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวมาชมวัดพระธาตุแช่แห้งมากเป็นอันดับต้น ๆ ของจังหวัดน่าน^{๑๑๙} เป็นสื่อที่ดึงดูดผู้คนให้หันมาท่องเที่ยววัดวาอาราม ส่วนมากจะเป็นผู้คนสูงวัยมีการท่องเที่ยวโดยอาศัยวัดเป็นสื่อกลางในการท่องเที่ยว ขณะเดียวกับเศรษฐกิจจะเกิดความคล่องตัวขึ้น^{๑๒๐} มีนักท่องเที่ยวมากขึ้นซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมาดูศิลปวัฒนธรรม และ ประเพณี และมาจับจ่ายใช้สอยก็ทำให้เศรษฐกิจของคนจังหวัดน่านดีขึ้น^{๑๒๑} และยังแสดงให้เห็นวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายของชาวน่านที่ผู้คนต่าง

^{๑๑๓} สัมภาษณ์, พ่อสมบุญ สุภาจัน, อาจารย์วัด (มัททายกวัด), เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์, นางณัฐกัลย์ ใจดี, ผู้ปฏิบัติธรรม, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์, ดาบตำรวจสะอาด เรือนสอน, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์, นายพรชัย ศรีโพธิ์ทอง, ชาวบ้าน, เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์, นางพิมลพรรณ ปันทา, ประธานแม่บ้าน, เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์, นายสมนึก คำพันธ์, เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

^{๑๑๙} สัมภาษณ์, นายประดิษฐ์ เชษฐวิสุต, ไวยาวัจกรวัด, เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์, นายเพชร ทองดีมา, คณะกรรมการหมู่, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์, นายมีชัย ธิรัตน์, จิตอาสา, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ให้ความสนใจที่จะเดินทางเข้ามาร่วมงานประเพณีหกเป็ง ได้มาสักการบูชาแด่องค์พระมหาธาตุ
 แห่แห่ง ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาจากทุกสารทิศเข้าสู่เมืองน่านทำให้เกิดการหมุนเวียนในด้าน
 เศรษฐกิจรายได้เกิดขึ้น การที่นักท่องเที่ยวได้มาจับจ่ายใช้สอย ซื้อสินค้าชาวบ้านมาจัดจำหน่ายไม่ว่า
 จะเป็นผลิตภัณฑ์กลุ่มแม่บ้านของชาวเมืองจั้งที่ได้นำมาจัดจำหน่ายเช่น ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากหวายมี
 แก้วอี้ หมวกกระเป่า เตียงนอน และพานโตก มีชาที่ทำมาจากกระเจียบและผลไม้ต่าง ๆ เช่น น้ำลำไย
 น้ำลิ้นจี่ ชาตะไคร้และของที่เกษตรกรได้นำมาจัดจำหน่ายมีผักปลอดสารพิษเป็นต้นช่วยสร้างรายได้
 ให้แก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี^{๑๒๒}

๔.๓.๖ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

วัดพระธาตุแห่แห่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและมีความสำคัญคู่บ้านคู่เมืองน่าน ๖๖๖
 กว่าปีพุทธศักราช ๑๘๙๖ อัยการเมืองขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นเจ้าเมืองน่านเมืองวรนคร อำเภอบัว
 ปัจจุบันเพราะเป็นบุตรคนหัวปีของพระเจ้าผานองพระยาการเมืองขึ้นครองราชย์แล้วได้ไม่นาน
 พระเจ้ากรุงสุโขทัยพระนามว่าโสภากันธิพระเจ้าลิไทได้อัญเชิญพระยาการเมืองลงไปช่วยพิจารณาใน
 การสร้างวัดหลวงอภัยเมื่อสร้างวัดหลวงอภัยเสร็จแล้วพระเจ้ากรุงสุโขทัยมีความอนุโมทนาความเป็น
 อย่างยิ่งพญาการเมืองก็เข้าไปทูลลากลับเมืองน่าน พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงมอบพระบรมสารีริกธาตุ ๗
 องค์ซึ่งมีวันหน้าต่างๆ กันคือ ๒ องค์เท่าเม็ดเมล็ดพันธุ์ฝักกาดอันมีวรรณะดั่งแก้วสามองค์ท่านมี
 วรรณะดั่งมุกของมีวรรณะดั่งทองเท่าเมล็ดงาดำพร้อมกับพระพิมพ์คำ๒๐องค์พระชินเงิน ๒๐ องค์
 พญาการเมืองมีพระทัยชื่นชมยินดีใสมนัสเป็นอย่างหนักจึงได้นำพระบรมสารีริกธาตุกับพระพิมพ์
 ทองคำพระพิมพ์เงินกับเมืองน่านและได้นำแสดงแก่พระมหาเถระเจ้าธรรมบาลถวายพระพรให้
 ความเห็นว่าควรจะเอาไว้บนดอยภูเพียงแห่แห่งระหว่างน้ำเสียงปัจจุบันกับแม่น้ำลิ่งน้ำน่านในปัจจุบัน
 ระยะเวลาเมืองมีพระทัยชื่นชมยินดียิ่งนักจึงทรงประกาศให้เสข้าราชการบริพารทั้งหลายแต่เห็น
 พระบรมสารีริกธาตุพร้อมกับพระชินเงินพระปิ่นทองด้วยดุริยางค์ดนตรี ๕ จำพวกไปสู่บนดอยภูเพียง
 แห่แห่งและได้ให้ช่างมาทำการหล่อเสาปูนสำเร็จอันเกลี้ยงกลมขนาดใหญ่อันหนึ่งและทรงนำเอาพระ
 บรมสารีริกธาตุกับพระปิ่นเงินปิ่นทองค้ำลงบรรจุไว้ในตู้คุณสัมฤทธิ์นั้นปิดฝาสนิทเรียบร้อยและองศา
 สไตร์จีนปูนผสมท่งต่อเนื่องกลมก้อนหินศิลาแล้วขุดฐานสี่กลไป ๑ วาแล้วอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุ
 พระพิมพ์พระพิมพ์ทองค้ำลงไปประดิษฐานไว้แล้วก่ออิฐถือปูนเป็นเจดีย์ครอบสูงขึ้นไปสูงเหนือหัวดิน
 แล้วอาราธนานิมนต์พระภิกษุสังกัจจายน์มาทำการปริตรมงคล อบรมสมโภชทำการสักการบูชาทำบุญ
 ให้ทานเสร็จแล้วยกเลิกโอนข้าราชการบริพารกับการล่องไปเป็นเวลานานมีพระทัยคิดถึงอยากจะทำ
 ทำบุญสักการบูชาสงฆ์น้ำพระธาตุจึงได้ย้ายมาที่เมืองครวลงมาสร้างเมืองที่บนดอยภูเพียงแห่แห่ง
 เรียกว่าเวียงภูเพียงแห่แห่งคุณคือคุณน้ำล้อมรอบขึ้นพนันต้นกำแพงกระรอกมีปรากฏให้เห็นถึงปัจจุบันนี้

^{๑๒๒} สัมภาษณ์, นายคมสัน ครูสสะหะ, นักท่องเที่ยว, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

มีประตูกำแพงดินเรียบร้อยแต่ประตูสลายสาบสูญไปประยการเมืองเสวยเมืองญเพียงแ่งแห่งได้ ๕ ปีก็
สวรรคตใน พ.ศ. ๑๙๐๖ พยากรณ์ผู้เป็นราชทูตได้สวยเมืองญเพียงแ่งแห่งแทนบิดาได้ทุกปีเจอฝนไม่
ตกลงมากทำให้ข้างม้ากินไม่ได้จึงย้ายเมืองไปตั้งเมืองใหม่ที่ตำบลห้วยไคร้ ณ ปัจจุบัน

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแ่งแห่ง จังหวัดน่าน ได้มีอิทธิพลต่อ
กิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะจังหวัดที่ใกล้เคียงจังหวัดน่านในเขต
ภาคเหนือ และคนต่างชาติ ที่ได้เดินทางมายังประเทศไทยทั้งในรูปแบบท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ
และการศึกษาในเรื่องราวของวัฒนธรรมที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย เท่ากับว่าการท่องเที่ยว
ที่เนื่องด้วยประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแ่งแห่ง จังหวัดน่าน ได้ก่อให้เกิดคุณค่าด้านต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

๑) คุณค่าในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจังหวัดน่าน คือ ส่งผลดีต่อการ
พัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มด้านเศรษฐกิจชุมชนของ
จังหวัดน่านได้อย่างยั่งยืน

๒) คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ เพราะเมื่อมีประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแ่งแห่ง จะมี
นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเที่ยว และเข้าใจถึงประเพณีวัฒนธรรมของ
ประเทศไทยเรามากขึ้น พร้อมทั้งพักอยู่นานวัน ก็ทำให้เกิดการใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น จึงทำให้ที่พัก
โฮมสเตย์ หรือโรงแรม มีรายได้จากการท่องเที่ยว

จากที่กล่าวมาทั้งหมดล้วนผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคม ทั้งสังคมชนบทและสังคม
เมือง พร้อมทั้งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาสังคมให้มีความเข้มแข็ง ซึ่งประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแ่งแห่ง
เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษ ผู้ที่ได้เริ่มสร้างองค์
พระธาตุให้ยิ่งใหญ่และสวยงาม และยังรวมถึงผู้ที่ได้มีส่วนร่วมได้ให้การอุปถัมภ์การสร้างวัดแห่งนี้ คือ
พญาการเมือง พระมหาธรรมบาล ท้าวขาก่าน และผู้ครองนครน่านทั้ง ๖๓ เป็นต้น ที่ได้ร่วมกันสร้าง
พระธาตุแห่งนี้ขึ้นมา และเพื่อความป็นสิริมงคลทั้งต่อตนเองและจังหวัดน่าน รวมถึงเป็นประเพณีที่
เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนา ที่แสดงถึงคุณค่าทางศิลปกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมอัน
เนื่องมาจากวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การทำมาหากิน รวมถึง สืบทอดศาสนา วัดพระธาตุแ่งแห่งเป็นวัด
พระอารามหลวง และเป็นสถานศึกษาทางพระพุทธศาสนาจึงต้องมีค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุง
ศาสนสถานและศาสนบุคคลภายในวัด ดังนั้นจึงมีการจัดให้ผู้คนได้มาทำบุญเพื่อเป็นต้นทุนในการ
บำรุงศาสนวัตถุ คือ สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด รวมไปถึงค่าน้ำค่าไฟ การจัดตกแต่งสถานที่ให้
เป็นที่รื่นรมย์ พักผ่อนทั้งกายและใจและศาสนบุคคล คือ พระสงฆ์สามเณรเพื่อเป็นทุนการศึกษาและค่า
ภัตตาหารเช้าเพลอีกต่อไปด้วย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุ
แช่แห้ง จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญ
ของประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงาน
ประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน และ ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของประเพณีหกเป็ง
วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จะศึกษาวิจัยจากเอกสาร รายงาน
การวิจัยที่เกี่ยวข้องและมีการสัมภาษณ์ประกอบเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมและคุณค่าของประชาชน
จังหวัดน่านที่มีต่องานประเพณีหกเป็ง งานกราบนมัสการพระธาตุแช่แห้ง วัดพระธาตุแช่แห้ง
จังหวัดน่าน โดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างโดยอาศัยแบบสัมภาษณ์ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตาม
วัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยคำถามปลายปิด และคำถามปลายเปิด

ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวนทั้งสิ้น ๒๔ รูป/คน ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ ๑ ผู้นำภาครัฐ
จำนวน ๓ คน กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชน และพระมหาเถระที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๑๓ คน และกลุ่มที่ ๓
ผู้ปฏิบัติธรรม ประชาชนชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน ๘ คน

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย มีผลดังนี้

๕.๑.๑ ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

วัดพระบรมธาตุแช่แห้ง ตั้งอยู่ที่บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
อยู่ห่างจากตัวเมืองไปราว ๒ กิโลเมตร เส้นทางสายน่าน-แม่จริม สันนิษฐานว่ามี อายุ ๖๖๖ ปี
พญาการเมืองโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๑๙ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขอพระหัตถ์ซ้ายที่
ได้มาจากกรุงสุโขทัย องค์พระธาตุมีความสูง ๕๕.๕ เมตร ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ
๒๒.๕ เมตร บุด้วยทอง เหลืองหมดทั้งองค์ เป็นโบราณสถาน ที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งของล้านนาทุกปี
จะมีงานนมัสการ พระบรมธาตุแช่แห้ง ระหว่างวันขึ้น ๙ ค่ำ ถึง ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ทางเหนือ ซึ่งจะอยู่
ราวปลายเดือนกุมภาพันธ์หรือต้นเดือนมีนาคมของทุกปี พระบรมธาตุแช่แห้งปูชนียสถานที่สำคัญของ

เมืองน่านมีอายุกว่า ๖๖๖ ปี ตามพงศาวดารเมืองน่านกล่าวว่าพญาการเมืองโปรดเกล้าให้ สร้างขึ้น เพื่อบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาจากเมืองสุโขทัยระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๙๑-๑๙๐๑ สถาปัตยกรรม ด้านโบสถ์ของวัดพระธาตุแช่แห้ง ที่สำคัญและแสดงให้เห็นถึงแบบอย่างสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม สกูลช่างน่าน ซึ่งพระธาตุแช่แห้งมีอิทธิพล และมีความสำคัญต่อจิตใจของประชาชนจังหวัดน่าน เป็นที่ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า และมีประวัติศาสตร์คู่กับการสร้าง เมืองน่าน และเป็นทีที่เคารพสักการของผู้ที่เกิดปีเถาะหรือปีกระต่าย โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์หลวง การเทศน์มหาชาติ พิธีกรรมสืบชะตาหลวง กิจกรรมขบวน เครื่องหลวงนมัสการพระธาตุ กิจกรรมแห่ผ้าห่มพระธาตุและแห่น้ำสรงพระธาตุ มีการทอดผ้าป่า สามัคคี เวียนเทียน การตักถอยบูชาพระธาตุแช่แห้ง และพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าหลวงขาก่าน รวมถึง การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

ประเพณีงานนมัสการพระธาตุแช่แห้งหรือ “งานหกเป็ง” เป็นงานสำคัญที่จัดขึ้นเพื่อ นมัสการพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จัดขึ้นตรงกับวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ ใต้ เดือน ๖ เหนือ เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน เป็นงานที่จัดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพญาการเมืองและเจ้า เมืองน่านองค์ต่อ ๆ มาที่ทำพิธีกรรมนมัสการพระธาตุ แช่แห้ง สืบทอดถึงปัจจุบัน จนเป็นประเพณี นับได้ว่างานนมัสการ “หกเป็ง” เป็นพิธีกรรมนมัสการพระธาตุแช่แห้งที่สำคัญ สิ่งสำคัญประการหนึ่งใน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนั้นจะต้องมีองค์ประกอบด้านบุคคล เวลา สถานที่ เครื่องประกอบพิธี ต้องตรงตามคติความเชื่อของประชาชนต่อพระธาตุแช่แห้งซึ่งเป็นความเชื่อแบบผสมผสาน ระหว่าง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อแบบดั้งเดิมหรือไสยศาสตร์โดย ปรับประยุกต์ให้เหมาะสม กับสภาพแวดล้อมปัจจุบัน ซึ่งพบหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง คือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประกอบด้วย ๑) ทานมัย การให้ทานทั้งด้วยปัจจัยและแรงเป็นทาน ๒) สิลมัยการรักษาศีล มีผู้ปฏิบัติ ธรรม รักษาศีล ๕ และศีล ๘ ในช่วงประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้งจังหวัดน่าน ๓) ภวานามัย ได้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นการชำระจิตใจให้มีความสงบ รวมถึงการสวดมนต์ นั่งสมาธิและภาวนาถือศีล ควบคู่กัน

สังคหวัตถุ ๔ ประกอบด้วย ๑) ทาน ได้มีการนำข้าวสารอาหารแห้ง ถวายสังฆทาน และ ทำโรงทานในงานประเพณีหกเป็ง ๒) ปิยวาจา ในงานของประเพณีหกเป็งก็จะมีทั้งพระเถระ มหาเถรานุเถระ นวกะ และประชาชนทั้งหลายมาร่วมงาน ซึ่งได้มีการแสดงความนับถือ แสดงความ เคารพต่อกัน มีการกล่าววาจาด้วยความสุภาพไพเราะอ่อนหวาน ๓) อตถจริยา นับตั้งแต่การเริ่มงาน ไม่ว่าจะเป็นส่วนของวัด ข้าราชการ สำนักงานจังหวัดน่าน วัฒนธรรม หน่วยงานท้องถิ่น และ หมู่บ้านได้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ส่วนรวม พุทธศาสนิกชน

ที่มาร่วมงานมีความประพฤติเรียบร้อย ทั้งกายวาจาใจ และ๔) สมานัตตตา ผู้ที่มาร่วมงาน ก็เพื่อจะสร้างบารมีให้แก่ตัวเอง ไม่มีการยกตนข่มผู้อื่น ให้ความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน และมีส่วนร่วมในการที่จะช่วยงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

และหลักสาราณียธรรม ๖ พบว่า ๑) เมตตามโนกรรม การคิดดี มีความหวังดีและปรารถนาดีต่อกัน พระสงฆ์มีการประชุมเรื่องงานประเพณีหกเป็ง ทั้งระดับจังหวัดระดับอำเภอระดับตำบลให้มีการเสนอแนะและออกความคิดเห็นให้ไปในทางเดียวกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ๒) เมตตาวจีกรรม การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน พูดแนะนำในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ หรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี ๓) เมตตากายกรรม การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกายมีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ๔) สาธารณโภคี การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่เอารอดเอาเปรียบ และมีความเสมอภาคต่อกัน ๕) สีลสามัญญตา มีการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวร้าวหน้าที่กัน เป็นต้น ๖) ทิฐีสามัญญตา เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเห็นเป็นอย่างเดียวกัน หากคิดในสิ่งที่ไม่ตรงกันก็ให้ปรับมุมมองให้ตรงกัน

๕.๑.๓ คุณค่าของประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

คุณค่าด้านวิถีชีวิต พบว่า ประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง เป็นการแสดงออกถึงความนอบน้อมต่อคุณของพระรัตนตรัย เป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษ ผู้ที่ได้เริ่มสร้างองค์พระธาตุให้ยิ่งใหญ่และสวยงาม และยังรวมถึงผู้ที่ได้มีส่วนร่วมได้ให้การอุปถัมภ์การสร้างวัดแห่งนี้ โดยมีความเชื่อว่า ถ้าได้ทำสิ่งที่ดีงามแล้วชีวิตจะได้พบเจอแต่สิ่งที่ดี ๆ โดยเฉพาะการได้ทำบุญใหญ่กับองค์พระธาตุหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองด้วยแล้ว ยิ่งเป็นสิริมงคลกับตนเองและครอบครัวเป็นอย่างมาก ที่สำคัญคือ การได้ทำบุญใหญ่ตั้งแต่ต้นปี เริ่มต้นด้วยสิ่งที่ดีก็จะดีตลอดทั้งปวง จะเห็นได้ว่า พื้นฐานความคิดของคนไทยนั้น มีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยมีความเชื่อทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีประจำท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งการเกิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อบุคคล สังคม และประเทศชาติ อันสืบเนื่องมาจากประเพณีหกเป็ง ถือเป็นประเพณีหนึ่งที่ส่งเสริม หรือสนับสนุนให้คนประพฤติปฏิบัติดี จากการที่ชาวพุทธมีความเชื่อไปในทางที่ดีในด้านพระพุทธศาสนานั้น ก่อให้เกิดประโยชน์และสาระต่อการดำรงชีวิต ไม่ให้ตกไปในทางที่ประมาทหมัวเมาในทางโลกเพียงฝ่ายเดียวนั่นเอง

คุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีและวัฒนธรรม ที่เป็นวิถีชีวิตของคนในจังหวัดน่าน ถือว่าเป็นกรอบหรือแบบแผนในสังคมที่ได้ยึดถือปฏิบัติ หล่อหลอม และก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่สวยงามของจังหวัดน่าน รวมทั้งยังสะท้อนให้เห็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีมากที่สุด วัดเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของ

พระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง ที่ครอบครัว คนในชุมชน ภาครัฐและเอกชน ได้มีส่วนร่วมในการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมดังกล่าวให้ยั่งยืนต่อไป

คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม พระธาตุแช่แห้งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบสกุลช่างน่าน เจดีย์พระธาตุแช่แห้งเป็นแบบเจดีย์ทรงระฆังกรมฐานสูงแบบล้านนา องค์เจดีย์หุ้มด้วยแผ่นโลหะปิดทับด้วยทองคำเปลวตลอดทั้งองค์ยอดเจดีย์ติดตั้งฉัตรที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีลักษณะเป็นแผ่นโลหะหล่อค่อนข้างแบนราบมีความหนาเล็กน้อยวางเรียงซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ปิดทับด้วยทองคำเปลว ส่วนองค์ประกอบโดยทั่วไปของเจดีย์ องค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม (ฐานเขียง) ยกสูงซ้อนลดหลั่นกันสูงขึ้นไป ๓ ชั้นรองรับชั้นฐานชั้นที่ ๒ ที่ทำเป็นชุตฐานบัว (ปัทม) แทรกด้วยลูกแก้วอกไก่ที่หน้ากระดานท้องไม้ ๒ ชุด โดยฐานชั้นที่สองนั้นทำเป็นฐานย่อมุมไม้ ๒๐ ที่ระดับเหนือชั้นฐานเขียงและเหนือฐานย่อมุมไม้ ๒๐ ทำเป็นเจดีย์เล็กไว้ที่มุมและทิศชั้นละ ๔ องค์ ชั้นที่ ๓ เป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมตัดมุม ๑ ชั้นยกสูงเล็กน้อยรองรับชั้นฐานแปดเหลี่ยมแบบฐานเขียง ถัดขึ้นไปทำเป็นประติมากรรมรูปกลีบบัวคว่ำในรูปของกระจงตาอ้อยขนาดใหญ่รองรับชุตมาลัยเถา ที่ทำเป็นชุตฐานบัวทรงกลมซ้อนลดหลั่นกันไป ๓ ชั้น รับบัวปากกระฆังรูปกลีบบัวคว่ำบัวหงาย องค์ระฆังทรงกลมประดับด้วยลูกแก้วรัตนอกบัลลังก์สี่เหลี่ยมย่อมุมรับก้านฉัตรบัวฝาละมี ปล้องโฉนและปลียอดองค์เจดีย์มีฐานประทักษิณโดยรอบ ล้อมบริเวณด้วยกำแพงแก้วที่กำแพงชุตฐานบัวหลังใบเสมาสลักซุ้มประตูโขงและซุ้มกำแพง

คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม ประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ได้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะจังหวัดที่ใกล้เคียงจังหวัดน่าน ในเขตภาคเหนือ และคนต่างชาติ ที่ได้เดินทางมายังประเทศไทยทั้งในรูปแบบท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษาในเรื่องราวของวัฒนธรรมที่มีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ก่อให้เกิดคุณค่าด้านต่าง ๆ เช่น ส่งผลดีต่อการพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมส่วนรวม เกิดมูลค่าเพิ่มด้านเศรษฐกิจชุมชนของจังหวัดน่านได้อย่างยั่งยืน ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการร่วมกันวางแผน แสดงความคิดเห็น ร่วมดำเนินการ หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ในงานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน และการที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเที่ยว พร้อมทั้งพักอยู่นานวัน ก็ทำให้เกิดการใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น จึงทำให้ที่พัก โฮมสเตย์ หรือโรงแรม มีรายได้จากการท่องเที่ยว

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ วัดพระธาตุแช่แห้งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและมีความสำคัญคู่บ้านคู่มืองน่าน ๖๖๖ ปี ถือว่าเป็นโบราณสถานทางพระพุทธศาสนา ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อด้านจิตใจและวิถีชีวิตของประชาชนทั่วไป เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

เปรียบเสมือนเป็นองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและมีประวัติศาสตร์ควบคู่มากับการสร้างเมืองน่าน เป็นสถาปัตยกรรมเก่าแก่ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกด้วย

๕.๒ อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัย โดยยึดวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ดังนี้

๕.๒.๑ ประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

ประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน จัดขึ้นตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ ได้เดือน ๖ เหนือ เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืนนั้น เป็นประเพณีที่ทำคนในสมัยโบราณได้ทำสืบทอดกันมาหลายร้อยปีจนถึงปัจจุบัน และเป็นวันมาฆบูชาซึ่งเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระอรหันต์สาวก ที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย จำนวน ๑,๒๕๐ รูป เพื่อฟัง “โอวาทปาฏิโมกข์” ที่สอนให้คน ทำดี ละความชั่ว ทำใจให้ผ่องใส และคนไทยมีความเชื่อที่ว่าเลข ๙ เป็นจำนวนที่เชื่อว่าโชคดี และยิ่งออกเสียงพ้องกับคำว่า “ก้าว” หมายถึง ความก้าวหน้า ก้าวไกลหรือก้าวไปข้างหน้า เพราะคนสมัยปัจจุบันจึงถือฤกษ์ยามดี ดังนั้นเวลาที่กำหนดในงานประเพณีหกเป็งจะจัดงานขึ้นวัน ๙ ค่ำ เดือน ๔ หรือ ๖ เป็ง คือเริ่มวันขึ้น ๙ ค่ำ และเวลาในพิธีกรรมจะเริ่มตั้งแต่ ๑๔.๐๐ น.- ๑๗.๐๐ น. ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุกปีถือว่าเป็นฤกษ์ยามอันมงคล งานประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้งในอดีตจะมีการแสดง มหรสพสมโภชตลอดวันและตลอดคืน เป็นที่ศรัทธาและเอิกเกริก ประกอบด้วยวงซอ การฟ้อนรำโดยในตอนกลางวันมีการจัดขบวนแห่ครัวทานจากชุมชนทั้งใกล้และไกล ที่ต่างก็จัดแต่งประดับประดาขบวนอย่างสวยงามแปลกตา เพื่อถวายเป็นเครื่องบูชาต่อองค์พระธาตุ ในอดีตยังเคยมีการแข่งขันบอไฟ (บั้งไฟ) กันเป็นที่สนุกสนานในตอนกลางคืนมีการแข่งขันการตีกลองแวง (กลองยาวพื้นบ้าน) และจุดบอไฟดอก (หรือไปเหนียง) เพื่อเป็นพุทธบูชาสว่างไสวทั่วท้องฟ้า ในปัจจุบันก็ยังคงมีการแสดงพื้นบ้าน แต่การแสดงบางอย่างในอดีตก็จะตัดไปจะเน้นไปทางการสวดมนต์และการปฏิบัติธรรม นับได้ว่างานนมัสการ “หกเป็ง” เป็นพิธีกรรมนมัสการพระธาตุแช่แห้งที่สำคัญสิ่งสำคัญประการหนึ่ง ในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนั้น องค์ประกอบด้านบุคคล เวลา สถานที่ เครื่องประกอบพิธี มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ไม่แตกต่างจากอดีตมากนัก โดยชาวจังหวัดน่านได้สืบทอดประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าวกันมาหลายร้อยปีจนถึงปัจจุบันสอดคล้องกับ บรรเทิง พาพิจิตร^๑ และงานวิจัยคติความเชื่องานประเพณี ที่ว่า ประเพณีคือสิ่งที่คนในสังคม ส่วนรวมสร้างขึ้นให้เป็นมรดกที่ผู้เป็นทายาทจะต้องรับไว้และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป รวมทั้งมีการเผยแพร่แก่คนในสังคมอื่นด้วยรูปลักษณะสำคัญ ๆ ของประเพณี เท่าที่เราพอจะมองเห็น

^๑ บรรเทิง พาพิจิตร, *คติความเชื่องานประเพณี*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ๕.

ได้ เช่น พิธีกรรม หรือการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำให้คนมีความรู้สึกว่าคุณมีข้อผูกมัดต่อสังคม หรือคนมีความรับผิดชอบชั่ว หรือเป็นพิธีการขอความช่วยเหลือหรือการบูชาต่าง ๆ เป็นต้น

๕.๒.๒ หลักพุทธธรรมกับความเชื่อพื้นบ้านที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน คือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ สังคหวัตถุ ๔ และสาราณียธรรม ๖ หลักธรรมทั้ง ๓ เป็นกรอบสำหรับประพฤติปฏิบัติ พบว่า หลักสาราณียธรรม ๖ ประกอบด้วย ๑) เมตตามโนกรรม การมองกันในแง่ดี มีความปรารถนาดีต่อกัน ๒) เมตตาวจีกรรม การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม ให้กำลังใจกันและกัน ๓) เมตตาทายกรรม การทำดีต่อกัน มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เบียดเบียนกัน ๔) สาธารณโภคี การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ไม่เห็นแก่ตัว และผลประโยชน์ส่วนตัว ๕) สีลสามัญญตา มีความเคารพสิทธิ กฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ๖) ทิฎฐิสามัญญตา มีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน ปรับมุมมองให้ตรงกัน เป็นต้น และหลักสังคหวัตถุ ๔ ประกอบด้วย ๑) ทาน การให้ทาน การแบ่งปัน ๒) ปิยวาจา การกล่าววาจาด้วยความสุภาพไพเราะอ่อนหวาน ๓) อัตถจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ และ ๔) สมานัตตา ประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม กล่าวได้ว่าพระสงฆ์ หรือประชาชนที่มาร่วมงานประเพณีหกเป็ง ได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ๔ และสาราณียธรรม ๖ จึงทำให้เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะ ซึ่งสอดคล้องกับ ชัยยศ อินทแสน และคณะ^๒ ที่ว่าหลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นธรรมที่ทำให้สังคมเป็นสังคมที่สันติสุข ซึ่ง ประกอบด้วย ๑) ทาน คือการให้สิ่งวัตถุทานสิ่งของ ให้ธรรมทานและให้อภัยทาน ๒) ปิยวาจา คือวาจาที่สุภาพ มีประโยชน์ วาจานั้นต้องเป็นวาจาสุภาสิต คือ จริง ไพเราะ เหมาะการ ประสานสามัคคี รวมถึงคำแนะนำ สั่งสอน ชักจูงในทางที่ดี ๓) อัตถจริยา การทำประโยชน์มีทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ต่อผู้อื่น บางที่เราก็มักเรียกว่าผู้มีจิตอาสา และ ๔) สมานัตตา ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย เสมอต้นเสมอปลายรู้จักหน้าที่ รู้จักวางตน และยังสอดคล้องกับ กลยุทธ์การส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรตามหลักสังคหธรรมของ แรงงานอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ของ ปชาบดี แยมสุนทร^๓ ที่ว่า หลักสังคหวัตถุ เป็นธรรมะเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ เป็นเครื่องประสานใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ สังคมประกอบขึ้นด้วยบุคคลที่มีภูมิหลังแตกต่างกัน จึงจำเป็นต้องอาศัย สังคหวัตถุเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวบุคคลให้มีความผูกพันกัน และความสงบสุขของสังคมต่อไป กล่าวได้ว่า พุทธธรรม เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และนำมาเผยแผ่

^๒ ชัยยศ อินทแสน และคณะ, แนวทางการเสริมสร้างสังคมสันติสุขของมูลนิธิมิราเคิลออฟไลฟ์ตามหลักพุทธสันติวิธี, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐) : ๒๙๙.

^๓ ปชาบดี แยมสุนทร, “กลยุทธ์การส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรตามหลัก สังคหธรรมของแรงงานอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์”, วารสารศิลปะศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑๗ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๗) : ๘๖-๘๗.

สั่งสอนบุคคลทั่วไป พุทธธรรมในพระพุทธศาสนามีเป็นจำนวนมากครอบคลุม ตั้งแต่เรื่องพื้นฐานในการดำเนินชีวิตจนกระทั่งถึงเรื่องสูงสุดที่เป็นจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน พุทธธรรมทุกเรื่องล้วนแต่มีคุณค่าต่อชีวิตและสังคมทั้งสิ้น เช่น ทำให้เกิดความสุข ความเจริญ แก่ผู้ปฏิบัติเกิดความสงบเรียบร้อยแก่สังคม

นอกจากนี้ ยังพบความเชื่อที่มีต่อประเพณีและพิธีกรรมของพระธาตุแช่แห้ง กล่าวคือในงานมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นตรงตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมคือ ไสยศาสตร์ (ผี และเทพ เทวดา ตามลัทธิพราหมณ์) เช่น พิธีกรรมนมัสการพระธาตุ การแห่และห่มผ้าพระธาตุ การนำน้ำทิพย์จากบ่อน้ำทิพย์มาสรงพระธาตุ การสืบชะตาหลวง (รวมพิธีสะเดาะเคราะห์) การสวดเบิกवार การสวดมนต์ต้น การเวียนเทียน การไหว้วิญญูณ เจ้าหลวงขาก่านพระเจ้าแสงเสื่อ แต่ละพิธีกรรมต้องดำเนินการด้านองค์ประกอบและขั้นตอนต่าง ๆ ให้ตรงตามคติความเชื่อที่ทำสืบเนื่องมาแต่อดีต คือองค์ประกอบด้านบุคคล เช่น ผู้ทำ ผู้ร่วมพิธี องค์ประกอบด้านเวลา ต้องจัดเวลาให้ตรงตามฤกษ์ยามองค์ประกอบด้านสถานที่ เช่น สถานที่ที่ใช้ในการจัดพิธีกรรม องค์ประกอบด้านวัสดุที่ใช้ในพิธีก็ต้องตรงตามความเชื่อในพิธีนั้น พิธีกรรมทั้งหมดยังต้องประยุกต์สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบันด้วย เช่น พิธีกรรมการสืบชะตาหลวง ในอดีตการสืบชะตาและสะเดาะเคราะห์เป็นพิธีกรรมของพราหมณ์ ต้องใช้พราหมณ์และใช้เวทมนต์ตามตำราฤคเวทเป็นบทสวด แต่ปัจจุบันใช้พระสงฆ์และใช้บทสวดพุทธมนต์แทน วัสดุที่ใช้ในเครื่องสืบชะตา เช่น ไม้ค้ำศรี หน่ออ้อย หน่อกล้วย หม้อเงินหม้อทองฯ สะตง (กระทงสะเดาะเคราะห์) เป็นต้น ได้ประยุกต์ให้เป็นวัสดุที่หาง่ายในปัจจุบัน ผู้ร่วมพิธีต้องอยู่ใต้ซุ้มไม้ค้ำศรี แต่ปัจจุบันมีผู้ร่วมพิธีมีมากต้องใช้ด้ามมุงคโยงจากซุ้มไม้ค้ำศรี โยงไปยังพระพุทธรูป พระธาตุแช่แห้ง ช่วงเวลาสืบชะตาจะเริ่มเวลาที่ลงท้ายด้วยเลขมงคลคือ เลขเก้า เช่น เวลา ๐๙.๐๙ น. และไม่เกิน ๑๒.๐๐ น.ถือว่าเป็นเวลาที่ไม้อร้อนทำให้ชีวิตมีความร่มเย็น ประกอบกับเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน เช่นเดียวกับพิธีกรรมอื่น ๆ ที่ต้องทำให้ตรงตามคติความเชื่อ สอดคล้องกับ ที่ว่า พระกรวิษณุ ฌมวโร^๔ ได้ศึกษา การศึกษาคติความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ที่ว่า คติความเชื่อของประชาชนต่อพระธาตุแช่แห้ง อยู่มีมูลฐานบนความผูกพันกันหลายมิติที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน และสืบทอดมานานจนกลายเป็นวัฒนธรรมด้านความเชื่อ เช่น คติการได้นมัสการพระธาตุ การได้ตี่ระฆังรอบพระธาตุ การเดินเวียนเทียนรอบพระธาตุ การได้อธิฐานกับพระธาตุ โดยเฉพาะคนเกิดปีเถาะแล้วจะทำให้มีสุขภาพแข็งแรง มีอาชีพที่เจริญก้าวหน้า คติการได้ไหว้วิญญูณ เทพยดา ที่อารักษ์ขาพระธาตุแล้วเทพจะคุ้มครอง คติการไหว้เจ้าหลวงขาก่าน เชื่อว่าเมื่อได้แสดงความกตัญญูต่อท่านและบูรณะและปกครองเมื่อนานจะรักษาคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นต้น

^๔ พระกรวิษณุ ฌมวโร. “การศึกษาคติความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๔.

๕.๒.๓ คุณค่าด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

ประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ประชาชนชาวจังหวัดน่านได้สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ มีหลักธรรมเป็นกรอบปฏิบัติสำหรับปลูกจิตสำนึกให้รู้จักสามัคคี คือ ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ๔ และ สาราณียธรรม ๖ ซึ่งจากการศึกษา พบว่าคุณค่าของประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน มีคุณค่าต่อด้านวิถีชีวิต ด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ด้านเศรษฐกิจและสังคม คือ คุณค่าด้านวิถีชีวิต พบว่า ประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง ถือเป็นประเพณีหนึ่งที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้คนประพฤติปฏิบัติดี จากการที่ชาวพุทธมีความเชื่อไปในทางที่ดีในด้านพระพุทธศาสนานั้น ก่อให้เกิดประโยชน์และสาระต่อการดำรงชีวิต ไม่ให้ตกไปในทางที่ประมาทหมัวเมาในทางโลกเพียงฝ่ายเดียว คุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี กล่าวคือ วัดเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง ที่ครอบครัว คนในชุมชน ภาครัฐและเอกชน ได้มีส่วนร่วมในการสืบสานประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงรักษาสถาปัตยกรรมด้านโบสถ์ของวัดพระธาตุแช่แห้ง ที่สำคัญและแสดงให้เห็นถึงแบบอย่างสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมสกุลช่างน่านให้ยั่งยืนต่อไป และคุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคม ประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ถือเป็นประเพณีหนึ่งในจังหวัดน่านที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของจังหวัด เป็นการเพิ่มรายได้แก่ผู้ประกอบการร้านค้า หรือเจ้าของกิจการต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า งานฝีมือ งานหัตถกรรมต่าง ๆ สินค้า OTOP ฯลฯ และเพิ่มมูลค่าเพิ่มด้านเศรษฐกิจชุมชนของจังหวัดน่านได้อย่างยั่งยืน เพราะเมื่อมีประเพณีหกเป็งวัดพระธาตุแช่แห้ง จะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเที่ยว และเข้าใจถึงประเพณี วัฒนธรรมของประเทศไทยเรามากขึ้น พร้อมทั้งพักอยู่นานวัน ก็ทำให้เกิดการใช้จ่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น จึงทำให้ที่พัก โฮมสเตย์ หรือโรงแรม มีรายได้จากการท่องเที่ยว

กล่าวได้ว่า วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน คือ ๑) มีอัตลักษณ์ด้านสถานที่อันเก่าแก่ที่คนในจังหวัดน่านยังมีการใช้ประโยชน์อยู่ไม่ต่างไปจากสมัยเมื่อครั้งอดีต เปรียบดังเมืองเก่าที่มีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นวัดวาอารามเก่าแก่ที่มีมากมายทั่วทั้งพื้นที่เขตเมืองเก่า รวมไปถึงบ้านเรือนพื้นถิ่นเก่าแก่ที่มีให้เห็นทั่วไปในพื้นที่ ที่สะท้อนการอนุรักษ์ของคนในพื้นที่ให้สืบสานต่อไปจนถึงรุ่นลูกหลาน ๒) มีสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่ต่าง ๆ ที่ยังคงอยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนจังหวัดน่าน คือพระธาตุแช่แห้งเป็นสิ่งที่อยู่คู่บ้านคู่มืองน่านมา ซึ่งมีสถาปัตยกรรมที่ล้วนแล้วแต่หล่อหลอมเข้ากับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนในท้องถิ่นที่มีได้สูญหาย และ ๓) มีศิลปวัฒนธรรม พิธีกรรม ประเพณีหกเป็งที่เก่าแก่สืบทอดกันมาแต่ครั้งอดีต ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น กล่าวได้ว่าวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชีวิต มีศักยภาพในการดำรงรักษาความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา และวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทย ตลอดจนมีความพร้อมในด้านพื้นที่ บุคคล และกิจกรรมทางศาสนาที่จะสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว โดยให้วัด

เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญที่จะทำให้นักท่องเที่ยว ได้สัมผัสเอาคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม อันดีงามของวิถีชีวิตแบบไทยไปสู่การยกระดับสังคมที่มีคุณภาพ เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมนี้ จะมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ผู้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกถึงความรับผิดชอบดูแล และส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน ขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวจะมีจิตผูกพันกับศาสนา ผ่านความประทับใจที่ได้จากการท่องเที่ยว สอดคล้องกับ กิรติ ศรีวิเชียร^๕ ที่ว่า ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนไทยมีความผูกพันกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเวลายาวนาน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ดังนั้นวัดจึงกลายเป็นสถาบันที่สำคัญเป็นที่พำนักอาศัย สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาแล้ว วัดยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ที่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมสักการะ บูชา และในการที่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวนั้นทำให้เกิดอาชีพ และรายได้แก่ชุมชนโดยรอบ และยังสอดคล้องกับ อารีย์ นัยพินิจ และคณะ^๖ พบว่านักท่องเที่ยวที่มาเที่ยววัดส่วนใหญ่ นิยมเดินทางมาในเทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องการเจริญจิตอาภา การตักบาตร ถวายทาน เวียนเทียน ในวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา ทำให้เกิดการท่องเที่ยวที่นอกจากจะได้รับความเพลิดเพลินกับภูมิทัศน์จากวัดเป็นแหล่งเอื้อต่อการท่องเที่ยวแล้ว ยังได้ตระหนักถึงการเรียนรู้ และเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นนั้น ๆ

วัดหรือศาสนสถานในปัจจุบันที่ได้กลายเป็นอีกหนึ่งแหล่งท่องเที่ยว ที่ผู้คนต่างให้ความสนใจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และเป็นเหตุให้วัดหรือศาสนสถานบางแห่งได้ปรับบทบาทใหม่เพิ่มเติมจากเดิมที่เคยจำกัดไว้สำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติกิจของสงฆ์และศาสนพิธีของชาวบ้าน หรือเป็นสถานที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้คนในชุมชน ที่แต่ละวัดนั้นตั้งอยู่กระทั่่งกลายมาเป็นสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างถิ่น มีสาเหตุมาจากการที่วัดได้ขยายบทบาทโดยอาศัยคุณสมบัติของศาสนสถานเป็นแรงจูงใจให้เกิดการท่องเที่ยว ซึ่งวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ได้มีประเพณีที่สำคัญคืองานหกเป็ง ที่จัดขึ้นเพื่อนมัสการพระธาตุแช่แห้งซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุถือเป็นงานประเพณีที่พุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัด จังหวัดใกล้เคียง หรือต่างจังหวัด ได้มาเที่ยวงานเป็นจำนวนมากทุกปี จะเห็นได้ว่าปัจจุบันวัดพระธาตุแช่แห้ง เป็นพระอารามหลวงที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นสถานที่ที่ประกอบด้วยเรื่องราว ประวัติศาสตร์ หรือวาทกรรมที่มีมาเป็นเวลานาน รวมถึงประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และความเป็นอยู่ที่บ่งบอกถึงความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่านด้วย

^๕ กิรติ ศรีวิเชียร, การพัฒนาวัดของกรมศาสนา กองแผนงาน กรมศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กองแผนงานกรมการ ศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑.

^๖ อารีย์ นัยพินิจ และคณะ. “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัด” วารสารปัญญาภิวัฒน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑, (มกราคม ๒๕๕๖) : หน้า ๓๘.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดน่าน ควรมีนโยบายในการรณรงค์สร้างจิตสำนึกและรักษาคุณค่าของประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ไว้ให้สืบทอดต่อ ๆ ไป รุ่นสู่รุ่น

๒) จัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์งานประเพณีหกเป็ง

๓) หน่วยงานราชการสนับสนุนแผนแม่บทในการรักษางานประเพณีหกเป็งด้านต่าง ๆ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๒) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการจัดกิจกรรมวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย :

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ตำนานพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพมหานคร :
แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

กรรณิการ์ วิมลเกษม. “พระธาตุปีเกิด”. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

กรรมการแผนกตำรา. มังคลัตถทีปนี แปล เล่มที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

กิ่งแก้ว อุตถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหสยามพัฒนา, ๒๕๑๙.

_____ . พิธีกรรมในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗.

เกสรธมโม ภิกขุ. ความจริงเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ. กรุงเทพมหานคร : องค์การพิทักษ์พุทธศาสนา,
๒๕๔๘.

แก้ว ชิตตะขบ. พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ, ๒๕๕๐.

แก้ว สุพรรณโณ. คู่มือทำบุญสะเดาะเคราะห์ให้ชีวิตรุ่งเรือง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ไพลิน,
๒๕๔๖.

ชนิษฐา จิตชนะกุล. คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

คุณ โทจันทร์. พระพุทธศาสนากับสังคมไทยและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. โอเดียน
สโตร์, ๒๕๔๕.

จักรพล ฉายากริช. อารมณบำบัด. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๕๒.

दनัย ไชโยธธา. ประเพณี. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘.

_____ . ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร:
โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘.

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรม
ไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.

ธนิต อยู่โพธิ์. ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ. กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, ๒๕๔๗.

น.ณ ปากน้ำ. สถูปเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๖.

- นวราช ฦ.ปากน้ำ. **ความเป็นมาสถาปัตยกรรมในสยามประเทศ**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์ผลชัย, ๒๕๔๖.
- บรรเทิง พาพิจิตร. **วัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๖.
- ประชิด สุกณะพัฒน์. **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖.
- _____. **สารานุกรมเรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖.
- ประทีป ชุมพล. **ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๗.
- ประไพ กองวงษ์. **พระธาตุเจดีย์ในล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๔๘.
- ปรัชญา เวสารัชช์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๖.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ธัมมวจันโวหารไทย : รายงานการวิจัยหลากหลายภาษาลีลาวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ภิรมโม). **แปดเป็ง ประเพณีนมัสการพระเจ้าตนหลวง เมืองพะเยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พะเยา : นครนิเวศการพิมพ์ ๒๕๕๑.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**. กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘.
- _____. **พจนานุกรมเพื่อพุทธศาสนา “คำวัด”**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๓).
- _____. **สถานการณ์พุทธศาสนา : กระแสไสยศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๓.
- _____. **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). รู้หลักก่อนแล้วศึกษาให้ได้ผล**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. ๒๕๔๗.
- พระภาวนาวิริยคุณ (หลวงพ่อทัตตชีโว). **ทุกนาทีมีไว้เพื่อสร้างบุญ**. ปทุมธานี : มูลนิธิธรรมใจ. ๒๕๕๑.
- พระยาอนุমানราชธน (เสฐียรโกเศศ). **วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย**. (พระนคร: คลังวิทยา. ๒๕๑๔).
- พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. **หนังสือมงคลชีวิตธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.
- พิบูลย์ องค์พานิชย์. **พระบรมสารีริกธาตุในประเทศอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.
- พื้น ดอกบัว. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๒.

- มณี พยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๙.
- มหาสีลา วิระวงศ์. **พงศาวดารลาว**. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๔.
- _____. **พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์รุ่นที่ ๑.๐๐**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒.
- วรศักดิ์ จรุงรัตนางค์. **ตำนานเมืองน่าน**. กรุงเทพมหานคร : แพร่สำนักพิมพ์, ๒๕๕๓.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. **การสร้างความคิดดีลึทธิสำหรับพระนครใน ร.๑**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๙.
- สมเด็จพระมหาปรมาธิบดีชิโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๙ ปริเฉท**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียงจงเจริญ, [ม.ป.ป.].
- สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสสทตฺโต). **หนังสือประชุมพระธรรมเทศนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗.
- สมเดช อภิขยกุล. **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง**. น่าน : ปภาการพิมพ์, ๒๕๔๗.
- สมทรง ปุณฺณฤทธิ. **มารยาทชาวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔.
- สมปราษฎ์ อัมมะพันธ์. **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖.
- สันติ เล็กสุขุม. **เจตีย์ความเป็นมาและศัพท์เรียกองค์ประกอบเจตีย์ในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๒.
- สิทธิ์ บุตรอินทร์. **โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา**. คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.
- สุจิตรา อ่อนค้อม. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๒.
- เสฐียรโกเศศ. **การศึกษาประเพณีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๔.
- เสฐียร พันธรังษี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๑๓.
- เสาวภา ไพทยวัฒน์. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏเขต ๘, ๒๕๓๘.
- แสวง มาละแซม. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คนยองย้ายแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- ไสว มาลาทอง. **คู่มือการศึกษาจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

๑.๒.๒ บทความ

- กิ่งแก้ว อุตถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ. “ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย” **ไทยคดีศึกษา : อารยธรรมมณี**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๓.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย

พระกรวิชัย ธมมวโร. “การศึกษาคติความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระประพันธ์ สุทธิจิตโต (กลาวสิบสาม). “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุคุตที่มีค่าต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระพงษ์ศักดิ์ ฐิตเวที (อ่อนอุทัย). “บทบาทขององค์กรภาครัฐกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาในอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาชัย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง). “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนรงค์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดการบูชาในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาเปรม โอภาโส (ทองคำ). “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหามนตรี วลุลโ (ป้อมสุข). “อิทธิพลวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พิบูลย์ ลีพานิชย์. “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

วิโรจน์ นาคชาติ. “ความเชื่ออิทธิฤทธิ์ในพระพุทธศาสนาและการอัศจรรย์ในคริสต์ศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปากน้ำ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗”

สถาพร อรุณวิลาส. “คติความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบลังกาก็วิถีชีวิตชุมชนเมืองสุโขทัยศรีสัชชนาลัย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

๑.๒.๔ ข้อมูลออนไลน์

กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนา สำนักงานจังหวัดเชียงราย. **งานประเพณีนมัสการและสรงน้ำพระธาตุดอยตุง (หกกิ่งถ่อฟ้า ไหว้สาพระธาตุดอยตุง)**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.chiangrai.net> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

ข้อมูลทั่วไปจังหวัดน่าน “เมืองนันทบุรีศรีนครน่าน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.nno.moph.go.th> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

ความเป็นมาของประเพณี . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.baanmaha.com> [๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

บทที่ ๘ ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรม (Rituals) คาถาอาคม (Magic) ภาษา (Language) และ คติชาวบ้าน (Folklore). [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.udru.ac.th/attachments/elearning/02/13.pdf [๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

พระธาตุดอยตุง จ.เชียงราย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.tumnandd.com> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑]

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. **เจดีย์ในพระพุทธศาสนา (๒๕๔๗)**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

ยุทธพร นาคสุค. **บุญอภินิหารและพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้า**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.Moohin.com [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

วัดพระธาตุแช่แห้ง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.reviewsiam.com> [๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

วัดพระธาตุแช่แห้ง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://th.tripadvisor.com> [๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **พระเจดีย์ (เจดีย์แบบศรีวิชัย)**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://kanchanapisek.or.th/infodetail03.html> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑]

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **เจดีย์ในล้านนา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://kanchanapisek.or.th/infodetail05.html> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

สารานุกรมเสรี. **วัดพระธาตุช่อแฮ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.paiduaykan.com> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

_____ . **วันมาฆบูชา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

สำนักข่าวไทย. **ประเพณีโบราณ ตาน น้ำตัน น้ำหม้อ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.tnamcot.com> [๒๐ มกราคม ๒๕๖๑].

Paiduaykan. **วัดพระบรมธาตุแช่แห้ง**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.paiduaykan.com> [๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

๑.๒.๕ สัมภาษณ์

คมสัน ครุฑสะหะ. นักท่องเที่ยว บ้านเมืองจ้ง ตำบลเมืองจ้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

จิรเพชร ทองดีมา. ประธานแม่ค้าร้านค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง. ๑๔๓ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองเต่า ตำบล ม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๑.

จรีพร ยาหอม. แม่ค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง. ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐.

สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ณัฐกัลย์ ใจดี. ผู้ปฏิบัติธรรม. บ้านภูมินทร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐.

สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

เดช ปันแก้ว. ปราชญ์ชาวบ้าน. ๖๘ หมู่ที่ ๒ บ้านนาปัง ตำบลนาปัง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

นิยม สองสีโย. ปราชญ์ชาวบ้าน. อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม

๒๕๖๑.

บุญช่วย สิทธิฝัน. ผู้ปฏิบัติธรรม. ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์,

เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ประดิษฐ์ เชษฐวิสุต. ไวยาวัจกรวัด. บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ประเสริฐ น้าชม. อดีตกำนันม่วงตีด. ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์,

เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

พรชัย ศรีโพธิ์ทอง. ชาวบ้าน. บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐.

สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พระครูพิบูลย์ทนต์ (สนิท กิ่วตนา). เจ้าคณะตำบลม่วงตีด. ๒๗ หมู่ที่ ๔ บ้านม่วงตีด ตำบลม่วงตีด

อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พระชยานันท์หมณี, ผศ.ดร. (ธรรมวัตร จรณธมโม). เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง. ๘๙ หมู่ที่ ๓ บ้าน

หนองเต่า ตำบลม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๘

สิงหาคม ๒๕๖๑.

พระสุนทรหมณี (เสน่ห์ ฉานสิริ), รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน, บ้านมิ่งเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง

จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พิมลพรรณ ปันทา. ประธานแม่บ้าน. บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

เพชร ทองศิลา. คณะกรรมการหมู่บ้านหนองเต่า. ตำบลม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐.

สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

มีชัย ธิพันธ์. จิตอาสา. บ้านม่วงตีด ตำบลม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์,

เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ละออ อุดมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, ตำบล ม่วงตีด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐, เมื่อวันที่ ๑

ตุลาคม ๒๕๖๑.

วิมลเกษม ศิริรัตนพิณียะ. ปราชญ์ชาวบ้าน. อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่

๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

วิโรจน์ พรหมอารีย์. อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สมเจตน์ วิมลเกษม. ปราชญ์ชาวบ้าน. ๑๓ หมู่ที่ ๑ บ้านพระเกิด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน

จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

- สมเดช อภิขยกุล. รองนายกองค์การบริหารจังหวัดน่าน. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.
- สมนึก คำพันธ์. นายก อบต.ม่วงตึ๊ด. บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.
- สมบูรณ์ สุภาจัน. อาจารย์วัด (มัททายกวัด). บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๑.
- สะอาด เรือนสอน. หมู่ที่ ๓ บ้านฝายแก้ว ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็ง
ของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็ง : ของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ของนิสิตระดับมหาบัณฑิต หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ข้อมูลและความเห็นของท่านจะใช้เพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่อย่างใด และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณท่านมา ณ โอกาสนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน
- ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน
- ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๔ ตอน ดังนี้

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน
- ตอนที่ ๓ คุณค่าของประเพณีหกเป็ง
- ตอนที่ ๔ ข้อเสนอแนะต่าง ๆ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....
 อายุ.....ปี พรรษา..... ที่อยู่/เลขที่..... หมู่ที่.....บ้าน.....
 ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....
 โทรศัพท์..... สัมภาษณ์วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ตอนที่ ๒ ประวัติความเป็นมาและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุ
แช่แห้ง จังหวัดน่าน

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของประเพณีหกเป็งเป็นอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีหกเป็ง วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ?

๑)

.....

.....

.....

.....

๒)

.....

.....

.....

๓)

.....

.....

.....

.....

๔)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ คุณค่าของงานประเพณีหกเป็ง

๓.๑ ประเพณีหกเป็งมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของท่านหรือไม่/อย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๒ ประเพณีหกเป็งมีคุณค่าต่อสังคมอย่างไร ?

๑) วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา.....

.....

.....

.....

.....

๒) ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี.....

.....

.....

.....

.....

๓) เศรษฐกิจและการท่องเที่ยว.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค

หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย

หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบและประเมินเครื่องมือวิจัย

ที่ ศอ ๒๐๙๗/ว ๕๖

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา ๕๖๖ หมู่ ๒ ตำบลแม่กา
อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

๗๖ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอกนุญาตให้นักศึกษามาขอรับข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียนคุณ นายสมนึก คำอินใจ หัวหน้าองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ยาว

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระบุญทิส อธิจินโท เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๑๐๒๐๕๐๐๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน"

ในกรณี บัณฑิตศึกษา จึงเจริญทวามาเพื่อขออนุญาตให้ พระบุญทิส อธิจินโท ได้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ แล้วแต่ท่านและนิสิตจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออุไมทบทขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(นายสมนึก คำอินใจ)
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ยาว

(พระครูวรธรรมวิฑูรย์,ดร.)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พะเยา
โทรศัพท์ ๐ - ๕๔๔๘๙ - ๐๑๔๖

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตศึกษา โทร. ๐ ๕๔๘๗ ๐๑๕๒

ที่ ศอ ๖๓๕๑ /ว.๒๑

วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

เจริญพร ดร.ชำนาญ เกิดช่อ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระบัญชา ศิริจนโท เลขประจำตัวนิต ๕๙๑๐๒๐๕๐๐๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาวีเคราะห์ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็ง: ของวัดพระธาตุแช่แห้ง"

ในการนี้ เพื่อให้การทำวิทยานิพนธ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยสามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรามาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระครูวรวรรณวิฑูรย์, คร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา

ยื่นตั้ง ๒๔/๓/๖๑
อ. ช่างเหล็ก
(ดร. ช่างเหล็ก กิ่งชัย)
๓ พ.ค. ๖๑

หนังสือขออนุญาตให้สัมภาษณ์/สอบถามข้อมูลวิจัย
(ตัวอย่าง)

ที่ ๑๖๖๖.๕๖.๖๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา ๕๖๖ หมู่ ๒ ตำบลแม่กา
อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้สัมภาษณ์และข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน พระครูพิบูลย์สงฆ์ภาว วิมลสาร เจ้าคณะจังหวัดพะเยา

จังหวัดพะเยา และคณะสงฆ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๓ ชุด

ด้วย พระบุญทิศ สิริจันทิ์ เลขประจำตัวนิสิต ๕๔๑๐๒๐๕๐๐๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีทกเบ็งของวัดพระธาตุนั่งนั้ง จังหวัดน่าน"

ในการนี้ บัณฑิตศึกษา จึงเจริญพามาเพื่อขออนุญาตให้ พระบุญทิศ สิริจันทิ์ ไปสัมภาษณ์เพื่อนในบรรพชนข้อมูลการวิจัย ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ แล้วแต่ท่านและนิสิตจะพิจารณา

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูวรารณวิฑูรย์,ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา

พระครูพิบูลย์สงฆ์ภาว
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พะเยา
โทรศัพท์ ๐ - ๕๔๑๗ - ๐๓๔๖

ที่ ศส ๒๑๕๗/ว ๕๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา ๕๖๖ หมู่ ๒ ตำบลแม่กา
อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

เรื่อง ขออนุญาตให้นักศึกษาลงพื้นที่เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร *ปลัดศึกษา* *ศรีวิมล*

วิภาวิจิตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

จำนวน ๓ ชุด

ด้วย พระบุญทิศ สิริจนโท เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๑๐๒๐๕๐๐๓ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้ขออนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีหกเป็งของวัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน"

ในกรณี บัณฑิตศึกษา จึงเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้ พระบุญทิศ สิริจนโท ให้นักศึกษาลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ แล้วแต่ท่านและนิสิตจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขออนุญาตมาขอคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูวรรณวิฑูรย์,ดร.)

(พระครูวรรณวิฑูรย์,ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา

ศุภมาภรณ์

พ.ศ.

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตพะเยา

โทรศัพท์. ๐ - ๕๔๘๙ - ๐๕๔๖

ภาคผนวก ง
ภาพถ่ายผู้ให้สัมภาษณ์

กลุ่มที่ ๑ ผู้นำภาครัฐ

ว่าที่ร้อยตรีสมเดช อภิขยกุล
รองนายกองค์การบริหารจังหวัดน่าน

สมนึก คำพิน
นายก อบต.ม่วงตึ๊ด

ประเสริฐ น้าชม
อดีตกำนันม่วงตึ๊ด

กลุ่มที่ ๒ ผู้นำชุมชน และพระมหาเถระที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

พระครูพิบูลน์ทวีวัฒน์ (สนิท กิวิวัฒนา)
เจ้าคณะตำบลม่วงตึ๊ด

พระชยานันท์มุนี, ผศ.ดร. (ธรรมวัตร จรณธัมโม)
เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง

พระสุนทรมุนี (เสน่ห์ ฐานสิริ)
รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน

เดช ปันแก้ว
ปราชญ์ชาวบ้าน

ประดิษฐ์ เชษฐวิสุต
ไวยาวัจกรวัด

พรชัย ศรีโพธิ์ทอง
ชาวบ้าน

พิมลพรรณ ปันทา
ประธานแม่บ้าน

เพชร ทองดีฆา
คณะกรรมการหมู่บ้านหนองเต่า

มีชัย ธีรนนท์
อาสา

สมเจตน์ วิมลเกษม
ปราชญ์ชาวบ้าน

สมบูรณ์ สุภาจัน
อาจารย์วัด (มัคทายกวัด)

สะอาด เรือนสอน

จิรเพชร ทองตีมา
แม่ค้าชุมชนวัดพระธาตุแช่แห้ง

กลุ่มที่ ๓ ผู้ปฏิบัติธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน นักท่องเที่ยว และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

คมสัน ครูตชะหะ
นักท่องเที่ยว

ณัฐกัลย์ ใจดี
ผู้ปฏิบัติธรรม

วิมลเกษม ศิริรัตน์พินิยะ
ปราชญ์ชาวบ้าน

ละออ อุตมา
ผู้ช่วยผู้ใหญ่

วีโรจน์ พรหมอารีย์
ปราชญ์ชาวบ้าน

จิรภา มหายศนันท์
เจ้าหน้าที่ศาสนการวัด

สมคิด นันตะ
อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติ

อุดมพร ฉั่วเวชะ
เจ้าหน้าที่ศาสนการวัด วัดพระธาตุแช่แห้ง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	: พระบุญทิวศ สิริจันโท (จันทะวอน)
เกิด	: ๐๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕
สถานที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๒๙๔ หน่วยที่ ๑๐ บ้านซอน อำเภอเมืองเงิน จังหวัด ชัยบุรี ประเทศ ส.ปป.ลาว
อุปสมบท	: เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ณ อุโบสถวัดพระธาตุแช่แห้ง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
สังกัด	: วัดศรีดอนเงิน เมืองต้นฝิ่ง แขวงบ่อแก้ว ส.ปป.ลาว
การศึกษา	: จบการศึกษาระดับมัธยมตอนต้นที่โรงเรียนมัธยมสมบูรณ์ เมืองเงิน อำเภอเมืองเงิน แขวงชัยบุรี : จบการศึกษาระดับมัธยมตอนปลายที่โรงเรียนมัธยมสมบูรณ์ เมืองเงิน อำเภอเมืองเงิน จังหวัดชัยบุรี : พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขา พระพุทธศาสนา) วิทยาลัยสงฆ์ นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย ฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
วุฒิการศึกษา	: นักธรรมเอก, ป.ธ ๑-๒, พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาพระพุทธศาสนา
ประวัติการทำงาน	: เป็นอาจารย์พิเศษที่วิทยาลัยชุมชนน่าน : เป็นเจ้าหน้าที่ดูแล และ แปลคำภีร์ใบลานล้านนา วัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง, วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน : เป็นวิทยากรบรรยายแลกเปลี่ยนความรู้ด้านภาษาอาเซียน (ภาษาลาว)